

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

На правах рукопису

ЛЕВКІВСЬКА КРИСТИНА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 371.314.037.6

**ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
ІННОВАЦІЙНИХ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник -
кандидат педагогічних наук,
доцент
Яценко Світлана Леонідівна

Житомир – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. АКСІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК НАУКОВО- ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА	12
1.1. Категоріально-понятійний аналіз досліджуваної проблеми	12
1.2. Науково-теоретичні підходи до дослідження ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів	33
1.3. Характеристика інноваційного закладу та аналіз системи його цінностей	53
Висновки до першого розділу	73
РОЗДІЛ 2. НАУКОВЕ ОБГРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ЗАСАД В ДІЯЛЬНІСТЬ ІННОВАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	76
2.1. Організаційно-педагогічні умови і факторний аналіз ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів	76
2.2. Критерії моніторингу рівня впровадження ціннісних засад в діяльність інноваційних навчальних закладів	105
Висновки до другого розділу	116
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ	119
3.1. Актуальний стан аксіологічної сфери інноваційного навчального закладу	119
3.2. Упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів	144
3.3. Результати формувального етапу експерименту	159

Висновки до третього розділу	169
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	172
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	176
ДОДАТКИ	206

ВСТУП

Актуальність і доцільність теми дослідження. В умовах реформування вітчизняної системи освіти та постійних трансформацій у підходах до організації навчально-виховного процесу загальноосвітніх навчальних закладів, що супроводжуються загальною прагматизацією суспільного життя, знеціненням духовних підвалин буття особистості, спостерігається наявність девальваційних аксіологічних тенденцій у соціальному просторі. Зазначене детермінує швидкі темпи прояву глобалізаційних процесів, що визначаються відособленням особистості від національної та загальнолюдської системи цінностей, яка продукує освітній простір.

Загальні засади формування ціннісного світогляду підростаючого покоління викладено у важливих державних документах: законах України «Про загальну середню освіту» (2012 р.), «Про освіту» (1991 р.); Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) (1993 р.), Концепції середньої загальноосвітньої школи України (2001 р.), Програмі виховання дітей і учнівської молоді в Україні (2010 р.), «Білій книзі національної освіти України» (2009 р.) та ін.

Майбутнє покоління буде працювати і жити в умовах ціннісного простору XXI століття, а формування індивідуальної системи цінностей сучасних школярів залежить, насамперед, від інститутів соціалізації, серед яких провідне місце займає навчальний заклад.

Аксіологічні засади життєдіяльності людини та окремих соціальних інститутів представлено в науковому доробку Т. Грабовської, О. Теплої, І. Зязюна, О. Сухомлинської, І. Ісаєва, Д. Леонтєва, О. Оксенюк, Н. Розова, Н. Светлової та ін. Проте увага науковців зосереджена, передусім, на загальних характеристиках ціннісного світу особистості на різних етапах її становлення та розвитку без урахування специфіки інноваційного навчального закладу.

Важливе значення для наукового аналізу проблеми розвитку ціннісних засад загальноосвітнього інноваційного навчального закладу відіграють наукові розробки в галузі системного (В. Сластьонін, І. Ісаєв, Є. Шиянов, Е. Юдін, С. Гончаренко та ін.), антропологічного (Б. Ананьєв, Г. Бурменська, І. Володарська, І. Кант, К. Ушинський, Р. Шайхутдінова та ін.), особистісно орієнтованого (І. Бех, В. Максакова, С. Подмазін, О. Савченко, І. Якиманська, С. Яценко та ін.), діяльнісного (О. Леонтьєв, В. Давидов, В. Слободчиков, Б. Ельконін, Г. Цукерман та ін.) підходів. Центральне місце серед теоретичних та методичних розробок проблеми аксіології освітнього простору займають праці в галузі етнопедагогіки та національних цінностей (Т. Волков, Г. Виноградов, В. Євтух, В. Кузь, А. Марушкевич, Н. Дем'яненко, В. Чепак, М. Стельмахович, Є. Сявакко, М. Хайруддінов та ін.), що суттєво звужує проблематику аксіологічної сфери особистості.

Особливе значення для вирішення завдань дослідження мають наукові розробки в галузі філософії цінностей (Д. Леонтьєв, В. Лук'янов, С. Франкл, В. Шохін та ін.) та психології (О. Крошка, О. Легун, С. Максименко, О. Музика, І. Семків, О. Трухан та ін.). Значне місце в науково-теоретичному підґрунті дослідження займають праці з проблем гуманістичних (Г. Авдіянц, Т. Грабовська, В. Єфімов, В. Наливайко, М. Рокич, О. Савченко, О. Тепла, С. Шумило та ін.), громадянських (П. Ігнатенко, Л. Корінна, Н. Косарева, В. Поплужний, К. Чорна та ін.), моральних (О. Власенко, Л. Музичко, О. Оксенюк, В. Павлов, Н. Светлова та ін.), освітніх (О. Газман, Г. Грачова, Г. Єлизарова, В. Зінченко, Д. Кияшко, Т. Фомічова та ін.) цінностей, валеологічних цінностей здорового способу життя (Л. Овчиннікова, Д. Оглоблін, О. Московченко, О. Перевозчикова та ін.).

Концепція дослідження ґрунтується на тому, що інноваційний навчальний заклад є середовищем, де можуть ефективно формуватися ціннісні засади навчально-виховного процесу при реалізації низки організаційно-педагогічних умов. Його провідна ідея полягає в необхідності врахування ресурсного потенціалу педагогічної аксіології в організації

діяльності інноваційного навчального закладу та розвитку ціннісних орієнтацій функціонування його суб'єктів.

Необхідність розв'язання проблеми розвитку ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу визначається низкою *суперечностей*, серед яких найбільш суттєвими можна вважати такі: між загальнопрагматичними тенденціями розвитку українського суспільства та необхідністю збереження і розвитку аксіологічної сфери суб'єктів освітнього процесу; між сучасним соціальним замовленням на результат освітнього процесу та реальними умовами виконання його досягнення; між необхідністю інноваційного оновлення навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах та переважанням традиційних підходів до реалізації змісту, форм і методів освіти у ЗНЗ; між необхідністю врахування системи чинників впливу на формування аксіологічної сфери навчального закладу та обмеженим характером моніторингу цінностей суб'єктів освіти в навчальному закладі.

Аналіз наукових досліджень аксіологічних характеристик діяльності інноваційних навчальних закладів дає можливість констатувати про важливість подальшого вирішення завдань ціннісного розвитку особистості в інноваційному навчальному закладі, який забезпечуватиме аксіологічну підтримку розвитку особистості учня, що, відповідно, зумовило вибір теми дослідження: **"Ціннісні засади діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів України"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася відповідно науково-дослідної проблематики кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка і є складовою комплексної теми "Морально-етичні засади формування зростаючої особистості" (ДР №01104002109). Тема дисертації затверджена вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 11 від 29.06.2011 р.) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН

України (протокол № 3 від 27. 03. 2012 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність моделі впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів в Україні.

Відповідно до виконання окресленої мети було поставлено такі **завдання**:

1. Визначити аксіологічний компонент науково-теоретичних підходів до проблеми дослідження.

2. Здійснити аналіз системи цінностей інноваційного навчального закладу.

3. Обґрунтувати організаційно-педагогічні умови впровадження ціннісних засад в діяльність інноваційних ЗНЗ.

4. Охарактеризувати систему критеріїв моніторингу рівня впровадження ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів.

5. Спроектувати модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів в Україні та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – навчально-виховний процес інноваційного навчального закладу.

Предмет дослідження – модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів в Україні.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні положення: про єдність емпіричного й теоретичного, духовного та матеріального в освітньому просторі загальноосвітнього навчального закладу; про аксіологічні характеристики розвитку особистості в умовах навчально-виховного процесу; діяльнісний, аксіологічний, системний, особистісно орієнтований підходи до аналізу проблеми ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу. Теоретичні засади

дослідження складають: концепції філософської антропології і аксіології про природу цінностей та ціннісних орієнтацій особистості; положення про сутність і природу особистості, її ціннісні орієнтації; теорії гуманізації навчання і виховання у вітчизняній і зарубіжній педагогіці; ідеї самоцінності людської особистості; положення про формування аксіологічного простору навчального закладу.

Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використовувалися наступні **методи дослідження**: *теоретичного пошуку*— аналіз філософської, психологічної, соціологічної, історико-педагогічної літератури для формування методологічного базису дослідження та визначення категоріально-понятійного апарату; моделювання, систематизація, узагальнення теоретичних та емпіричних даних, класифікація, компаративний аналіз; *емпіричні*— анкетування, аналіз документів, опитування, тестування, спостереження; педагогічний експеримент, спрямований на визначення ефективності моделі впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів в Україні; методи математичної статистики (факторний аналіз) для обґрунтування системи факторів, що детермінують формування ціннісної сфери інноваційного навчального закладу.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося у три етапи.

На першому етапі (2010-2011 рр.) здійснено аналіз філософської, соціологічної, історико-педагогічної, психологічної й методичної літератури з досліджуваної проблеми; обґрунтовано мету і завдання, об'єкта предмет, визначено експериментальну базу дослідження, розроблено програму експериментальної роботи.

На другому етапі (2011-2012 рр.) конкретизовано діагностичні методи дослідження, визначено провідні аксіологічні характеристики діяльності інноваційного навчального закладу; розроблено й обґрунтовано критерії моніторингу рівня впровадження ціннісних засад у діяльність інноваційного

навчального закладу; здійснено констатувальний етап педагогічного експерименту.

На третьому етапі (2012-2015 рр.) обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність моделі впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів в Україні; здійснено порівняльний аналіз результатів констатувального та формульовального етапів педагогічного експерименту, сформульовано загальні висновки, здійснено статистичну перевірку отриманих експериментальних даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Хмельницького спеціалізованого ліцею-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки, Мистецького коледжу художнього моделювання та дизайну (м. Київ), Житомирської гуманітарної гімназії № 1, Житомирського обласного педагогічного ліцею. Загалом у дослідженні взяли участь 352 учні інноваційних навчальних закладів України, з них 180 учнів увійшли до складу контрольних груп і 172 – експериментальних. Окрім того, в експерименті взяли участь 152 педагогічні працівники, з них 78 – у контрольній групі і 74 – в експериментальній.

Результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес Хмельницького спеціалізованого ліцею-інтернат поглибленої підготовки в галузі науки (довідка № 12 від 19.03.2014 р.), Мистецького коледжу художнього моделювання та дизайну м. Києва (довідка № 34/4 від 29.08.2014 р.), Житомирської гуманітарної гімназії № 1 (довідка № 171 від 21.04.2014 р.), Житомирського обласного педагогічного ліцею (довідка № 303 від 31.12.2014 р.).

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що в ньому:

вперше цілісно і системно розглянуто проблему формування аксіологічних засад діяльності інноваційного навчального закладу; обґрунтовано критерії моніторингу рівня впровадження ціннісних засад у

діяльність інноваційного навчального закладу; теоретично обґрунтовано та розроблено модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів в Україні; визначено фактори впливу на досліджуване явище;

удосконалено зміст та форми розвитку ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу, систему знань про вплив факторів різного порядку (внутрішніх, партнерського впливу, зовнішнього інституційного впливу, макровпливу) на ціннісні засади діяльності інноваційних навчальних закладів; уточнено поняття «цінності інноваційного навчального закладу», «загальноосвітні цінності», «конкретно-педагогічні цінності»;

подальшого розвитку набула теорія і практика функціонування навчальних закладів різного типу в Україні, теорія аксіологічної сфери сучасного навчального закладу.

Практичне значення дослідження визначається можливістю реалізації ціннісних засад у діяльність загальноосвітніх навчальних закладів різних типів, а також впровадженням розробленої системи організаційно-педагогічних умов, що забезпечує підвищення ефективності впливу на ціннісну сферу суб'єктів освітнього простору. Розроблені критерії моніторингу рівня впровадження ціннісних засад дозволяють визначати стан аксіологічної сфери загальноосвітнього навчального закладу. Результати дослідження можуть бути використані як у діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, так і в системі післядипломної педагогічної освіти.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом обговорення на науково-практичних конференціях, зокрема, *міжнародних*: Міжнародній науково-практичній конференції «Наука и образование в современном мире» (Караганда, 2013), XVIII міжнародній науково-методичній конференції «Управління якістю підготовки фахівців» (Одеса, 2013), Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції розвитку педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2013), Міжнародній

науково-практичній конференції «Актуальні проблеми педагогіки та психології» (Львів, 2013), Міжнародній науково-практичній конференції: «Психологічні та педагогічні науки у XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрямки досліджень» (Київ, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції «Педагогічні та психологічні науки: актуальні питання» (Харків, 2014); *всеукраїнських*: III всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (Дніпропетровськ, 2013); науково-методологічних семінарах кафедри педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (2010-2014).

Публікації. Результати дослідження опубліковано у 14 наукових працях, з них 5 статей у провідних наукових фахових виданнях України, 1 – зарубіжному науковому періодичному фаховому виданні, 4 – збірниках наукових праць, 4 – матеріалах доповідей на конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (288 позицій, з них 8 – іноземними мовами) та додатків. Загальний обсяг роботи – 259 сторінок, з них 175 сторінок основного тексту. Дисертація містить 23 таблиці, 8 рисунків, 9 додатків на 30 сторінках.

РОЗДІЛ 1

АКСІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДІЯЛЬНОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК НАУКОВО- ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Категоріально-понятійний аналіз досліджуваної проблеми

Значущість категоріального аналізу науково-педагогічної проблеми – дослідження аксіологічних засад діяльності інноваційних навчальних закладів – полягає в тому, що від точності окреслення категорій нашого дослідження, від ретельності їхнього добору й тлумачення залежить результат всієї експериментальної роботи – визначення критеріїв і показників, рівнів сформованості тієї чи іншої якості, рівнів вияву тієї чи іншої характеристики досліджуваного нами феномена. Категоріальний аналіз проблеми аксіологічних засад діяльності ґрунтується на термінологічному принципі, згідно з яким здійснюється вивчення історії базових термінів та понять (у межах нашого дослідження – цінності, аксіологія, інноваційний навчальний заклад), які він позначає; встановлюється зміст та обсяг досліджуваних понять, їх ієрархія, підпорядкованість одного іншому; з'ясовується роль і значення того чи іншого поняття в системі понять для нашого дослідження.

Отже, в межах категоріального аналізу починаємо з визначень, які знаходимо у словниково-довідниковій літературі; наступним кроком з'ясовуємо сутність того чи іншого поняття в межах різних наукових підходів; після цього формулюємо авторське визначення базового поняття або ж висловлюється згода прийняти визначення окремого науковця як таке, що повністю відповідає об'єкту і предмету дослідження. Тобто

притримуємося алгоритму, запропонованого відомим українським ученим Семеном Устимовичем Гончаренком [65].

Для формулювання авторських визначень чи прийняття визначень базових категорій нашого дослідження, відображених у науковій літературі застосовуємо кілька основних принципів роботи з науковими категоріями і поняттями:

- 1) розмірності – за яким встановлюється відповідність обсягу поняття, яке визначається, обсягові поняття, що його визначає;
- 2) відсутності тавтології, згідно з яким нове поняття не може повторювати попереднє;
- 3) однозначності – визначає необхідність чіткості формулювань, а також й відсутності різночитань того чи іншого поняття.

Виходячи з теми і проблеми дослідження, провідними категоріями і поняттями ми визначили:

- 1) категорію *діяльності* як основу поняття «інноваційна діяльність»;
- 2) поняття *інноваційної діяльності* як характеристику обраних для експериментального дослідження типів навчальних закладів;
- 3) категорію *цінностей* як загальну категорію, яка визначає основні засади діяльності інноваційного навчального закладу;
- 4) поняття «*засади*» як характеристику способу використання взаємозв'язку цінностей та інноваційного навчального закладу;

Категорія **діяльності** має всеохоплюючий загальнометодологічний характер і тому може розглядатися в кількох наукових площинах:

- 1) в площині філософії як науки про загальні основи буття людини – як процес взаємодії людини з оточуючим середовищем, внаслідок якого досягається поставлена людиною мета, до реалізації якої спонукає певна особистісна чи суспільна потреба (Г. Авдіянц, В. Андрущенко, Л. Губерський, М. Михальченко, С. Гессен, Е. Гусинський, Л. Сніцар та ін.) [2; 12; 58; 72; 221];

2) у площині психології – як діяльність особистості, пов'язану з основними психічними процесами – пам'яттю, увагою, уявою, мисленням тощо (Б. Ананьєв, В. Беліков, Л. Божович, Ж. Піаже, С. Рубінштейн, В. Семиченко, Х. Хекхаузен та ін.) [9; 23; 32; 186; 207; 212; 253];

3) у соціології – діяльність як основа суспільного буття та функціонування провідних соціальних інститутів (в тому числі й освіти); як підґрунтя соціалізації особистості (Т. Ахayan, В. Васильєв, А. Герасимчук, Ю. Палеха, О. Шиян, А. Іонов, А. Пригожин та ін.) [19; 39; 56; 108; 196];

4) у педагогічній науці – як діяльність з розвитку особистості у процесі навчання і виховання, тобто навчальна і виховна діяльність (О. Антонова, І. Бех, С. Вітвицька, В. Давидов, О. Дубасенюк, П. Ігнатенко, А. Леонтьєв, Л. Соколова, О. Сухомлинська та ін.) [14; 25; 48; 74; 109; 144; 223; 233].

Щодо проблеми нашого дослідження, то в діяльності навчального закладу виділяються такі основні види діяльності:

1) репродуктивна та продуктивна діяльність учня в навчальному процесі; вищий рівень продуктивної діяльності представляє творча діяльність учня;

2) ігрова, навчальна та трудова діяльність – як у навчальному закладі, так і поза його межами;

3) творча діяльність – як учителя, так і учня; творчою може стати будь-яка діяльність – ігрова, навчальна, трудова [156, с.86-88].

У педагогіці найчастіше розглядають питання *професійної* діяльності (С. Бадюл, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, О. Деркач, В. Зазикін, Н. Кузьміна, Г. Матушанський та ін.) [21; 79; 135; 157], *педагогічної* діяльності (В. Андреев, Г. Васянович, Т. Гуменюк, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, С. Мелікова, С. Сисоєва, О. Троценко та ін.) [11; 41; 48; 70; 85; 159; 237], чи *освітньої* діяльності (В. Беліков, О. Леонтьєв, О. Локшина, М. Поташник, Р. Шайхутдінова та ін.) [23; 144; 151; 195; 260]. У межах розгляду педагогічної діяльності активно досліджується *навчальна* діяльність (А. Асмолов, Г. Бурменська, І. Володарська, В. Давидов, В. Слободчиков,

Г. Цукерман та ін.) [73; 111], *комунікативна* діяльність (В. Кан-Калик, О. Косило, М. Лазарєв, А. Леонтьєв, Л. Савенкова та ін.) [112; 127; 137; 144; 208], *виховна* діяльність (І. Бех, Т. Грабовська, О. Дубасенюк, О. Тепла, П. Ігнатенко, В. Караковський та ін.) [67; 85; 109; 115] тощо.

У понятті та змісті діяльності для нас важливим є той аспект, що цінності кожного суб'єкта освіти формуються в процесі діяльності, в реалізації кожного з видів діяльності, в тому числі й у діяльності інноваційній.

Тому подальша логіка дослідження передбачає окреслення сутності **інновації** як категорії, безпосередньо пов'язаної з категорією цінностей, оскільки частина науковців називають інновації універсальними цінностями (М. Дмитренко, О. Газман, Є. Плеханов та ін.) [83; 188].

Згідно з «Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» (2000 р.), освітніми інноваціями вважаються «вперше створені, вдосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності» [191].

Інновації в сучасній системі освіти визначаються розмаїттям сучасних підходів до побудови моделі як усієї сфери, так і конкретного навчального закладу. Пріоритети й цінності освітньої сфери, залежно від обраного підходу, впливають на її окреслення як «гуманістичної», «інноваційної», «глобальної», «рефлексивної» та ін. [188]. Головна аксіологічна місія школи, як справедливо зазначає Є. Плеханов, полягала до недавнього часу в тому, щоб «провести індивіда через вік не лише фізичної, але й соціальної та духовної несаможитливості» [188]. Натомість в останні десятиліття дедалі більше говориться про постмодерністську школу, засновану на відповідних постмодерністських цінностях, які ґрунтуються, насамперед, на вільному вихованні, формуванні особистості як відкритої самоактуалізованої істоти. Позитивними вимірами такої системи освіти є цінності надії, довіри, вдячності, творчості. Тому провідною тезою постмодерністської освіти є теза

про саморозвиток, який здійснюється у вільних формах діяльності – навчальної й виховної, з урахуванням неповторності кожної дитини, її унікального життєвого досвіду, набутого до школи, й такого само унікального – набутого під час навчання в школі.

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія всіх учасників освітнього процесу є необхідною умовою і підставою для саморозвитку дитини, а заодно й об'єктом вивчення сучасної педагогічної науки як самодостатньої цінності у сфері організації навчально-виховного процесу в інноваційних закладах освіти.

Погоджуємося з думкою К. Сумнітельного, який вважає, що інновації в освіті викликаються певними кризовими явищами в цьому соціальному інституті і покликані вирішувати низку суперечностей, серед яких найбільш суттєвими можна вважати такі:

- між стандартизованим навчанням загалом та індивідуальними запитами школярів;
- між швидкими темпами розвитку сучасної науки і обмеженими пізнавальними можливостями дітей шкільного віку;
- між необхідністю профілізувати навчальний процес та потребою різнобічного розвитку особистості в загальноосвітньому навчальному закладі;
- між пануючим репродуктивним стилем як викладання, так і учіння, – і запитом суспільства на зростання творчих, обдарованих особистостей [232].

Інновації передбачають певний алгоритм їх реалізації, відомий як інноваційна діяльність, яка передбачає низку етапів здійснення:

- 1) визначення потреби особистості (навчального закладу, всього інституту освіти) у змінах;
- 2) аналіз наявної ситуації та розробка інноваційних змін;
- 3) реалізація нововведень;

- 4) використання інноваційних змін, аж до моменту їх переведення в елемент повсякденної практики.

К. Сумнітельний виділяє різні види освітніх інновацій: *ретроінновації* (в практику діяльності навчального закладу переноситься відомий раніше досвід); *аналогові* інновації (у межах відомого вже підходу вводяться деякі зміни інноваційного характеру); *комбінаторні* інновації (об'єднання відомих уже освітніх практик дає в сумі інноваційний ефект); *сутнісні* інновації (виникає дійсно нова форма чи метод освітньої діяльності) [232].

Інновації в *навчанні* в загальноосвітньому навчальному закладі можуть полягати: у створенні профільних класів; у розробці й реалізації методики колективного навчання; в застосуванні сучасних інформаційних технологій; у реалізації можливостей мережевої взаємодії; в організації міжпредметних уроків; у створенні цілісних комп'ютеризованих курсів; у застосуванні методу занурення; у реалізації в тому чи іншому вигляді проблемного й програмованого навчання та ін. Інноваційні зміни у *вихованні* являють собою, як правило довготермінові ініціативи, пов'язані з використанням новітніх засобів організації навчально-виховного процесу, як-от: створення школи повного дня; оновлення діяльності психологічної й соціально-педагогічної служби школи; створення центрів гувернерства; організація діяльності батьківсько-дитячих об'єднань, центрів, клубів; створення системи додаткової освіти та ін. Інновації в управлінні навчальним закладом передбачають залучення до управління школою представників місцевих громад; маркетингові дослідження та системний моніторинг у школах; створення структури взаємодії шкіл регіону тощо.

Таким чином, у процесі аналізу наукових джерел нами було обґрунтовано різноманітні позиції науковців щодо окреслення сутності та змісту цього поняття і представлено у вигляді такої класифікації:

- 1) організаційно-педагогічний напрям досліджень (К. Ангеловські, Н. Асташова, Л. Ващенко, П. Ігнатенко, А. Каспаржак та ін.), у межах якого

інноваційни навчальний заклад розглядається з точки зору організації навчально-виховного процесу;

2) методичний напрям досліджень (Г. Авдіянц, Ю. Артюхович, І. Бех, Ю. Кулюткін, О. Легун та ін.), за яким аналізуються особливості реалізації в інноваційних навчальних закладах форм, методів, засобів і прийомів навчання і виховання учнів;

3) соціально-педагогічний напрям досліджень (В. Алексєєва, О. Бойко, Г. Будінайте, Л. Дмитренко, В. Зінченко, Д. Кияшко та ін.), представники якого пов'язують категорію інновації з особливостями соціалізації учнівської молоді в процесі навчання в такому закладі.

У своєму взаємозв'язку категорія діяльності та поняття інновацій представляють поняття **«інноваційна діяльність»**, яка стала предметом дослідження багатьох учених педагогів – Ю. Будас [282], І. Гавриш [283], І. Дичківської [81], Л. Козак [122], О. Козлової [284], І. Коновальчука [125], Ю. Максимова [285], С. Сисоєвої [286] та ін. Т. Яровенко пропонує вважати педагогічну діяльність інноваційною, якщо вона представляє цілеспрямовані зміни, які передбачають перехід одного стану освіти в інший, наявність змін в цілях освітнього процесу та ін. [287]. Ми вважаємо, що важливе значення для здійснення інноваційної діяльності у сфері освіти має можливість впровадження досягнень сучасної педагогічної науки в практику діяльності навчальних закладів. У зв'язку з цим реалізація ціннісних засад в діяльності інноваційного навчального закладу також може бути окреслена як інноваційна діяльність.

Виходячи з категоріального аналізу, викладено вище, можемо також проаналізувати поняття **«засади»** та визначити поняття **«засади інноваційної діяльності»**. Так, засади тлумачаться в гуманітарних науках як основа функціонування, підґрунтя дії чи діяльності [159]. Найчастіше в педагогічній науці розглядаються організаційно-педагогічні засади (О. Галкіна, Г. Демидова, Т. Рожнова, І. Чистякова та ін.) [55; 78; 203; 257], психолого-педагогічні засади (А. Зубрик, К. Стародубцева, О. Шкіренко та ін.) [105;

228; 263], методичні засади (Л. Нестерова, П. Лузан, В. Манько, Л. Москальова, Т. Герлянд, О. Слатвінська, М. Шимановський та ін.) [165; 169; 179] діяльності того чи іншого фахівця, педагогічного колективу, навчального закладу. Ми окреслюємо *засади інноваційної діяльності* як організаційні та педагогічні основи розробки, реалізації та оцінки ефективності інновацій у діяльності інноваційного навчального закладу, які впроваджуються з урахуванням базових цінностей названого закладу.

У межах проблематики нашого дослідження провідною категорією нашого дослідження є також категорія «**цінність**», оскільки йдеться про аксіологічні засади діяльності інноваційних навчальних закладів. Цінність як наукова категорія аналізується в різних галузях знання, як-от: філософії, психології, соціології, педагогіці, культурології, історії, етнопедагогіці тощо. Окрім того, іноді поняття «цінність» співвідносять з поняттям «вартість», «значущість», «корисність», «шкідливість» тощо. Такий міждисциплінарний характер поняття «цінності» приводить до утруднень у визначенні його змісту й тлумаченні.

Філософське тлумачення цінностей зосереджене навколо етичного змісту людського буття. В «Академічному тлумачному словнику української мови» цінність окреслено як те, що має певну матеріальну або духовну вартість [4, с.399], і це визначення є, на нашу думку, найбільш узагальненим і поширеним у науковій літературі. Учені наголошують на двоякій природі цінностей, яка відображає невирішувальну суперечність між ідеальним (духовні цінності) і матеріальним (матеріальні цінності). Філософську основу формування системи цінностей особистості складає етицизм – наука про гуманістичну мораль [247]. Тому провідне місце серед базових цінностей особистості займають Добро, Совість, Відповідальність, Милосердя та ін. У загально філософському відношенні цінності можна окреслити як «наявність у певних предметах, явищах, довколишній природі ознак і властивостей, які відображають їхню значущість для людини чи суспільства, тобто якість чи

властивість предметів, явищ і т. п., котрі становлять актуальну потребу особистості» (А. Здравомислов, 1986) [101, с.39].

Вагомими для нашого дослідження є наукові погляди В. Лук'янова, який вважає, що «цінності забезпечують людину життєвими орієнтирами, визначають життєво важливі цілі діяльності і зрештою надають людському життю певний сенс» [154, с.222].

Отже, цінність як загальнофілософська категорія підлягає дії діалектичної закономірності єдності загального, особливого й одиничного. При цьому, якщо простежити означену закономірність в проблемному полі обраної нами теми дослідження, то її можна представити, як на рис.1.1.

Рис.1.1. Діалектичний зв'язок загального, особливого й одиничного в системі цінностей

Погоджуємося з думкою науковців-соціологів, які визначають цінності як категорію залежно від галузі знання і сфери діяльності особистості. Так, Т. Фомічова окреслює цінності як форму суспільної свідомості, яка регламентує професійну діяльність особистості і виражає зв'язок між суспільними очікуваннями і готовністю майбутнього фахівця задовольняти означені очікування [242, с.4]. Для нас важливим є висновок науковця, що система цінностей формується під впливом змісту освіти й специфіки організації навчально-виховного процесу.

Отже, у *соціології* цінність окреслюють, насамперед, як реагент суспільних відносин [213, с.701]. До базових цінностей у соціології відносяться людське життя, час, свобода особистості, рівність між людьми та інше. Так, Ф. Фукуяма визначає цінності як підґрунтя формування соціального капіталу суспільства [249]. Звернемося також і до поглядів Т. Титаренко, яка наголошує на відмінностях між цінностями, притаманними західному світу, й цінностями українського соціуму: «навколо нас домінує досить цинічна і відверта мотивація досягнення, і до постматеріалістичних цінностей у масовій свідомості ще далеко. Але розвинені країни вже пройшли цей етап розвитку, для них значення інструментальної раціональності зменшується, а цінності постмодернізму з акцентом на ефективному життєздійсненні стають усе популярнішими» [236, с.4].

У *психології* категорія цінностей розглядається, насамперед, у взаємозв'язку з діяльністю, поведінкою, потребами, мотивами, спілкуванням тощо. У процесі аналізу наукової літератури ми виділили такі *напрями психологічних досліджень* щодо проблеми цінностей особистості:

1) дослідження мотиваційних механізмів формування системи цінностей особистості (В. Асеев, Є. Ільїн, А. Маркова, І. Осипова та ін.);

2) дослідження діяльнісної специфіки розвитку аксіологічної сфери особистості (І. Бех, Л. Божович, В. Давидов, А. Варданян, С. Рубінштейн та ін.);

3) дослідження комунікативних аспектів формування ціннісного простору особистості (В. Грехньов, І. Риданова, Л. Орбан-Лембрик, В. Пілецький та ін.).

Так, С. Максименко пише, що «цінністю в найвищому сенсі є те, що слугує людині і є одним з виявів: добра або зла, істини або хибності, прекрасного або потворного, дозволеного або забороненого, справедливого або несправедливого, які мають для людини неабияку значущість» [156, с.245]. О. Легун зазначає, що цінності є елементами внутрішньої структури особистості [142];

Значущою для формулювання власного визначення базової категорії нашого дослідження є думка О. Крошка про те, що ціннісно-сміслова сфера особистості включає ціннісні орієнтації як окремий компонент [130].

У психології цінності традиційно пов'язуються з пізнавальним процесом особистості, з формуванням її емоційно-вольової сфери, що вважаємо суттєвим для реалізації завдань нашого дослідження, оскільки навчально-виховний процес в інноваційних навчальних закладах має ґрунтуватися на гуманістичних засадах формування особистості школяра і розвитку у нього індивідуальної системи цінностей. Психологічні засади процесу формування системи цінностей, окрім того, дотичні до побудови мотиваційної сфери особистості (Б. Ананьєв, В. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Х. Хекхаузен та ін.) [9; 145; 207; 253].

Так, відомий американський психолог Г. Олпорт прагнув поєднати категорію цінностей з особистісними рисами та їх розвитком у процесі соціогенезу. Учений виокремив кілька базових особистісних рис, яким відповідають певні цінності особистості, як це подано на рис. 1.2.

Отже, психологічна сутність поняття «цінності» співвідноситься з провідними психічними явищами. Так, О. Трухан у своєму дослідженні стверджує, що в основу психологічного тлумачення цінностей покладено ідею внутрішньої детермінації психіки особистості С. Рубінштейна [238]. М. Добринін та С. Рубінштейн розглядають сутність цінностей через

окреслення поняття «значущість» [84; 207]. У працях Л. Божович цінності співвіднесені з життєвою позицією особистості [32]; Г. Олпорт та Д. Леонт'єв аналізують цінності з огляду на особистісні смисли людини [146; 174], Е. Фромм – з огляду на її потреби [247].

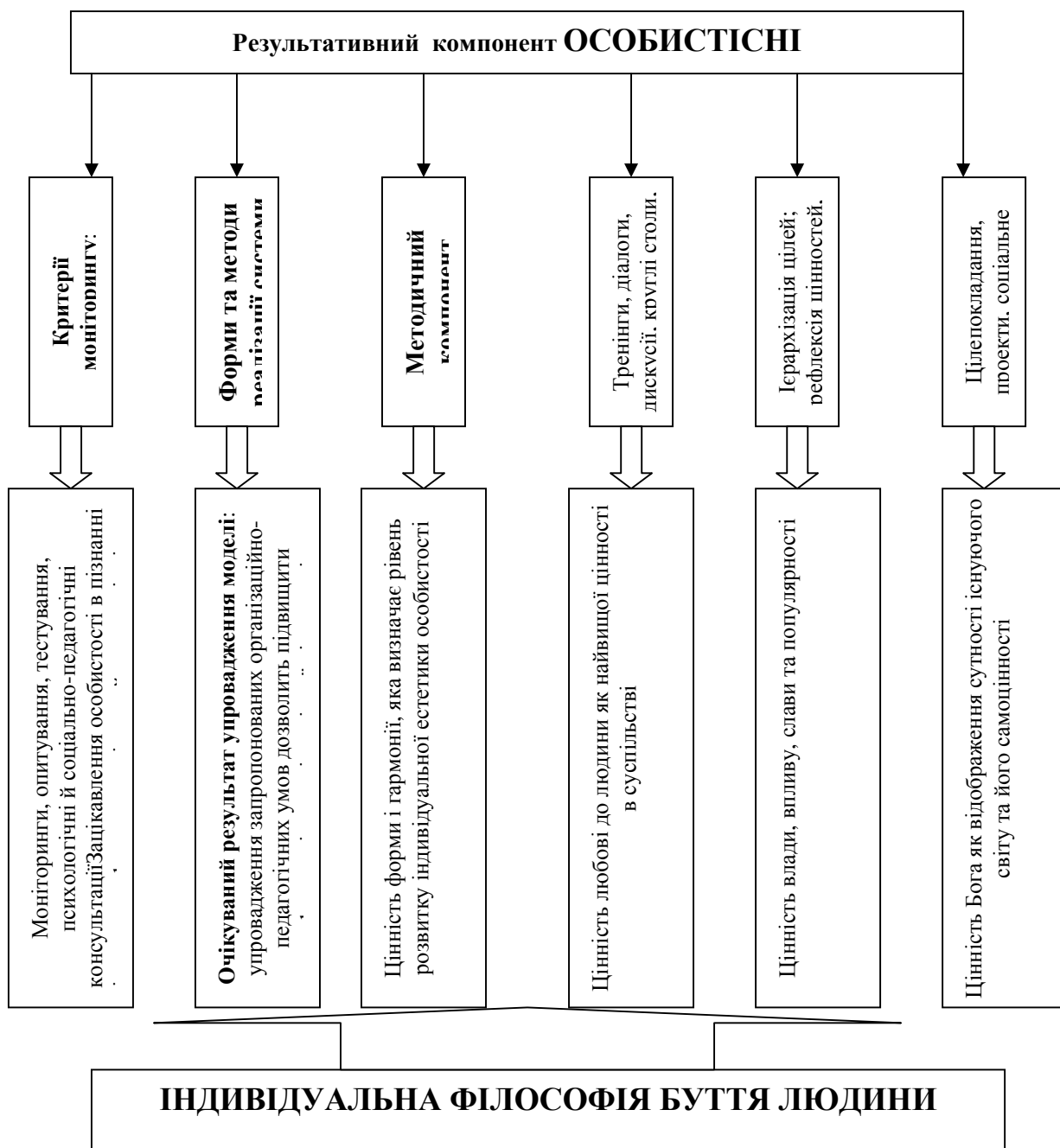

Рис.1.2. Взаємозв'язок особистісних характеристик, цінностей та індивідуальної філософії буття людини (за Г. Олпортом) [174].

Взаємозв'язок цінностей зі стратегією життєдіяльності особистості представлено в науковому доробку К. А. Абульханової-Славської [1];

взаємовплив навчального процесу та розвитку ціннісної сфери особистості – в працях С. Максименка [97]; аналіз динаміки ціннісних орієнтацій – у дослідженнях Б. Братуся [35]. О. Л. Музика пропонує розглядати цінності в сукупності всіх компонентів суб'єктно-ціннісної сфери особистості, виділяючи такі допоміжні категорії, як ціннісні конструкти та суб'єктні цінності [100]. Науковець вважає, що суб'єктні цінності є результатом засвоєння життєвого досвіду, з одного боку, та перспективою подальшої спрямованості особистості.

М. Рокіч співвідносить поняття цінностей з потребами та домаганнями особистості й окреслює їх як стійке переконання особистості та певний спосіб поведінки, який формується у процесі виховання\соціалізації [205]. Учений поділяє цінності на *термінальні* (які відображають упевненість людини в тому, що кінцева мета людського існування варта того, щоб прагнути її досягнути) та *інструментальні* (відображають переконаність у тому, що певний спосіб діяльності є найбільш ефективним і потрібним в даній ситуації). Тому й самі цінності поділяються на *цінності-цілі* й *цінності-засоби*. До *термінальних* цінностей традиційно відносять свободу, творчість, впевненість у собі та своїх діях, пізнання, розвиток, діяльну активність, щасливу сім'ю, матеріальну забезпеченість, суспільне визнання, дружбу, дозвілля, щастя інших людей тощо; до *інструментальних* – незалежність, освіченість, раціоналізм, толерантність до поглядів інших людей, вольовий характер, широту поглядів, життєрадісність, акуратність, чуйність, чесність, самоконтроль та ін.

Узагальнені відомості про тлумачення категорії «цінність» у психології наведено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Тлумачення категорії «цінність» у психологічних дослідженнях

№ п\п	Окреслення категорії «цінність» у психологічних дослідженнях	Автор, якому належить визначення
1	Цінність як значимість, усвідомлена	С. Л. Рубінштейн

	людиною; цінність виконує функцію орієнтації особистості в навколишньому середовищі	
2	Цінність як спосіб вибіркового сприйняття особистістю навколишнього світу	О. М. Леонтьєв
3	Цінність як складна ієрархічна система, в структурі якої знаходяться мотиви, потреби, світогляд, свідомість особистості; виконує функції регулятора активності	Б.С. Братусь, Г.Є. Залеський, Є.І. Головаха, Г.Л. Будинайте, С.С. Бубнова Т.В. Корнилова
4	Цінності як особистісний смисл життєдіяльності	Г. Олпорт
5	Ціннісні орієнтації як абстрактні ідеї, що виражають людські переконання про зміст поведінки	М. Рокич
6	Цінності як переконання, як бажані людиною цілі й спосіб поведінки	Ш. Шварц

Культурологи пропонують співвідносити поняття цінностей з основними категоріями культурологічної науки – «культура», «культурні потреби особистості», «розвиток особистісної культури» тощо. Найбільш яскраво культурологічний характер цінностей, на нашу думку, виражено в теорії Г. Гофстеда, котрий цінності пропонує розглядати як ядро індивідуальної і суспільної культури [277]. Учений вивчив особливості ціннісних орієнтацій особистості в більш як 50 країнах і сформулював висновок про чотири провідні чинники розвитку цінностей: ставлення до влади, колективізм/індивідуалізм; маскулінізм/фемінізм; способи поведінки в умовах невизначеності (уникнення невизначеності) [54, с.195.].

Погоджуємося з міркуваннями про сутність цінностей відомого німецького філософа Г. Ріккєрта, який представляє трансцендентальну інтерпретацію цієї проблеми: «Цінності не є дійсністю, ні фізичною, ні

психічною. Суть їхня полягає в їхній значущості, а не в їхній фактичності. ... Цінність може, по-перше, таким чином приєднуватися до об'єкту, що останній робиться тим самим благом» [201, с.95]. Отже, можна зробити висновок, що Г. Ріккерт визначає культуру як сферу існування цінностей, тому погоджуємося з думкою Н. Романова, що у творах ученого культура є фактично «цінністю-для», а не «цінністю-у-собі» [206, с.92].

У культурології, якщо тлумачити її інструментально, розглядають поняття *культурних цінностей*, які визначаються як «об'єкти матеріальної і духовної культури, що мають істотне художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України» [193].

Цінність як категорія науки стала аналізуватися в межах досить молодій наукової галузі – *аксіології*, яка активно розвивалася з другої половини XIX століття у творах Г. Ріккерта, В. Віндельбанда та ін. Ціннісна проблематика розвитку особистості знайшла своє відображення в працях М. Вебера, Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, М. Рокича, У. Томаса, Ф. Знанецького та інших зарубіжних соціологів і психологів [46; 152; 200; 275; 278].

В аксіологічному контексті проблематика цінностей, як зазначає Н. Романова [206], розглядається в кількох аспектах:

- 1) історико-антропологічному, за яким вивчається проблема виникнення цінностей як феномену суто людської культури – в процесі трансформації взаємозв'язку людини з навколишнім природним середовищем;
- 2) соціолого-культурологічному, який дозволяє розглянути культури різних етносів в площині аксіологічних відносин;
- 3) філософсько-культурологічному, згідно з яким здійснюються міждисциплінарні аксіологічні дослідження і вивчається процес «розпредмечування» цінностей.

В. Сластьонін та Г. Чижакова, розглядаючи розвиток педагогічної аксіології як окремої галузі знання, пропонують окреслювати цінності

залежно від прийнятої дослідником позиції: «практичного та емоційного ставлення людини до матеріально-предметних властивостей явищ; визначення моральних категорій, у тому числі, психологічних характеристик людини; визначення соціальних явищ, які характеризують стосунки між людьми» [218, с.6].

Звернемося безпосередньо до *педагогічної* науки, яка розглядає цінності в розрізі основних педагогічних категорій – освіти, навчання, виховання, розвитку. Враховуючи філософські засади аналізу категорії цінності в педагогічній науці, вважаємо необхідним наголосити, що цінності:

- 1) пов'язані з утвердженням особистістю своєї ролі у соціумі;
- 2) сприяють створенню індивідуального комунікативного простору;
- 3) орієнтують на самоактуалізацію та саморозвиток (І. Котова, Є. Шиянов) [128].

Для педагогічної науки важливо, що система цінностей особистості створюється у навчально-виховній діяльності. Це пов'язано з тим, що в будь-якій діяльності людина вибудовує задум, ідею, план, а також загалом осмислює необхідність діяльності та її кінцеву мету; так створюється ціннісне підґрунтя діяльності особистості.

Значна увага в нинішній час приділяється формуванню у підростаючого покоління *національних цінностей* (І. Бех, П. Ігнатенко, П. Кононенко, Ю. Руденко, Ю. Пелех, Д. Тхоржевський, К. Чорна) [26; 109-110; 184; 258]. О. Оксенюк визначає національні цінності як систему «позитивних особистісно і суспільно значущих утворень, що виявляється у сфері суб'єктно-об'єктних відносин, усвідомлюється етнополітичною спільнотою та засвоюється нею у духовно-практичній діяльності» [173].

Резюмуючи проведений категоріальний аналіз поняття «цінності», ми подали певні галузеві характеристики цього поняття та його зв'язок з іншими категоріями в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Категоріальні взаємозв'язки поняття «цінність» у гуманітарних науках

Галузь науки	Тлумачення категорії «цінність»	Взаємопов'язані категорії
Філософія	Цінності окреслюються як властивість предмета або ж явища; проте притаманні предметові чи явищу не через його природу, а внаслідок суспільного буття та створення системи суспільних відносин. У ставленні до суб'єкта – людини – цінності служать об'єктами її інтересів, а для її свідомості здійснюють роль повсякденних орієнтирів в предметній і соціальній дійсності, визначення різноманітного практичного ставлення людини до навколишніх предметів і явищ.	Матеріальне/духовне, ідеал буття
Психологія	Цінності розглядаються в контексті реалізації потреб і певних поведінкових реакцій – як абстрактні привабливі смисли, ситуативні та стабільно важливі для індивіда блага; як духовні ідеї, які полягають у поняттях, що мають високу ступінь узагальнення	Поведінка, життєві орієнтації, життєві смисли, ціннісні орієнтації, індивідуальність, ідентичність, потреби, мотивація
Соціологія	Цінність визначається як «особливе суспільне відношення, завдяки якому потреби і інтереси людини чи соціальної групи переносяться в світ речей, предметів і духовних явищ» (А. Герасимчук) [56, с.103]	Норми, санкції, соціальна ієрархія, статус, соціальна група, соціалізація
Культурологія	Цінності виступають підґрунтям формування певної картини світу, яка має індивідуальний характер; крім того, цінності є індикатором загального рівня культури соціальної групи та етнічних спільнот	Культура особистості, етнокультурні орієнтації, рівень культури
Педагогіка	Цінності розглядаються як результат навчально-виховного впливу на особистість, пов'язуються, насамперед, з національним, естетичним, моральним вихованням	Освіта, виховання, розвиток особистості, соціалізація, навчання,

Окремим видом цінностей особистості є **освітні цінності**, які складають основу категоріального апарату нашого дослідження. Історично склалося так, що освітні характеристики цінностей стали вивчатися у зв'язку з проблемою *цінності людського знання*: знання як суспільна потреба (Ф. Бекон) [106]; як особливість характеру людини (Т. Гоббс) [158]; вроджена здібність (Р. Декарт) [76]; основа моральності (Б. Паскаль) [181]; чинник удосконалення людини (Б. Спіноза) [227].

У вітчизняному соціумі цінності освіти завжди займали особливе місце. Деякі науковці вважають, що навіть після розвалу Радянського Союзу радянська молодь була досить добре освічена, а освіта сама по собі була для переважної більшості людей пріоритетною цінністю [39, с. 122.]. Таким чином, створений протягом радянського етапу розвитку освіти престиж освіченості продовжував працювати на користь особистості, і спонукав сім'ї витрачати кошти на освіту своїх дітей навіть у тому випадку, коли подальше навчання у вишій і працевлаштування виявлялися досить складною справою.

Освіта протягом останніх двох століть стала виявляти себе як певний «соціальний ліфт», який, на думку П. Сорокіна, дає можливість соціальної мобільності й соціальної адаптації в змінних умовах соціального середовища [225]. Проте науковці справедливо зазначають, що переходячи в ринкові умови, освіта втрачає свої ціннісні ознаки і стає товаром. У цьому виявляється суперечність між декларованим аксіологічним потенціалом освіти й реальним становищем соціального інституту освіти в сучасній Україні.

Освіта як цінність, як зазначає Т. Фомічова, детермінується ставленням суспільства до освіти як соціального інституту, до того, особистість якого рівня і змісту освіченості необхідна суспільству на даному етапі розвитку [242]. На важливості освіти як суспільної цінності наголошував голова міжнародної комісії з питань освіти Жак Делор, який підкреслював місце освіти як загальнонаціональної цінності в кожній країні [77].

Головними чинниками, які визначають сутність та роль освітніх цінностей в суспільстві, на нашу думку, є такі:

- 1) історичні чинники, які визначають особливості історичного розвитку того чи іншого соціуму та рівень розвитку суспільства на даний момент часу;
- 2) соціальні чинники – як такі, що детермінують значення та роль освітніх цінностей для даної соціальної групи, прошарку;
- 3) соціально-економічні чинники, від яких залежить місце і роль соціального інституту освіти в умовах ринкової економіки;
- 4) культурологічні чинники, що означають зміст та значення освітніх цінностей у соціумі залежно від рівня розвитку культури у ньому.

Отже, на наше глибоке переконання, дослідження категорії освітніх цінностей потребує реалізації міждисциплінарного підходу, враховуючи науковий доробок філософії, соціології, психології та педагогіки.

З огляду на зазначене вище, освітні цінності можуть бути як актуальними, такі і потенційними. Так, Д. Кияшко зазначає, що актуальними цінностями для учнів та студентів, за результатами емпіричного дослідження, виступають прагнення підвищувати рівень власної освіченості з метою особистісного розвитку, а також особистісний престиж як прагнення до того рівня освіти, який може бути адекватно оцінений суспільством [119].

Специфіка розвитку освітніх цінностей в умовах сучасного українського суспільства полягає у тому, що наш соціум може бути окреслений як *аномійний*, тобто в ньому відсутнє слідування соціальним нормам, а значить, ускладнені процеси продукування цінностей [68]. Зазначимо, що поняття соціальної аномії було введене в науку Е. Дюркгеймом і розвинуто Р. Мертоном [88; 160].

У процесі соціальної аномії відбувається руйнація базових етичних норм, певні соціальні групи перестають асоціювати себе з суспільством; соціально декларовані зразки поведінки не приймаються, а конвенціональні

засоби досягнення поставленої мети замінюються власними, створюючи систему індивідуальних псевдо цінностей. Означена ситуація стосується, на нашу думку, насамперед, молоді і дітей; тому місце і роль освіти в системі суспільних цінностей постійно змінюється, а прошарок маргіналізованого населення зростає, що впливає і на аксіологічні характеристики освіти.

Г. Єлизарова пропонує визначати освітні цінності як певні уявлення, які є загальноприйнятними, усвідомленими чи несвідомими стандартами для всіх учасників освітнього процесу. Вони ґрунтуються на відповідності конкретним освітнім цілям, способам їх досягнення, а також моделям поведінки; завдяки освітнім цінностям визначаються якості та характеристики особистості, яка навчається [89, с.16.].

Міждисциплінарний підхід до аналізу освітніх цінностей дозволяє дійти висновку про те, що освітні цінності:

а) є підсистемою загальної системи цінностей в українському суспільстві і знаходяться в тісному взаємозв'язку з іншими культурними, суспільними, загальнолюдськими цінностями особистості;

б) мають чітко виражений соціальний характер, оскільки залежать від реального стану освіти в українському соціумі;

в) забезпечують здатність особистості до саморозвитку й мають певні станові характеристики, тобто співвідносяться з соціальними характеристиками конкретного прошарку чи соціальної групи;

г) в їх сутності закладені освітні *потреби* й освітні *інтереси* кожної особистості та соціальної групи, яку вона представляє.

О. Газман пропонує класифікувати освітні цінності на такі основні групи:

- 1) смисложиттєві – розвиваються під впливом мікрооточення дитини, насамперед, сім'ї, і мають яскраво виражений термінальний характер; основними функціями цієї групи цінностей є самореалізація, самовираження особистості;

- 2) предметно-практичні – пов’язані з окремими видами трудової діяльності особистості і характеризуються як інструментально-прикладі; їх функціями є стабілізаційна, пов’язана, насамперед, зі статусом особистості в економічному просторі, а також репродуктивна, пов’язана з відтворенням;
- 3) соціально-комунікативні – представляють соціально-статусні позиції особистості; вони можуть бути як термінальними, так і інструментальними і впливають на інтеграцію індивіда в суспільство, його загальну соціалізацію [53].

Виходячи з аналізу наукової літератури, можемо сформулювати висновок, що освітні цінності – це узагальнені, соціально обумовлені реальні прагнення та орієнтації особистості, які виступають як установки, стереотипи групової та індивідуальної освітньої діяльності і відображають соціальні норми й ідеали в освітній сфері.

Долучаємося до думки О. Дунаєвої, яка вважає, що за структурою освітні цінності [86] є ядром освітнього простору (на інституційному рівні та рівні окремого навчального закладу) і включають:

- 1) цінності учасників освітнього процесу: педагогів, учнів, управлінців;
- 2) цінності-норми самого соціуму, які впливають на загальний соціокультурний розвиток освітнього простору.

Г. Єлизарова вважає, що основними характеристиками цінностей учасників освітнього процесу є здатність до самостійного набуття знань та професійної майстерності (для педагогів), вміння рефлексувати власну діяльність – учнем чи педагогом, відповідальність перед іншими учасниками освітнього процесу, оптимістичне сприйняття оточуючого соціального простору [89, с.16].

Таким чином, аналіз категорії «освітні цінності» дає можливість визначити їх як об’єкт реалізації потреб та інтересів суб’єкта освітнього процесу; як результат діяльності сфери освіти, який здійснює роль повсякденного орієнтира в навчально-виховній діяльності та в соціальному

середовищі у вигляді ставлення учня/вчителя до себе, оточуючих людей, явищ, процесів і предметів оточуючого світу.

Таким чином, нами проаналізовано провідні категорії дослідження, серед яких ми виділили «діяльність», «цінність», «освітні цінності», «інновації», «освітні інновації», «інноваційна діяльність», «засади інноваційної діяльності», «інноваційний навчальний заклад». Проведений аналіз категорій дав можливість сформулювати визначення основного поняття нашого дисертаційного дослідження – *«цінності інноваційного навчального закладу»* – як аксіологічну основу діяльності навчального закладу, який здійснює інноваційну діяльність в галузі навчання, виховання та управлінської діяльності школи з метою забезпечення повноцінного всебічного формування особистості, здатної до саморозвитку.

Таким чином, здійснений вище категоріальний аналіз проблеми аксіологічних засад діяльності інноваційного навчального закладу дав можливість зосередити увагу на базових категоріях дослідження – цінності, освітні цінності, інноваційний навчальний заклад, цінності інноваційного навчального закладу. Проведений теоретичний аналіз проблеми дослідження, та аналіз категорій і понять дають можливість обґрунтувати комплекс цінностей інноваційного навчального закладу, який має бути створений у процесі реалізації розроблених нами і реалізованих у процесі навчально-виховної діяльності організаційно-педагогічних умов.

1.2. Науково-теоретичні підходи до дослідження ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів

Проблема визначення й аналізу провідних науково-теоретичних підходів до проблеми нашого дослідження – ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів – лежить у площині методології педагогіки, яка, за визначенням Е. Юдіна, дає характеристику компонентів наукового

дослідження та дослідницьких засобів, необхідних для досягнення мети дослідження [268, с. 31]. Учений виділяє в методології дослідження дескриптивну (описову) та прескриптивну (нормативну, виражену у вигляді прямих вказівок до дії) форми [268, с. 31-32]. С. У. Гончаренко виділяє в структурі методології педагогічного дослідження три рівні – загальнофілософський, загальнонауковий, конкретнонауковий [63]; Е. Юдін – чотири рівні: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий та технологічний [268, с. 28]. Вважаємо, що у контексті виділених рівнів методології дослідження в ньому має бути виділено кілька провідних науково-теоретичних підходів, які визначають і методологію (як сукупність означених наукових підходів до проблеми дослідження, які визначають загальнометодологічний рівень, та як комплекс методів дослідження, які визначають інструментальний рівень методології), і методику (як процес реалізації методів дослідження) реалізації поставлених завдань. Крім того, у нашому дослідженні вбачається додаткова специфіка в тому, що сукупність виділених теоретичних підходів пов'язується з аксіологією як наукою про цінності.

Реформування сучасної вітчизняної системи освіти потребує значно більшої уваги до аксіологічної сфери – як окремої особистості, так і соціального інституту освіти загалом. Аксіологічні засади життєдіяльності людини та окремих соціальних інститутів представлено в науковому доробку І. Беха, І. Зязюна, В. Сластьоніна, О. Сухомлинської, І. Ісаєва, Д. Леонтьєва, Н. Розова, С. Франкла, В. Шохіна та ін. [147; 204; 264]. Серед соціальних інститутів, на нашу думку, особливо аксіологічно місткими є інститути культури й освіти, а в сфері освіти – помітне місце належить *інноваційним закладам освіти*, до яких традиційно відносяться авторські школи, альтернативні школи, експериментальні навчальні заклади. С. У. Гончаренко подає таке визначення авторської школи як інноваційного навчального закладу: «оригінальна загальнопедагогічна, дидактична, методична чи виховна система, опрацьована з урахуванням надбань психології, педагогіки,

вікової фізіології та інших наук, вітчизняного й зарубіжного досвіду, яка реалізується під керівництвом чи за участю її автора (авторів) принаймні в одному навчально-виховному закладі» [64, с.112]. О. Шапран визначає інноваційні навчальні заклади як експериментальні лабораторії, в яких створюються й апробуються різні нововведення, здійснюється пошук перспективних шляхів і способів розвитку освіти [262, с.269].

Основними *характеристиками* інноваційних навчальних закладів, як свідчить наукова література (В. Караковський, О. Сухомлинська) [115; 233], є такі:

- 1) на рівні *концепції* діяльності інноваційного навчального закладу – визначення місії інноваційного навчального закладу, формулювання основних цілей його діяльності в контексті розвитку аксіологічної сфери, системна інтеграція всіх напрямів діяльності інноваційного навчального закладу на аксіологічних засадах його концепції;
- 2) на рівні *управління* навчально-виховним процесом інноваційного навчального закладу – орієнтація управлінських процесів на інноваційність діяльності, відкритість до нововведень в аксіологічній сфері, здійснення системної діагностики ціннісної сфери всіх суб'єктів освітнього процесу;
- 3) на *організаційному* рівні – введення нових структурних підрозділів з метою реалізації завдань інноваційного розвитку на прийнятих аксіологічних засадах, визнання завдання формування ціннісної сфери суб'єктів освітнього процесу як одного з провідних, закріплення інноваційних функцій за традиційними структурними підрозділами;
- 4) на рівні *ресурсів* – окреслення педагогічного колективу як найважливішого ресурсного потенціалу інноваційного навчального закладу, який продукує освітні цінності інноваційного навчального закладу; залучення батьківського колективу та партнерів для ефективної навчально-виховної діяльності на прийнятих аксіологічних засадах.

Серед інноваційних навчальних закладів виділяється, насамперед, *гімназія* як альтернативний навчальний заклад. Гімназія – загальноосвітній навчальний заклад II-III ступенів для обдарованих і здібних дітей, яких приймають на навчання за результатами конкурсного відбору з метою засвоєння ними програм поглибленої гуманітарної освіти. Ще одним різновидом інноваційного навчального закладу є ліцей – навчальний заклад, де здійснюється поглиблене вивчення окремих предметів шкільного курсу понад державним освітнім мінімумом. Третім найбільш розповсюдженим інноваційним типом навчальних закладів в Україні є навчальні та навчально-науково-виробничі комплекси – добровільні об'єднання державних і недержавних навчально-виховних закладів. Кожен з інноваційних навчальних закладів створює особливий аксіологічний простір, притаманний освітньому середовищу, в якому навчаються обдаровані й талановиті учні [14].

Аксіологічний підхід має своє місце у системі провідних науково-теоретичних підходів до проблеми діяльності інноваційних навчальних закладів. Серед означених теоретичних підходів, на нашу думку, найбільшої уваги заслуговують *системний, антропологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний*. Аксіологічний підхід до діяльності інноваційних навчальних закладів тісно пов'язаний з кожним із названих підходів, тому визначимо їх сутність і значення для аналізу проблеми ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів. Окрім того, для аналізу проблеми ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів, на наше переконання, варто залучити *теорію інновацій* як одну з новітніх педагогічних концепцій, які дають можливість інтерпретувати сутність та зміст діяльності означених закладів у загальній системі освіти України, а також визначити ціннісні засади їх діяльності.

Системний підхід до освітньої діяльності загалом та діяльності інноваційних навчальних закладів зокрема знайшов своє відображення, насамперед, у наукових розробках з філософії освіти, методології педагогіки,

соціології. В. Сластьонін, І. Ісаєв, Є. Шиянов, Е. Юдін, С. Гончаренко та інші вчені вважають його основою загальнонаукової методології педагогічного дослідження [63; 182; 268]. Його цілком обґрунтовано називають основним теоретичним підходом у педагогічній науці. Як зазначає Т. Трушнікова, цей підхід є інноваційним напрямком в педагогічній науці, що зосереджений на сутності і закономірностях навчання і виховання як єдиній системі педагогічного процесу [239].

Системний підхід у дослідженні проблеми аксіологічних засад діяльності інноваційних навчальних закладів дає можливість вирішити завдання формування системного мислення, володіння системою наукових понять, формування системного світогляду на засадах організації об'єктивної дійсності навчально-виховного процесу в системі. Виходячи з об'єкта нашого дослідження, ми розглядаємо цілісну множину елементів системи діяльності інноваційних навчальних закладів у контексті реалізації їх ціннісних засад та в комплексі зв'язків і взаємин між елементами означеної системи.

Системність як основоположна характеристика соціального інституту освіти важлива для розгляду аксіологічних характеристик діяльності інноваційних навчальних закладів з огляду на те, що:

- 1) соціальний інститут освіти – це організована *система* зв'язків і соціальних норм, які забезпечують передачу знань, досвіду та ціннісних орієнтацій людства від покоління до покоління соціально організованим і соціально схвалюваним способом; до соціального інституту освіти як системного утворення належать навчально-виховні заклади й установи, соціальні групи і спільноти (насамперед, учнів та педагогів), різноманітні види діяльності (навчання, учіння, виховання та ін.); всі означені елементи мають свої аксіологічні характеристики;
- 2) інститут освіти, крім змістових характеристик системного типу, має ще й чітко ієрархізовану *систему* освітніх рівнів: система дошкільної освіти і виховання, загальноосвітня система навчання, позашкільна система, система вищої освіти, система професійно-технічних навчальних закладів тощо; для

кожного з рівнів характерним є свій підхід до розвитку аксіологічної сфери залежно від суб'єктного складу системи та від специфіки її функціонування;

3) освіта, навчання, виховання і розвиток особистості дитини в межах соціального інституту освіти мають складати єдину *систему*, кожен компонент якої невіддільний від іншого, а зміни в одному з основоположних категоріальних компонентів означеної системи ведуть до змін в іншому; відповідно зміни аксіологічної сфери суспільства ведуть до змін в аксіологічній сфері інституту освіти;

4) соціальний інститут освіти знаходиться в структурі більш значущої і об'ємної *системи* – суспільства загалом, де він виконує притаманні лише йому функції і тісно пов'язаний з діяльністю інших соціальних інститутів – культури, науки, права, економіки тощо, - зі своїми аксіологічними характеристиками, залежними від сутності та функцій кожного з цих соціальних інститутів.

Одним з різновидів загального поняття системи, яка розглядається в межах системного підходу, є *педагогічна система*, яка визначається В. Беспальком як концепція освіти й основа кожної педагогічної технології [24]. В інших наукових розробках педагогічна система визначається як множина взаємопов'язаних структурних і функціональних компонентів у сфері освіти, виховання і навчання (Н. Кузьміна) [135]; як організована сукупність цілей, змісту, умов, форм, методів, які визначають дитяче життя (Б. Ліхачов) [149]; як загальне розуміння предмета педагогіки (П. Підкасистий) [187]; як цілісну єдність всіх чинників, що впливають на розвиток особистості (В. Безрукова) [22] та ін.

Педагогічна система відрізняється від інших типів систем як така, що має свої власні педагогічні й аксіологічні ознаки, а саме:

- 1) наявність педагогічної мети – особистісний розвиток усіх суб'єктів освітнього процесу та притаманних їм цінностей;

- 2) окреслення учня центром і головною цінністю педагогічного процесу і всієї педагогічної системи, яка продукує цінності освітньої сфери;
- 3) відкритість педагогічної системи, тобто здатність до сприйняття аксіологічних впливів із-зовні освітнього середовища, а також до зміни, пом'якшення чи посилення означених впливів.

До найбільш розроблених педагогічних систем належать система змісту освіти, система педагогічних цілей освітнього закладу, система навчання, система виховання у окремому навчальному закладі та в державі загалом, система діагностики рівня навчальних досягнень учнів, система професійної педагогічної освіти, система методів і форм навчання, методична система школи, ціннісна система освіти, навчання та виховання та ін. Для функціонування кожної із зазначених систем у ній має бути виділений системоутворюючий чинник; ним може бути певний компонент системи, наприклад, мета навчання, передбачуваний результат діагностики, структура цінностей освітнього процесу, зміст готовності педагога до професійної діяльності та ін. Системоутворюючим чинником може виступати також сукупність освітніх цінностей, що формуються в інноваційному навчальному закладі, що дозволяє аналізувати означені в темі нашого дослідження ціннісні засади як окреме системне утворення.

Застосування системного підходу в діяльності інноваційних навчальних закладів на аксіологічних засадах здійснюється на підставі низки принципів, як це представлено нами в таблиці 1.3.

Провідні принципи застосування системного підходу в дослідженні проблеми діяльності інноваційних навчальних закладів на аксіологічних засадах

Принципи застосування системного підходу	Зміст і сутність названого принципу	Співвідношення з проблемою діяльності інноваційних навчальних закладів	Аксіологічний зміст принципу діяльності інноваційних навчальних закладів
Цілісності	Цей принцип дозволяє розглядати систему як певну цілісність, а також як компонент більш складної системи	Інноваційний навчальний заклад представляє собою систему взаємопов'язаних компонентів (суб'єктів освітнього простору інноваційного навчального закладу), одночасно входячи до більш складної системи – соціального інституту освіти в державі	Сукупність цінностей інноваційного навчального закладу становить цілісне утворення, чинниками формування якого виступають основні характеристики діяльності інноваційного навчального закладу, з одного боку, та аксіологічна сфера соціуму – з іншого
Ієрархічності	Зміст цього принципу полягає у тому, що в системі має бути множина (мінімум два) елементів, пов'язаних у певній ієрархії, коли елементи нижчого рівня підлягають впливу елементів більш високого рівня	Ієрархія елементів у діяльності інноваційного навчального закладу реалізується у вигляді послідовності «мета діяльності – зміст діяльності – форми і методи діяльності», які мають ієрархічну логіку; на структурно-організаційному рівні зазначена ієрархія передбачає підпорядкування у взаємозалежності «адміністрація – педагогічний колектив – учні» і т.п.	Ієрархія елементів системи діяльності інноваційного навчального закладу має аксіологічне наповнення – на рівні мети, змісту, форм і методів розвитку ціннісної сфери навчального закладу
Структуризації	Принцип	Інноваційні навчальні заклади є	Аксіологічна сфера інноваційного

	структуризації передбачає аналіз елементів в їх взаємозв'язках і взаємозумовленостях в межах однієї організаційної структури	елементом загальної системи освіти в Україні, тому їх аналіз здійснюється порівняно з традиційними навчальним закладами, що дає змогу вичленити їх місце і відмінності від останніх	навчального закладу є компонентом загальної аксіологічної сфери суспільства
Взаємозв'язку з середовищем	Система не може існувати у відділеному від оточуючого середовища в просторі і часі, тому функціонування системи визначається не лише внутрішніми, але й зовнішніми по відношенню до неї чинниками	Інноваційний навчальний заклад існує, з одного боку, у загальному освітньому просторі держави, з іншого – його діяльність визначається новаціями, які об'єктивно розвиваються в зовнішньому просторі і диктують специфіку організаційних, змістових чи функціональних інновацій у діяльності інноваційного навчального закладу	Новації, притаманні сфері освіти, визначають трансформаційні процеси в аксіологічній сфері інноваційного навчального закладу за допомогою змін у свідомості й поведінці суб'єктів освітнього процесу
Моделювання	Визначає можливість побудови різноманітних моделей кожної окремої системи відповідно до раніше названих принципів	Моделювання діяльності інноваційного навчального закладу може здійснюватися з огляду на їх організаційну, змістову структуру; на особливості навчально-виховного процесу	Модель діяльності закладу впливає на специфіку розвитку комплексу цінностей, які формуються в процесі діяльності інноваційного навчального закладу

[Таблиця є авторською]

Антропологічний підхід у педагогічній науці належить до провідних, оскільки дає можливість акумулювати всі наявні дослідження наук про людину в педагогічній термінологічній площині. Антропологічна парадигма орієнтується на людську реальність, та на пошук засобів і способів становлення людини як продуцента і творця власного життя [111]. У світовій педагогіці антропологічний підхід став розвиватися ще з часів Відродження; засновником антропологічного підходу у вітчизняній педагогіці по праву вважають К. Д. Ушинського, який у своїй праці «Людина як предмет виховання» визначив основне правило здійснення педагогічного процесу : «Якщо педагогіка хоче виховувати людину у всіх відношеннях, вона має, насамперед, вивчити її також у всіх відношеннях» [241, с.86]. Поєднання антропологічних знань з педагогічною наукою вчений називав педагогікою «в широкому розумінні» – як сукупність знань, необхідних і корисних для педагога, підкреслюючи їх міждисциплінарний, дитиноорієнтований характер: «якщо не можна вимагати від вихователя, щоб він був спеціалістом у кожній з тих наук, з яких можуть бути почерпнуті основи педагогічних правил, то можна і треба вимагати, щоб жодна з цих наук не була йому чужою, щоб по кожній з них він міг розуміти, по крайній мірі, популярні твори і прагнув, наскільки може, набути всебічних відомостей про людську природу, за виховання якої береться» [241, с.212-213].

Філософські основи антропологічного підходу закладені в науковій теорії І. Канта, який вважав, що виховання притаманне людській природі, тому кожна дитина має потребу у вихованні, як і в реалізації інших життєво важливих потреб [113]. У самому антропологічному підході закладено певну суперечність, сутність якої полягає у тому, що кожна особистість є одночасно і суб'єктом, і об'єктом навчально-виховного процесу, звідки можна сформулювати висновок, що навчання і виховання іншої людини взаємопов'язані з процесом самонавчання і самовиховання з боку педагога. Відома російська дослідниця Р. В. Шайхутдінова зазначає, що антропологічний підхід в сфері освіти передбачає орієнтацію на людську

реальність у всій її повноті, людину як суб'єкта власного життя; у зв'язку з цим набуває нового звучання визначення освіти як загальної культурно-історичної форми становлення і розвитку цивілізаційних здібностей людини до того, щоб бути суб'єктом власного життя і діяльності [260].

Психологічні засади антропологічного підходу закладені в творах Б. Ананьєва, В. Слободчикова, Є. Ісаєва та ін.; так, В. І. Слободчиков тлумачить антропологічну парадигму освіти і виховання як таку, що дозволяє людині бути не лише «ресурсом соціального виробництва, а, насамперед, дійсним суб'єктом культури й історичної дії, суб'єктом власного життя» [219, с.317].

Підґрунтя антропологічного підходу побудоване на тезі про унікальність особистісного досвіду кожної дитини, її самоцінності, наявності у неї індивідуального творчого потенціалу. Провідною категорією антропологічного підходу є категорія життєвого досвіду, який формується у дитини за правилом аперцепції. Сутність аперцепції розкривається у наукових дослідженнях Б. Бім-Бада, А. Адлера, Н. Лосського та ін.. Учені стверджують, що новий досвід особистості завжди включається в перетвореному вигляді в уже наявний «тезаурус» життєвого досвіду, набутого раніше. Оскільки ж аперцепція визначає рівень включення минулого досвіду на розвиток особистості, то таким чином впливає і на її майбутнє [29].

Виходячи з теоретичних засад антропологічного підходу, основні закони розвитку особистості в антропології є такими:

1. Закон цілісності й нерозривності навчання і виховання, сутність якого полягає у взаємозумовленому формуванні емоційної, вольової, інтелектуальної, ціннісної сфер особистості.

2. Закон «золотої середини», за яким процес навчання і виховання має уникати будь-яких крайнощів, насамперед, недоцільних переваг одного суб'єкта навчально-виховного процесу над іншим. Вимоги педагога до дитини мають відповідати рівню вимогливості до самого себе.

3. Закон апперцептивної послідовності навчально-виховного процесу, сутність якого полягає у наступності життєвої перспективи залежно від наявних теперішніх життєвих досягнень та життєвого досвіду.

4. Закон домінації особистісного смислу. За цим законом відбувається узгодження потоку життєдіяльності учнів з навчально-виховним процесом як організованим втручанням у життєвий досвід дитини.

5. Закон оптимального загартування, який передбачає набуття дитиною життєвого досвіду в навчально-виховному процесі шляхом переборювання труднощів та адекватного вирішення життєвих (навчальних, виховних) ситуацій.

Особистісно орієнтований підхід до навчально-виховного процесу, представлений у науковому доробку І. Бежа [25], С. Подмазіна [190], О. Савченко [209], І. Якиманської [270], С. Яценко [273] та ін. У межах означеного підходу, як свідчать наукові дослідження (В. Максакова, А. Петровський та ін.) лежать провідні суперечності психологічної природи особистості, а саме:

1. Дитина орієнтована, з одного боку, на слідування суспільним стереотипам і установкам, з іншого – зберігає свою автономність, індивідуальність як соціальний і біологічний феномен.
2. Будучи матеріальною істотою, особистість прагне до пізнання ціннісної структури і сутності світу, дотримується певних ідеальних установок.
3. Як істота соціальна, особистість не може знаходитися поза соціальними комунікаціями, однак прагне зберегти в них свою індивідуальність як самотність.
4. На становлення особистості справляють вплив як закономірні фактори, так і випадкові; обидва види факторів можуть виявитися вирішальними в процесі навчання і виховання.
5. В певний час свого розвитку особистість може виявляти неадаптивну (надситуативну) активність, реалізовану в здатності ставити надцілі, переборювати обмеження в діяльності [185].

Сутність особистісно орієнтованого підходу в навчально-виховному процесі визначає в своїх працях І. Якиманська, яка пише, що «особистісно-орієнтоване навчання – це таке навчання, де в центр ставиться особистість дитини, її самобутність, самоцінність, суб'єктний досвід кожної спочатку розкривається, а згодом узгоджується зі змістом освіти» [270, с.31]. В особистісно орієнтованій педагогіці сьогодні розмежовують поняття особистісно орієнтованого навчання й особистісно орієнтованої освіти, з приводу чого цінною є думка Л. Фрідмана: «Варто розрізняти особистісноорієнтоване навчання й особистісноорієнтовану освіту. Якщо перше означає лише таку систему навчання, процес здійснення якої сприяє формуванню особистісних якостей учнів, то друга є більш широким поняттям, яке включає в свій склад і перше, а також всю систему виховання особистості учнів» [245, с.77.].

Особистісно орієнтоване навчання і виховання тісно пов'язується в педагогічній науці з розвитком особистості; так, С. Рубінштейн писав з цього приводу: «єдиним завданням навчання є не повідомлення дитині певних знань, а лише розвиток у неї певних здібностей: неважливо, який матеріал повідомити дитині, важливо лише навчити її спостерігати, мислити і т.п.» [207, с.79].

Відмінності між традиційним (його ще називають дидактоцентричним) та особистісно орієнтованим підходом у навчально-виховному процесі традиційно представляються за такими показниками як:

- цілі навчання та виховання;
- ціннісні пріоритети навчально-виховного процесу;
- головний чинник навчального процесу;
- головний суб'єкт навчально-виховного процесу;
- шляхи розвитку особистості учня;
- мотивація до навчання;
- відношення в навчально-виховному процесі.

Зазначимо, що загалом поділ на традиційний та інноваційний навчальний процес є доволі умовним, оскільки оцінити його сутність та організацію можна за різноманітними критеріями, які змінюються в часі і залежать від багатьох показників. Таким чином, традиційний навчальний заклад за певних умов без кардинальної трансформації змісту навчально-виховної діяльності може вважатися інноваційним (наприклад, у своєму регіоні); з іншого боку, інноваційний навчальний заклад може стати традиційним з часом, не розвиваючи новітніх форм і методів діяльності. Проте зважаючи на викладені вище показники традиційності\інноваційності, вважаємо доцільним зазначити, що в межах інноваційного навчального закладу ці показники підтверджуються такими ознаками інноваційності, як-от:

- створення умов для саморозвитку особистості дитини; розгортання пошуку учнем власної індивідуальності в процесі навчання та виховання *на засадах формування особистісної аксіологічної сфери*;
- визначення особистості учня, її самоцінності як ціннісного пріоритету навчально-виховного процесу; *урахування сукупності суб'єктивного досвіду формування аксіологічної сфери дитини*;
- визначення учіння головним чинником ефективності навчального процесу (на відміну від знань, умінь і навичок в межах традиційного навчально-виховного процесу);
- окреслення учня головним і рівноправним суб'єктом навчально-виховного процесу і окремим аксіологічним простором, який впливає на весь означений процес (*учень як суб'єкт формування власної аксіологічної сфери та системи цінностей інноваційного навчального закладу*);
- обґрунтування шляхів розвитку особистості учня як перетворення суб'єктного досвіду;

- переважання внутрішньої мотивації до навчання, *усвідомлення процесу навчання як ціннісного процесу*;
- переважання суб'єкт-суб'єктних відносин у навчально-виховному процесі над суб'єкт-об'єктними.

Як бачимо, викладені вище ознаки мають аксіологічну спрямованість і тому характеризують мету і предмет нашого дослідження. Вони безпосередньо пов'язані з навчально-виховною *діяльністю* інноваційного навчального закладу.

Діяльнісний підхід у сучасній педагогічній науці представлений науковими дослідженнями О. Леонтьєва, В. Давидова, В. Слободчикова, Б. Ельконіна, Г. Цукерман та ін. [74; 75; 143; 220; 267]. Оскільки системний, діяльнісний, особистісно орієнтований підходи реалізуються у сучасній педагогіці в тісному взаємозв'язку, стали розроблятися основи системно-діяльнісного, особистісно-діяльнісного підходів, які складно відділити один від одного. Загалом наукові розробки в галузі діяльнісного підходу можна класифікувати як:

- 1) психологічні і психолого-педагогічні (Б. Ельконін, І. Зимняя, В. Слободчиков, О. Моляко, А. Леонтьєв та ін.);
- 2) дидактичні і методичні (Б. Вульфов, В. Давидов, Г. Цукерман, Р. Шайхутдінова та ін.);
- 3) соціально-педагогічні (Л. Буєва, І. Кон, Н. Шевандрін та ін.).

Для дослідження аксіологічних процесів в інноваційному освітньому середовищі важливими є положення діяльнісного підходу, вміщені в дослідженнях Р. Шайхутдінової [260], за якими можна виокремити дві неподільні характеристики освітнього процесу – стандартизацію та варіативність, що напряду пов'язано з інноваційністю в діяльності навчальних закладів. Розкриваючи глобальні характеристики людської діяльності й зв'язок її з освітою особистості, О. Леонтьєв пише, що «освіта якраз і є системою процесів взаємодії людей у суспільстві, які забезпечують входження індивіда в це суспільство (соціалізацію), і водночас – взаємодію

людей з предметним світом (тобто процесів діяльності людини в світі)» [144, с.3]. Окреслюючи сутність діяльнісного підходу, вчений зазначає, що «процес навчання – це процес діяльності учня, спрямований на становлення його свідомості і його особистості загалом» [144, с.4]. Таким чином формування системи цінностей в діяльності інноваційного навчального закладу відбувається, насамперед, у процесі навчальної і виховної діяльності, що й визначає актуальність цього підходу в нашому дослідженні. Зазначимо, водночас, що навчальна діяльність не обмежується лише діяльністю самого учня (чи в традиційному, чи в інноваційному навчальному закладі); тому не менш важливим є вивчення і врахування професійної діяльності педагога та інших суб'єктів навчального процесу щодо розвитку власної ціннісної сфери та ціннісної сфери учнів. Висловлюємо припущення, що трансформація аксіологічної сфери педагога може як позитивно, так і негативно вплинути на формування ціннісного простору учня; цю думку ми врахували при формулюванні організаційно-педагогічних умов розвитку ціннісної сфери інноваційного навчального закладу.

Аксіологічний підхід як методологічна основа дослідження проблеми ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів вимагає, насамперед, ґрунтовного філософського аналізу поняття аксіології та його освітнього й виховного змісту. *Аксіологія* – це загальна теорія цінностей як смислоутворюючих основ людського буття [222, с.104]; цінності впливають на спрямованість і мотивованість життєдіяльності. Розділ аксіології, який займається цінностями освіти і виховання, називається педагогічною аксіологією, яка виводить освіту, виховання, навчання, педагогічну діяльність у ранг цінностей [197].

У проаналізованих нами дослідженнях можна виокремити кілька *напрямів* розгляду цінностей навчання і виховання особистості, а саме:

1. *Культурологічний напрям*, заснований С. Гессеном на ґрунті наукових розробок Г. Ріккерта [58; 200]. У межах цього напрямку цілі освіти розглядаються як культурні цінності, до яких має бути прилучена кожна

дитина в процесі навчання і виховання. Видів і типів освіти, на думку С. Гессена, має бути стільки, як окремих цінностей культури, причому серед них учений виділяє *надані цінності* (забезпечують життєдіяльність людини), *абсолютні цінності* (невичерпні цінності як «цілі в собі») і *цінності-завдання* (завдання вищого порядку, виражені у красі, добрі, істині, справедливості тощо) [197, с.56].

2. *Методичний* напрям, у межах якого розглядаються питання методики формування і розвитку цінностей особистості учня. До означеного напрямку можна віднести роботи О. Оксенюк [173], Н. Світлової [211], С. Шумила [265], Т. Грабовської, О. Теплої [67] та ін. Основою наукових досліджень в галузі методики формування аксіологічної сфери є соціальне замовлення на виховний ідеал, притаманний тому чи іншому суспільству на певній стадії його розвитку. В означених наукових працях розглядаються форми, методи, засоби і прийоми формування цінностей учнів залежно від їхнього віку та особистісно-психологічних особливостей.

3. *Етнопедагогічний* напрям, зосереджений на аналізі форм і методів національного виховання відповідно до етнічної належності та формування відповідних моральних цінностей особистості (Т. Волков, Г. Виноградов, В. Євтух, А. Марушкевич, Н. Дем'яненко, В. Чепак, М. Стельмахович, Є. Сявавко, М. Хайруддінов та ін.) [47; 50; 92; 299]. Етнопедагогічний напрям наукових досліджень забезпечує врахування багатолітнього досвіду українського народу та інших народів, які населяють Україну, у розвитку національних цінностей та їх вплив уна процес соціалізації особистості учня в межах навчально-виховного процесу конкретного навчального закладу. Значущість етнопедагогічних досліджень аксіологічної сфери у сучасній системі освіти полягає ще й тому, щоб запобігти таким негативним проявам у дитячому та молодіжному середовищі, як ейджизм, расизм, мегаломанія чи ксенофобія.

Місце та роль аксіологічного підходу в системі провідних педагогічних науково-теоретичних підходів, обґрунтованих вище, представлено нами в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4.

Аксіологічні характеристики провідних науково-теоретичних підходів у контексті дослідження проблеми цінностей інноваційного навчального закладу

Науково-теоретичний підхід	Його сутність	Аксіологічні характеристики науково-теоретичного підходу
Системний (В. Сластьонін, І. Ісаєв, Є. Шиянов, Е. Юдін, С. Гончаренко та ін.)	Навчально-виховний процес розглядається як єдина <i>система</i> , кожен компонент якої невіддільний від іншого, а зміни в одному з трьох основоположних категоріальних компонентів означеної системи (навчання, виховання, розвиток) ведуть до змін в іншому; освіта як соціальний інститут і система є частиною більш глобального системного суспільного механізму	Цінності навчально-виховного процесу складають окреме системне утворення, від ефективності їх формування залежить загальний рівень ефективності навчально-виховного процесу і загалом становлення особистості в процесі учіння на засадах її самоцінності
Особистісно орієнтований	Навчально-виховний процес передбачає розгляд	Головною цінністю є учень як носій

(І. Беха, С. Подмазіна, О. Савченко, І. Якиманської, С. Яценко та ін.)	особистості учня в центрі означеного процесу з урахуванням суб'єктивного життєвого досвіду, що впливає на розробку й реалізацію змісту освіти в інноваційному навчальному закладі	унікального суб'єктивного досвіду, який детермінує індивідуальну систему цінностей
Діяльнісний (Б. Ельконін, І. Зимняя, В. Слободчиков, О. Моляко, А. Леонтьєв, Б. Вульфів, В. Давидов, Г. Цукерман, Р. Шайхутдінова, Л. Буєва, І. Кон, Н. Шевандрін та ін.)	Процес навчання і виховання окреслюється як процес діяльності, спрямованої на формування особистості дитини	Особистісна система цінностей формується, розвивається і стає аксіологічним підґрунтям особистісного розвитку в процесі діяльності – навчальної, соціальної, комунікативної тощо

Як зазначалося вище, значущою для аналізу проблеми ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів є *теорія інновацій*. Інновація (нововведення) є, на думку багатьох учених (К. Ангеловські, Л. Буркова, Л. Ващенко, А. Пригожин, А. Хуторской та ін.) [10; 37; 42; 196; 254], оптимальним способом зростання ефективності освітніх процесів. Як свідчить словниково-довідникова література, інновація – це процес введення певних перетворень в різноманітні сфери людської діяльності, в тому числі й культурно-освітню сферу. З інноваціями тісно пов'язане поняття новації, яке означає результат введення інновації. Новації виникають об'єктивно, і

викликають до життя певні інноваційні процеси. Головними суперечностями, які викликають необхідність інновацій, є такі: суперечність між старим і новим як головна і об'єктивна суперечність (А. Пригожин) [196]; суперечність всередині навчально-виховного процесу – наприклад, між необхідністю внесення змін до змісту та форм навчально-виховного процесу та відсутністю необхідних ресурсів для цього; суперечності, пов'язані з трансформаційними процесами в освіті, що викликають зміни ціннісних установок суб'єктів освітнього простору.

З поняттям інновацій найбільш тісно пов'язане поняття інноваційної діяльності як процесу реалізації в навчально-виховному процесі новацій, які приводять до змін в організаційному, змістовому та функціональному відношенні.

Інноваційна діяльність у межах навчального закладу завжди пов'язана з певними змінами в змісті та організації навчального процесу, спрямованому на зміни в особистості. К. Роджерс визначив основні умови успішного навчання, орієнтованого на позитивні зміни в особистості дитини та її аксіологічній сфері:

1. Бажання людини змінюватися, яке виростає з життєвих труднощів; внутрішнім мотивом навчання виступає особистісне прагнення реалізувати свої суттєві потреби в самоактуалізації, самоповазі, любові тощо. Таким чином формується особистісна аксіологічна сфера, прив'язана до динаміки особистісного зростання.
2. Фасилітатор має бути конгруентним (природним, автентичним, відповідним) і емпатійним (коректне розуміння внутрішнього світу дитини). К Роджерс писав, що «вчитель має бути саме таким, яким він є насправді; крім того, він має усвідомлювати своє ставлення до інших людей... Він – жива людина, а не знеособлене втілення вимог програми чи зв'язна ланка для передачі знань» [202, с.317]. Таким чином учений підкреслив значущість ціннісної сфери професійної діяльності вчителя для формування особистісної аксіологічної сфери учня.

3. Безумовно позитивне ставлення педагога до учня, оскільки означене ставлення «має відношення до становлення людини, до її успішного навчання й ефективного функціонування» [202, с.348].
4. Означені вище конгруентність, позитивне ставлення і емпатія мають бути передані від педагога до учня відповідно до індивідуальних характеристик останнього, в тому числі й аксіологічних [202].

Таким чином, нами розглянуто основні теоретичні підходи до проблеми ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу – системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, антропологічний. З’ясовано аксіологічні характеристики означених теоретичних підходів та виявлено специфіку застосування аксіологічного підходу в системі освіти і системі інновацій у культурно-освітній сфері. Обґрунтовано застосування теорії інновацій для аналізу проблеми дослідження.

Здійснений аналіз провідних теоретичних підходів до проблеми аксіологічних засад діяльності інноваційних навчальних закладів дає можливість обґрунтувати базові категорій і поняття досліджуваної проблеми.

1.3. Характеристика інноваційного закладу та аналіз системи його цінностей

З метою характеристики інноваційного навчального закладу спочатку варто звернутися до сутності самого поняття *«інноваційний навчальний заклад»*, вивченню діяльності якого присвячені праці Б. Гершунського, С. Гільманова, В. Дьяченка, А. Каспаржака та ін. [57; 60; 87; 116].

Діяльність інноваційних навчальних закладів здійснюється на підставі певних нормативно-правових документів – насамперед, «Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» (2000 р.) [191], та Законом України «Про загальну середню освіту» (2008 р.) [99].

У Законі України «Про загальну середню освіту» визначено основні типи загальноосвітніх навчальних закладів, а саме:

- 1) середня загальноосвітня школа - загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів (I ступінь - початкова школа, II ступінь - основна школа, III ступінь - старша школа, як правило, з профільним спрямуванням навчання);
- 2) спеціалізована школа (школа-інтернат) - загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів;
- 3) гімназія - загальноосвітній навчальний заклад II-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю;
- 4) ліцей - загальноосвітній навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою;
- 5) колегіум - загальноосвітній навчальний заклад III ступеня філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілів;
- 6) загальноосвітня школа-інтернат - загальноосвітній навчальний заклад з частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги;
- 7) спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат) - загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку;
- 8) загальноосвітня санаторна школа (школа-інтернат) - загальноосвітній навчальний заклад I-III ступенів з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування;
- 9) школа соціальної реабілітації - загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання (створюється окремо для хлопців і дівчат);
- 10) вечірня (змінна) школа - загальноосвітній навчальний заклад II-III ступенів для громадян, які не мають можливості навчатися у школах з денною формою навчання.

Зазначимо, що традиційно до інноваційних навчальних закладів в Україні відносять *гімназії, ліцеї, колегіуми*. Інноваційний характер їх

діяльності визначається відповідними статутами цих навчальних закладів, де прописано їх цілі, зміст інноваційної діяльності, оцінку результатів навчально-виховного процесу тощо.

Інноваційні навчальні заклади покликані розвивати свої провідні характеристики, пов'язані з розвитком аксіологічної сфери, на кількох основних рівнях – концептуальному (визначення місії інноваційного навчального закладу, формулювання основних цілей його діяльності в контексті розвитку аксіологічної сфери, системна інтеграція всіх напрямів діяльності інноваційного навчального закладу на аксіологічних засадах його концепції), управлінському (орієнтація управлінських процесів на інноваційність діяльності, відкритість до нововведень в аксіологічній сфері, здійснення системної діагностики ціннісної сфери всіх суб'єктів освітнього процесу), організаційному (визнання завдання формування ціннісної сфери суб'єктів освітнього процесу як одного з провідних, закріплення інноваційних функцій за традиційними структурними підрозділами), ресурсному (окреслення педагогічного колективу як найважливішого ресурсного потенціалу інноваційного навчального закладу, який продукує освітні цінності інноваційного навчального закладу).

Стратегічною метою діяльності інноваційного навчального закладу є забезпечення оптимального докладання фізичних і духовних сил всіх учасників освітнього процесу в умовах інформаційного суспільства, а також формування внутрішньої інтелектуально-моральної свободи школярів. Інноваційний навчальний заклад може здійснювати свою діяльність за однією з моделей, розроблених у працях М. Поташника та А. Моїсеєва [195]. До таких можна віднести:

- 1) когнітивну модель, пріоритетом якої визначається навчання; учні опановують знання, вміння та навички за різнорівневою системою оцінювання;

- 2) емоційно-ціннісну модель: результати навчально-виховного процесу оцінюються за рівнем задоволеності дитиною взаємодією з іншими учасниками освітнього процесу;
- 3) модель особистісного самовизначення, згідно з якою пріоритетом обрано розвиток здатності учня самостійно обирати потребу в пізнанні у вигляді форм, методів, способів отримання освіти;
- 4) модель самореалізації особистості школяра, де пріоритетом є визначення рівня реалізованості здібностей і задатків школяра;
- 5) суб'єктна модель: результати навчально-виховного процесу оцінюються за ступенем реалізації функцій учня як суб'єкта власної освіти і розвитку, причому розвиток і виховання домінують над суто навчанням;
- 6) модель креативної освітньої практики: результати навчання оцінюються за рівнем здатності учня до креативної діяльності; головним завданням школяра є створення нових знань;
- 7) модель виховної освітньої практики: основним завданням є залучення учнів до цінностей суспільства, а виховання домінує над навчанням;
- 8) валеологічна модель: основна увага зосереджена на створенні належних медико-психологічних та психологічних умов фізичного та фізіологічного розвитку учнів.

Окрім названих вище у сучасній педагогіці і психології пропонуються також моделі процесу навчання, які можуть стати основою для діяльності інноваційного навчального закладу:

- 1) вільна модель (Р. Штайнер, С. Курганов, В. Біблер); згідно з цією моделлю, розвиток дитини відбувається шляхом взаємодії тілесних, душевних і духовних чинників, а завданням педагога є розвиток розуму, волі і почуттів особистості;
- 2) особистісна модель (В. Занков, М. Зверев); в основі цієї моделі лежить ідея про ранній інтенсифікований розвиток особистості на засадах реалізації принципу провідної ролі теоретичних знань;

- 3) розвивальна модель (Д. Ельконін, В. Давидов, В. Рєпкін); в структурі моделі розвивального навчання закладено формування мотивів до навчання, пізнавальної діяльності, відтворення засвоєного, формування вмінь та навичок у стандартних і нестандартних умовах, а згодом – на творчому рівні;
- 4) активізуюча модель (А. Матюшкін, М. Махмутов, Г. Щукіна, В. Оконь, Н. Мочалова); сутність цієї моделі полягає в зростанні рівня пізнавальної активності учнів за рахунок вирішення ними проблемних ситуацій, спираючись на пізнавальні потреби та пізнавальну мотивацію особистості;
- 5) формуюча модель (П. Гальперін, Н. Талізін, І. Калошина, В. Беспалько), зміст якої полягає в ефективному управлінні навчальним процесом, завдяки чому формуються задані властивості особистості.

Підсумовуючи вище зазначене, можемо сформулювати **визначення інноваційного навчального закладу** як різновиду загальноосвітнього навчального закладу, який здійснює інноваційну освітню діяльність у сфері навчання, виховання і управління на ціннісних засадах інноваційної педагогічної діяльності та врахуванні цілісного комплексу загальноосвітніх та конкретно-педагогічних цінностей (цінності-цілі та цінності-засоби).

Подальша логіка дослідження передбачає аналіз провідних цінностей сучасної сфери освіти, які мають системний характер і свою специфіку в діяльності інноваційних навчальних закладів.

Сфера освіти продукує і зберігає цілий комплекс цінностей, які формуються, розвиваються, або ж занепадають залежно від ефективності діяльності навчального закладу та аксіологічних характеристик суб'єктів освітнього процесу – педагогів, учнів, управлінців, суб'єктів позашкільного середовища.

Н. Крилова цілком аргументовано зазначає, що цінності освіти є не тільки і не стільки законами педагогічної діяльності; вони стають основою самоорганізаційних процесів, регуляторами співвідношення бажаного й соціально необхідного [133,с.6].

З метою характеристики системи цінностей сучасної сфери освіти, зокрема в інноваційних навчальних закладах визначимо сукупність цінностей, які представляють означену сферу і являють собою системне утворення.

Варто зазначити, що цінності як суспільний феномен пройшли значний шлях свого розвитку і визнання; так в античному світі і в епоху Середньовіччя вони ототожнювалися з самим буттям і мали яскраво виражений релігійний характер. Натомість в епоху Відродження пріоритетними визнавалися гуманістичні цінності, що ґрунтувалися на антропологізмі того часу. Новий час як історична віха опредметнив цінності, враховуючи нові суспільні відносини і прагматизм суспільного буття [103].

Звертаючись до **класифікації цінностей**, зазначимо, що в науці означених класифікацій виявлено досить багато, що пояснюється багатофакторністю самого поняття цінностей та численними критеріями, використаними для здійснення класифікації цінностей. Так, у філософії прийнято класифікувати цінності за критерієм предметності; таким чином виділяються *предметні і суб'єктні цінності*. До предметних цінностей традиційно відносять явища реального світу, які мають значення для людини, наприклад, природні об'єкти, явища і процеси, а також суб'єктні – установки, оцінки, імперативи, заборони, - окреслені у формі нормативних уявлень особи, соціальної групи, прошарку, суспільства загалом.

Інша класифікація цінностей відбувається на основі того, наскільки вони визнаються/не визнаються суб'єктом; так відбувається поділ на *внутрішні і зовнішні цінності*. Так, базовими внутрішніми цінностями особистості традиційно вважають особистісне зростання, любов і прив'язаність, здоров'я, служіння суспільству тощо [166]. До зовнішніх цінностей особистості відносяться матеріальний добробут, рівень популярності особистості, її зовнішня привабливість.

Цікаву, на нашу думку, класифікацію цінностей запропонувала Ф. Клакхон, поділивши їх на **домінантні, варіативні та девіантні**, обравши

критерієм класифікації вплив цінностей на соціалізацію особистості[279]. До першої групи цінностей науковець віднесла ті, яких дотримується соціальна еліта, тому їх прийняття людиною викликає соціальне схвалення й заохочення. Варіативні цінності не викликають особливого схвалення, але їх наявність і прихильність до них сприймається в суспільстві як неминуче явище. Натомість девіантні цінності забороняються і їх прийняття загрожує покаранням.

За критерієм значущості для основ життєдіяльності людини, для суті її потреб виділяють *абсолютні (вічні) та ситуативні цінності*. Залежно від сфери реалізації цінностей їх традиційно поділяють на *духовні, моральні, релігійні, естетичні, матеріальні тощо*. Так, моральні цінності представляють вирішення діалектичної суперечності між добром і злом, щастям і справедливістю, любов'ю і ненавистю та ін. Якщо критерієм виступає належність певної цінності до соціального інституту, то можна отримати класифікацію на соціальні, політичні, матеріальні, духовні цінності. Залежно від сфери розповсюдженості й значущості цінності можуть поділятися на *особистісні, групові та загальнолюдські*. Зазначимо, що такий підхід до класифікації цінностей є не зовсім прийнятним для нашого дослідження, оскільки розглядає цінності в соціально-інституційному, а не суто освітньому аспекті. Водночас зауважимо, що будь-яка освітня система ґрунтується на загальнолюдських, групових та особистісних цінностях.

Загальнолюдські цінності – це система аксіологічних максим, зміст яких не пов'язаний безпосередньо з конкретною соціальною групою чи конкретним історичним періодом у житті суспільства і людини [217]. До загальнолюдських цінностей традиційно відносять релігійні заповіді, які нормують поведінку людини в соціумі (наприклад, «золоте правило моральності» - не роби іншим того, чого не хочеш, щоб зробили тобі) [16, с.25.]. Науковці відзначають принципову відмінність між загальнолюдськими цінностями і цінностями людства (водою, повітрям, флорою, фауною, корисними копалинами та ін.) [28; 118; 271].

Загалом група загальнолюдських цінностей (як і інші групи цінностей) має досить неосяжний і розмитий характер і залежить від галузі науки, яка їх описує (наприклад, філософія, культурологія, етика, теологія, педагогіка та ін.), а також від суб'єктивної позиції науковця, його власної особистісної системи цінностей. Тому ми виходимо з необхідності виявити деяку усереднену сукупність загальнолюдських цінностей, притаманних в тому числі і сфері освіти, з метою більш детальної освітньої характеристики означених цінностей. Так, близькою до нашої позиції вважаємо пропозицію В. Єфимова, В.Таланова [90, с.12-16.] та інших науковців віднести до групи загальнолюдських цінностей життя як абсолютну цінність, творчість, прекрасне (красу), справедливість, щастя, добро, обов'язок, відповідальність, честь, віру, свободу, рівність тощо.

Групові цінності, як свідчить наукова література (І. Бех, М. Бобньова, Ю. Вебер, О. Кір'якова) – це соціокультурні значення певних явищ групової життєдіяльності, виражені у формі нормативних уявлень як орієнтири групової поведінки [28; 31; 118; 281].

Особливу соціальну групу в системі освіти представляють педагоги та освітні управлінці, які повинні мати сформовану систему групових педагогічних цінностей. Педагогічні цінності характеризуються як норми, які регламентують педагогічну діяльність і виступають аксіологічним фоном взаємовідносин між суспільними уявленнями про систему освіти та діяльністю педагогічної спільноти. До цієї групи цінностей належать ідеї, концепції, норми, які визначають специфіку функціонування освітніх інституцій у суспільстві [102]. На нашу думку, групові цінності у цьому відношенні суттєво впливають на діяльність навчального закладу, оскільки визначають його місію, концепцію, організаційну структуру, ресурси та ін.

Особистісні цінності – це загальний комплекс цінностей, притаманних окремій людині. Рівень сформованості особистісних цінностей та їх відповідність суспільним очікуванням завжди служили індикатором оцінки рівня суспільної зрілості особистості. Розвиток особистісних цінностей

залежить від інтеріоризаційних можливостей особистості учня, які, в свою чергу, пов'язані зі здатністю особистості виокремлювати з оточуючих явищ і процесів дійсності ті, що представляють певний інтерес і мають ціннісний характер. Означені явища, процеси і факти поступово набувають власної структурованості залежно від умов життєдіяльності, цільових орієнтирів, які ставить перед собою учень, оцінки можливості реалізувати означені цілі і т.п. З іншого боку, внутрішня ієрархія цінностей особистості також впливає на цілемотиваційну складову процесу становлення й розвитку особистісних якостей та здатностей учня, тому важливою є внутрішня підпорядкованість особистісних цінностей, їх значущість одна стосовно іншої і т.д.

На процес формування особистісних цінностей виявляє свій вплив оточуюче дитину середовище, яке нині представляє досить стихійний процес аксіологічного впливу на особистість. Передбачити роль і місце найбільш значущих факторів, які формують ціннісну сферу сучасного учня, а тим більше вплинути на цей процес традиційними методами виховання стає дедалі більш складно. Можна стверджувати, що реально функціонуюча в українському суспільстві система цінностей не може слугувати нині аксіологічним еталоном, а закріплені в педагогічній теорії і практиці ціннісні засади навчально-виховного процесу часто вступають у суперечність з реальним соціокультурним середовищем, у якому відбувається соціалізація особистості учня.

Можна погодитися з думкою Г. Будінайте та Т. Корнілова, що «особистісними цінностями стають ті смисли, по відношенню до яких суб'єкт самовизначився» [36, с.5]. У контексті проблеми нашого дослідження це означає суттєві переваги суб'єкт-суб'єктної парадигми освітнього процесу, яка надає учневі більшої свободи у формуванні власного світу особистісних цінностей, але й більшої відповідальності за результати ціннісного розвитку. Найбільш значущими у діяльності інноваційних навчальних закладів визнаємо пріоритетні напрями діяльності, які мають

аксіологічний характер – мету діяльності, завдання, форми й методи забезпечення реалізації завдань діяльності закладу.

Виходячи з представленої вище класифікації цінностей, ми зробили спробу виділити в їх сутності і змісті освітній компонент, як це подано в таблиці 1.5.

У наукових працях В.Єфимова і В. Таланова запропоновано три головні групи цінностей (цінності особистості, цінності людства і цінності держави), [91, с. 122-125.]. Виходячи з теоретичних положень цих учених можемо співвіднести їх з цінностями освіти, як це показано на рис. 1.3.

Освітні характеристики основних груп цінностей

Група цінностей	Провідні цінності в групі	Провідні освітні характеристики
Загальнолюдські цінності	Життя, гуманізм, творчість, свобода, воля, відповідальність, істина, моральність, добро, віра та ін.	Комплекс загальнолюдських цінностей формується в системі освіти за допомогою як традиційних (народно-педагогічних та класичних педагогічних), так і інноваційних технологій освітнього процесу; в цьому задіяні як процес навчання, такі процес виховання особистості – в тісному взаємозв'язку загальноосвітнього навчального закладу, сім'ї, шкільного та позашкільного середовища
Групові цінності	Міжкультурні, національні, статеві, вікові, громадянські цінності	У процесі засвоєння шкільного змісту освіти учень має сформувати стійкі основи міжкультурної толерантності; формування громадянських цінностей є одним з пріоритетних завдань сучасної школи як потужного соціального інституту в державі
Особистісні цінності	Здоров'я, життя, любов, справедливість, сім'я, прагнення до успіху, прагматизм, конструктивізм	Система освіти покликана забезпечити учневі належний стан здоров'я та життя за допомогою здоров'язберігаючих технологій; справедливість належить до основоположних принципів взаємин в середовищі навчального закладу; сім'я є цінністю не лише для самого учня, але й для всієї системи освіти; прагнення до успіху забезпечується відповідними соціалізаційними механізмами, притаманними освітній системі ЗНЗ, які пов'язані з формуванням прагматизму й конструктивізму у поведінці учня

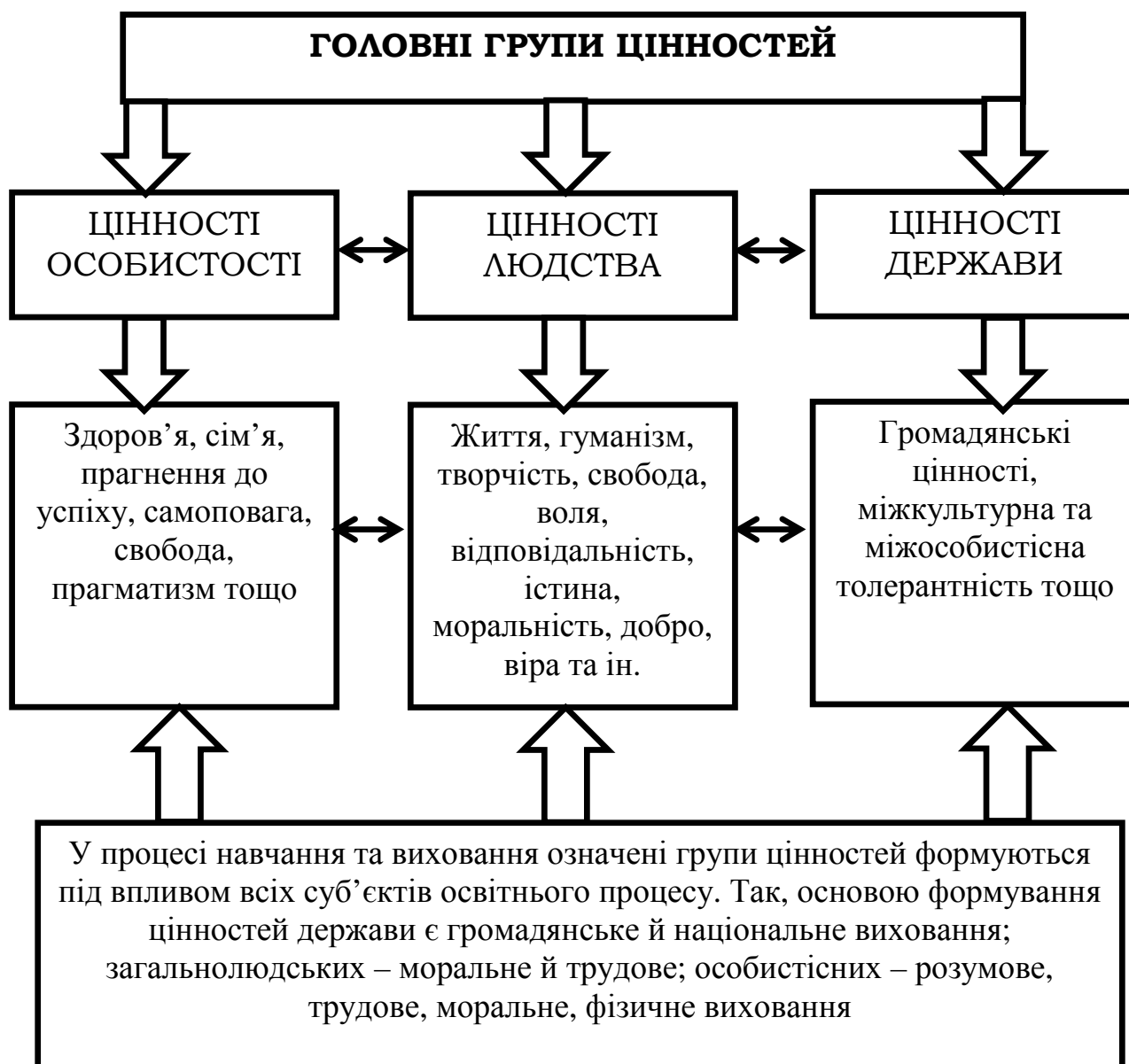

Рис.1.3. Цінності людства, держави та особистості та їх зв'язок з системою освіти (за В.Єфимовим і В. Талановим)

Наведене вище розмаїття аксіологічних класифікацій свідчить, з одного боку, про великий інтерес до категорії цінностей з боку різних наук, з іншого – про невизначеність цієї категорії навіть у межах однієї – педагогічної – галузі знань.

Особливе місце в групі особистісних цінностей займають *цінності особистості як суб'єкта освітнього процесу*. До зазначених цінностей, які визначаються як педагогічні, науковці (О. Веряєв, Е. Гусинський, М. Кісіль, Ю. Турчанінова, І. Шалаєв та ін.) [72; 120; 261] відносять:

- 1) Цінності-цілі – представляють творчий характер освітньої діяльності учнів і педагогів; соціальну значущість педагогічної діяльності; цінності саморозвитку учнів і вчителів. Означена група цінностей детермінує вибір педагогом цілей своєї професійної діяльності, а учнями – вибір пріоритетів у процесі набуття знань, умінь та навичок.
- 2) Цінності-засоби – відображають педагогічну діяльність; комунікативну сферу освітнього закладу, і дії, спрямовані на відображення суб'єктної сутності педагогів і учнів.
- 3) Цінності-відносини, тобто цінності взаємин між суб'єктами освітнього процесу – толерантність, справедливість, гуманізм, емпатія, конформізм тощо. Для педагогів цінності-відносини пов'язані з їх ставленням до педагогічної діяльності, рівнем задоволеності професійних потреб. У структурі цінностей-відносин важливе місце займають і само відносини, тобто ставлення особистості до себе, а також самосприйняття та самооцінка своїх особистісних і професійних якостей.
- 4) Цінності-якості – учнів і педагогів, – тобто творчість, активність, прагматизм, конструктивізм, гуманізм, повага до інших суб'єктів освіти, партнерство та ін.
- 5) Цінності-знання – система уявлень учнів і вчителів про цілі, засоби, відносини і якості, які забезпечують ефективність процесу соціалізації особистості у сфері освіти, з одного боку, та ефективність педагогічного процесу – з іншого. До цієї групи відносяться також знання про аксіологічні можливості освітньої сфери та когнітивний характер процесу формування цінностей. Зауважимо, що цінності-знання притаманні, насамперед, класифікації педагогічних цінностей; натомість інші класифікації, представлені вище, такої групи цінностей не включають.

Зазначимо, що часто в наукових дослідженнях цінності-відносини, цінності-знання, цінності-якості відносять до однієї групи – цінностей-засобів [18; 21]. Ми також будемо дотримуватися такої точки зору, оскільки

вважаємо, що якості, відносини і знання є засобами поступального розвитку аксіологічної сфери особистості, групи, інституції, соціуму.

Виходячи з предмета нашого дослідження, вважаємо доцільним прийняти наведену вище класифікацію педагогічних цінностей, як таку, що відповідає специфіці інноваційного навчального закладу, орієнтованого на потреби учня як центрального суб'єкта освітнього процесу, з одного боку, і віддзеркалює специфіку педагогічного процесу в інноваційному навчальному закладі – з іншого. Водночас, враховуючи середовищні характеристики функціонування сучасного інноваційного навчального закладу, можемо дійти висновку, що одними педагогічними цінностями аксіологічна сфера освіти не вичерпується. Тому, співвіднівши різноманітні класифікації цінностей, представлені вище, ми приймаємо як базову сукупність цінностей такі:

- 1) Загальноосвітні цінності з виокремленням у них компонента загальнолюдських цінностей та цінностей соціального інституту освіти;
- 2) Конкретно-педагогічні цінності, які поєднані в дві групи: а) цінності – цілі діяльності інноваційного навчального закладу, характеристика яких представлена вище; б) цінності – засоби діяльності інноваційного навчального закладу, до яких відносимо також цінності-відносини, цінності-якості і цінності-знання.

Таким чином, сукупність базових цінностей сфери освіти у контексті проблеми діяльності інноваційного навчального закладу представлена нами на рис.1.4.

Центральне місце у груп **цінностей-цілей** займають цілі педагогічної діяльності, а в контексті проблеми нашого дослідження – цілі педагогічної діяльності в інноваційному навчальному закладі. Загалом мета педагогічної діяльності відображає тенденції соціального замовлення на випускника ЗНЗ, інтереси й очікування різних соціальних груп, з одного боку – і очікування кожної окремої особи, яка навчається – з іншого [226, с. 51-53.]. Мета педагогічної діяльності в інноваційному навчальному закладі відображає його специфіку і розгортається в завдання формування його соціалізуючого

середовища, організації навчальної діяльності учнів, розвиток їх індивідуальності на засадах суб'єкт-суб'єктної педагогіки та ін.

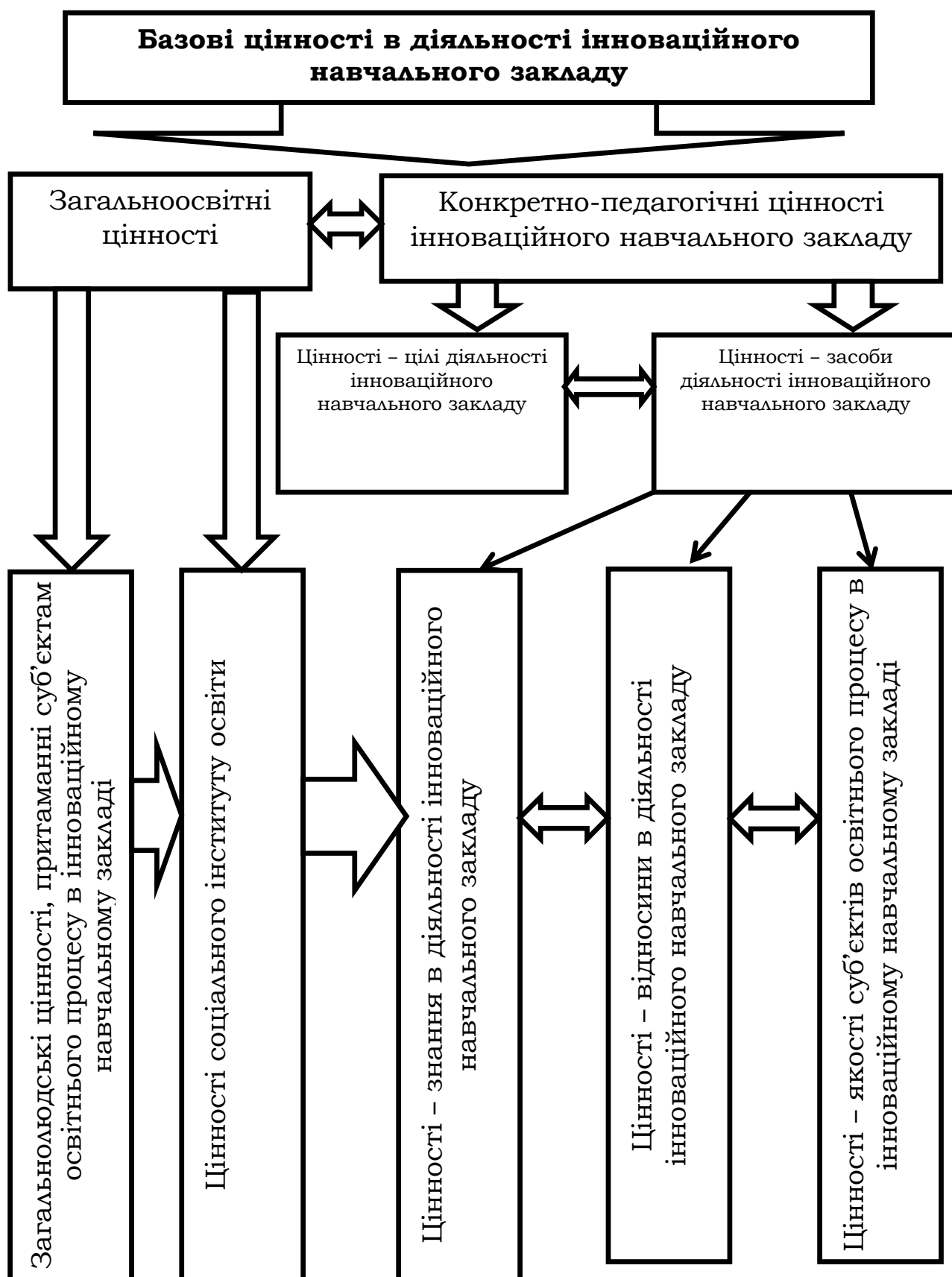

Рис.1.4. Базові цінності в діяльності інноваційного навчального закладу

Виходячи зі структури цінностей сфери освіти, представленої на рис.1.4, здійснимо аналіз базових цінностей сфери освіти, які змістово характеризують означену структуру. Освітні характеристики загальнолюдських цінностей представлені нами в таблиці 1.6. Що ж до цінностей-цілей та цінностей-засобів, то зупинимося на їх характеристиці більш детально.

У групі **цінностей-засобів** заслуговують на першорядну увагу толерантність, справедливість, гуманізм, емпатія, активність, прагматизм, конструктивізм, партнерство. Отож, **толерантність** – це інтегративна аксіологічна характеристика особистості учня\педагога, яка розглядається як тісно пов'язана з гуманістичними цінностями особистості всіх суб'єктів освітнього процесу. Проявами толерантності в освітньому процесі є конструктивна міжособистісна взаємодія учасників освітнього процесу, терпимість до іншого, міжкультурна толерантність у педагогічному колективі навчального закладу, чуйність, демократичність у взаєминах та ін. [44; 49; 178]. Як ціннісна характеристика особистості, толерантність виконує миротворчу, регулюючу, психологічну, виховну, комунікативну, культурозбережувальну, феліцитологічну функції [256]. Науковці розглядають також поняття *толерантного простору навчального закладу*, формування якого залежить, на нашу думку, від усіх суб'єктів освітнього процесу та їх вітагенного досвіду, принесеного в цей навчальний заклад із зовнішнього середовища. Свідченням достатнього рівня толерантності навчально-виховного процесу є, наприклад, здатність до його здійснення на засадах полілогу, урахування власної думки кожного учня, конструктивної дискусії тощо.

Справедливість як цінність освітньої сфери відносить нас до таких понять, як мораль, моральне виховання, добро, чеснота та ін. [5]. Учнівський

вік має свої особливості стосовно сприйняття справедливості як цінності і стосовно її розвитку в особистісному та середовищному контексті. А пізнавальні процеси, притаманні цьому віку, вводять проблему справедливості в когнітивно-поведінкове поле соціалізації особистості у сфері освіти.

Результати наукових досліджень (Л. Музичко, Н. Хазратова та ін.) [167; 250] свідчать про співвіднесення поняття справедливості з поняттями чесності (брехливості), честі (безчестя), відповідальності (безвідповідальності), совісті (безсовісності), працьовитості (лінощів) [69].

У наукових зарубіжних дослідженнях спостерігається класифікація справедливості як цінності на чотири різновиди:

- 1) Дистрибутивна (справедливе покарання чи заохочення);
- 2) Процедурна (справедливе рішення іншої особи та своє власне);
- 3) Інформаційна (повідомлення про прийняття рішення);
- 4) Міжособистісна (справедливе ставлення до інших) [274].

Як засвідчив аналіз наукової літератури, учні, як правило, цінність справедливості відносять до таких явищ як «справедливість оцінки знань», «справедливе ставлення вчителя», «справедливі відносини з однокласниками» [167]. Відчуття несправедливості призводить до зниження рівня пізнавальної активності учнів, їх навчальної мотивації, а також до звуження комунікативного кола школяра.

Гуманізм є, на нашу думку, основоположною аксіологічною характеристикою освітньої сфери і педагогічної діяльності. Гуманістичні засади навчально-виховного процесу звіддавна досліджувалися науковцями-педагогами (В. Андрущенко, Л. Губернський, М. Михальченко, О. Вершиніна, Г. Гівішвілі, В. Бітаєв та ін.) [12; 30; 45; 59]. Гуманізм став однією з провідних характеристик науково-педагогічних теорій К. Ушинського, Г. Сковороди, В. Сухомлинського та ін.

Гуманізм як цінність освітньої сфери, з одного боку, ґрунтується на загальнолюдських цінностях, з іншого – сам є внутрішньо дискретною

величиною, оскільки існує поняття «гуманістичні цінності» [2, с. 208-217.]. Тому варто, на нашу думку, звернутися до самого поняття цінності, вміщеного в «Педагогічному словнику», який окреслює цінність як «соціально-філософську категорію, що фіксує позитивне чи негативне значення будь-якого предмета або явища» [183, с.340]. Гуманістична цінність, у такому разі, передбачає гуманне ставлення до значення означених явищ чи предметів. Г. Авдіянц та В. Наливайко означають гуманістичні цінності як «систему світоглядних орієнтацій, що полягають у ставленні до іншої людини, до самого себе, суспільства та природного довкілля як найвищої цінності, у здатності здійснення вибору добра на противагу злу та систематичному здійсненні гуманістичної діяльності» [2, с. 213]. Гуманітарний характер сучасної освіти передбачає її діяльність на гуманістичних цінностях, що підкреслює аксіологічне значення гуманізму як цінності освітньої сфери.

Емпатія як цінність освітньої сфери передбачає наявність таких взаємин між суб'єктами освітнього процесу, які б забезпечували взаємне сприйняття відчуттів та станів іншої людини. Як категорія педагогічної науки, емпатія пов'язується з поняттями гуманізму, чуйності, співчуття, активного слухання тощо. Як свідчать наукові дослідження, емпатія визначається як у когнітивному (як спосіб розуміння іншої людини), так і в емотивному (спосіб відчуття переживань іншої людини) відношенні [52; 134]. Згідно з цими підходами можна окреслити емпатію як цінність розуміння, прийняття іншої людини в освітньому процесі та цінність сприйняття її позиції та її внутрішнього стану в означеному процесі. Аксіологічна специфіка емпатії може виявлятися залежно від того, який компонент – емоційний, поведінковий чи пізнавальний – у ній переважає. Важливим аксіологічним наслідком чи результатом емпатії вважаємо допомагаючи поведінку – тип поведінки, яка передбачає діяльне співчуття й активне слухання іншої людини.

Активність як аксіологічна характеристика особистості передбачає здатність до розширення діяльності, з формуванням відповідного рівня самоактуалізації та творчості [129]. Самоактуалізація, в свою чергу, спрямовує зусилля особистості на розвиток відповідальності за свої дії; творчість супроводжує розвиток активності особистості за умови наявності ситуацій (задач, завдань) незавершеного типу; стимулювання відповідальності й незалежності мислення. Освітня сфера виступає одним з найголовніших чинників розвитку творчості й активності особистості, оскільки має високий когнітивний потенціал і необхідні ресурси для стимулювання активності суб'єктів освітнього процесу [210]. Важливе значення для проблеми нашого дослідження є те, що активність особистості безпосередньо пов'язана з реалізацією її потреби в знаннях та новому соціальному досвіді. Індивідуальні цінності особистості також визначають рівень її активності як спосіб поповнення індивідуального досвіду – комунікативного, когнітивного, соціального.

Безпосередньо пов'язаним з античністю особистості, її творчістю та діяльністю загалом є **прагматизм** особистості учня\педагога, який, як філософія дії (В. Бабинцев, Є. Реутов, В. Курилів, О. Мокрогуз та ін. [20; 138; 164] забезпечує індивідуальний характер сприйняття оточуючого світу, особистісний характер процесу пізнання тощо. З точки зору прагматизму досвід, набутий учнем в процесі навчання у школі, не означає його підготовки до життя, а є просто повноправною частиною особистісного досвіду. Натомість учитель-«прагматик» визначається як суб'єкт освіти, який дає можливості учневі до поповнення знань, але не ставить сам факт засвоєння знань вище від набуття навичок самостійного їх опанування [138]. На нашу думку, прагматизм як цінність особистості в освітній сфері означає, насамперед, здатність до критичного ставлення до оточуючого світу, незалежність мислення, демократизм у міжособистісній взаємодії.

Конструктивізм розглядається нами як важлива аксіологічна характеристика сфери освіти, прямо пов'язана з конформізмом та

гуманізмом, оскільки передбачає постановку в центр освітнього процесу особистості учня, і значущість точки зору останнього, навіть якщо ця точка зору не є традиційною. Дотримання основ конструктивізму з боку педагога спонукає учнів до конструктивізму у відповідь, тому вони формують у себе ціннісне ставлення до думки, вчинку, досвіду іншої людини [19]. З точки зору конструктивізму знання не можуть бути передані учневі в готовому вигляді; проте система освіти має створити необхідні умови для самоконструювання пізнавальної сфери учня залежно від його віку, статі, індивідуального віта генного досвіду тощо. Конструктивізм як цінність-засіб передбачає врахування унікальної індивідуальної точки зору іншої людини у процесі переходу через когнітивний конфлікт (Ж. Піаже) [186]. Аксіологічні засади конструктивізму спонукають до побудови навчального процесу пошукового типу, стимулювання пізнавальної активності учнів, заохочення гіпотез, сумнівів, мислення вголос, дискусії; створення умов для виокремлення індивідуальних переваг кожного суб'єкта освітнього процесу, особливої цінності його точки зору [251]. Учитель-конструктивіст виступає не суб'єктом передачі знань, а консультантом, координатором пізнавального процесу.

Безпосередньо пов'язаним з конструктивізмом та гуманізмом у взаєминах суб'єктів освітньої сфери на аксіологічному рівні вважаємо **партнерство**. Партнерські стосунки суб'єктів навчально-виховного процесу забезпечуються їх аксіологічними характеристиками, адже рівень розвитку означеної вище толерантності, конструктивізму, емпатії забезпечують партнерські відносини в освітньому процесі. Навчання а педагогічній науці взагалі окреслюється як процес співробітництва, як партнерство вчителя і учня [124]. Тому партнерство включене нами до системи цінностей освітнього процесу в інноваційному початковому закладі, який характеризується партнерськими відносинами суб'єктів освітнього простору. Інструментами, які забезпечують розвиток партнерства, можна вважати, насамперед, педагогічне спілкування, педагогічний діалог тощо.

Таким чином, нами обґрунтовано дві групи цінностей, які є значущими для освітньої сфери інноваційного навчального закладу – *загальноосвітні (загальнолюдські цінності та цінності соціального інституту освіти) та конкретно-педагогічні цінності* (цінності-цілі та цінності-засоби). Відзначено особливу роль і місце в навчально-виховному процесі інноваційного навчального закладу базових цінностей особистості й закладу загалом як освітньої інституції, як-от: толерантність, емпатія, гуманізм, справедливість, конструктивізм, партнерство, прагматизм, активність. Означені цінності лягли в основу експериментальної роботи з розробки моделі формування цінностей освітнього процесу інноваційного навчального закладу та провідних факторів, які визначають аксіологічну сферу інноваційного навчального закладу.

Висновки до першого розділу

У розділі з'ясовано провідні аксіологічні характеристики науково-теоретичних підходів до проблеми ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів; обґрунтовано категоріально-понятійний аналіз досліджуваної проблеми; представлено класифікацію цінностей в діяльності інноваційного навчального закладу.

У розділі з'ясовано значення аксіології як науки про цінності для розгляду об'єкта дослідження. Обґрунтовано провідні напрями розгляду цінностей навчання і виховання у площині педагогічної аксіології – культурологічний, методичний, етнопедагогічний. Відзначено зв'язок педагогічної аксіології та теорії інновацій у межах досліджуваної проблеми.

Науково-теоретичний аналіз проблеми ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів здійснювався на ґрунті аксіологічного підходу у його взаємозв'язках з системним (аналіз системи освіти й педагогічної системи з точки зору аксіології), антропологічним (на підставі чого сформульовано висновок про унікальність аксіологічної сфери кожного

суб'єкта освітнього процесу в інноваційному навчальному закладі), особистісно орієнтованим (у межах якого ціннісна сфера особистості розглядається як об'єкт педагогічного впливу), діяльнісним (на підставі якого можна будувати модель реалізації ціннісних засад в діяльності інноваційного навчального закладу).

На підставі наукового аналізу джерел проаналізовано основні характеристики інноваційних навчальних закладів – на рівні концепції, рівні управління, на організаційному рівні, а також на рівні ресурсів. Окреслено місце і роль гімназії серед вітчизняних інноваційних навчальних закладів.

Обґрунтовуючи категоріально-понятійний апарат дослідження, до провідних категорій, які підлягали аналізу, віднесено «цінність», «освітні цінності», «інновації», «інноваційний навчальний заклад». Проведений аналіз категорій дав можливість сформулювати визначення основного поняття нашого дисертаційного дослідження – *«цінності інноваційного навчального закладу»* – як аксіологічну основу діяльності навчального закладу, який здійснює інноваційну діяльність в галузі навчання, виховання та управлінської діяльності школи з метою забезпечення повноцінного всебічного формування особистості, здатної до саморозвитку. також визначення *інноваційного навчального закладу* як різновиду загальноосвітнього навчального закладу, який здійснює інноваційну освітню діяльність у сфері навчання, виховання і управління на ціннісних засадах інноваційної педагогічної діяльності та врахуванні цілісного комплексу загальноосвітніх та конкретно-педагогічних цінностей (цінності-цілі та цінності-засоби).

На підставі науково-теоретичного аналізу проблеми ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу та визначення провідних категорій дослідження проаналізовано основні цінності в діяльності інноваційного навчального закладу. обґрунтовано дві групи цінностей, які є значущими для освітньої сфери інноваційного навчального закладу – *загальноосвітні (загальнолюдські цінності та цінності соціального*

інституту освіти) та конкретно-педагогічні цінності (цінності-цілі та цінності-засоби). До цінностей-засобів віднесено, зокрема, цінності-знання, цінності-відносини та цінності-якості суб'єктів освітнього процесу в інноваційному навчальному закладі.

Відзначено особливу роль і місце в навчально-виховному процесі інноваційного навчального закладу базових цінностей особистості й закладу загалом як освітньої інституції, як-от: толерантність, емпатія, справедливість, конструктивізм, партнерство, прагматизм, активність. Означені цінності лягли в основу експериментальної роботи з розробки моделі формування цінностей освітнього процесу інноваційного навчального закладу та провідних факторів, які визначають аксіологічну сферу інноваційного навчального закладу.

РОЗДІЛ 2

НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ЗАСАД В ДІЯЛЬНІСТЬ ІННОВАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

2.1. Організаційно-педагогічні умови і факторний аналіз ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів

З метою окреслення провідних факторів, які визначають динаміку розвитку й реалізації ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу важливо визначити основні умови, за яких цей процес буде ефективним і результативним.

У науковій літературі поняття «умови» окреслює, як правило:

- Відношення предмета до оточуючих явищ, без присутності яких він не існує або існує в іншому вигляді (Н. Фролова) [246];
- Правила, за допомогою яких здійснюється доцільне протікання фізичних, природних чи суспільних процесів (В. Загвязинський) [98];
- Єдність суб'єктивного й об'єктивного в протіканні певних процесів (В. Сластьонін, Т. Стефановська) [218; 230];
- Сукупність взаємопов'язаних обставин, які впливають на процес діяльності (В. Андрєєв) [11];
- Сукупність об'єктивних можливостей середовища, які дають змогу відбутися певному явищу (А. Найн) [168].

Аналіз наукової літератури (В. Беліков, М. Боритко, О. Галкіна, А. Моложавенко, І. Соловцова, Л. Соколова та ін.) [23; 34; 55; 223] свідчить, що чітко окресленого поняття «організаційно-педагогічні умови» не існує внаслідок широкого спектру предметів дослідження, якого ці умови стосуються. Структурно поняття організаційно-педагогічних умов розділяється на поняття «організаційні умови» і «педагогічні умови». Щодо педагогічних умов, то як свідчить дослідження В. Белікова, вони є

«сукупністю об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених у педагогіці завдань» [23, с. 88]. Реалізація педагогічних умов, у свою чергу, забезпечує найбільш ефективне протікання педагогічного процесу. Погоджуємося з Г. Демидовою, що не варто зараховувати до педагогічних умов лише зовнішні стосовно об'єкта і предмета дослідження обставини; на результат педагогічного процесу суттєвий вплив справляють також особливості суб'єктного розвитку учасників освітнього процесу – учня, педагога, членів родини та ін. [78].

Щодо організаційних умов, то вони безпосередньо категоріально пов'язані з поняттям організації, яке в буквальному розумінні означає «внутрішня впорядкованість», «сукупність дій щодо створення взаємозв'язків», «об'єднання людей», «узгодженість дій» та ін. [139, с.32-33]. Важливим вважаємо висновок учених стосовно того, що для організаційних умов характерними є два аспекти – впорядкованості й спрямованості. Виходячи з поняття «організаційно-педагогічні умови», можемо сформулювати висновок, що для означених умов характерними є як аспект впорядкованості – у педагогічних процесах, явищах, діях, – так і аспект спрямованості – на вирішення поставлених педагогічних завдань, на досягнення ефективного педагогічного результату тощо.

О. В. Галкіна звертає увагу, що у тлумаченні поняття «організаційно-педагогічні умови» науковці тлумачать їх по-різному, переважно як:

- внутрішні чинники ефективності освітнього середовища;
- організаційні ресурси й засоби, за допомогою яких досягається освітній результат;
- комплекс взаємопов'язаних обставин, які забезпечують ефективне управління освітніми процесами;
- обставини процесу навчання й виховання, завдяки яким можна досягти поставленої педагогічної мети [55, с. 4-5].

На підставі таких міркувань дослідниця доходить обґрунтованого висновку про необхідність розмежовувати організаційно-педагогічні умови як умови-передумови, умови-обставини й умови-вимоги [55, с.7].

Виходячи з аналізу понять «педагогічні умови» й «організаційні умови», а також враховуючи предмет нашого дослідження, можемо сформулювати **визначення організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу** як сукупності зовнішніх та внутрішніх обставин реалізації завдань розвитку аксіологічної сфери інноваційного навчального закладу, які забезпечують збереження ефективності реалізації його місії і концепції у розвитку загальноосвітніх і конкретно-педагогічних цінностей усіх суб'єктів освітнього процесу – учнів, вчителів, адміністрації, батьків.

На формулювання організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів впливає також низка суперечностей, визначених В. Максаковою [155], які ми співвіднесли з проблемою нашого дослідження таким чином:

1. Людина орієнтована на слідування суспільним стереотипам і установкам, проте завжди зберігає власну автономність.
2. Свобода – одна з найважливіших цінностей особистості, проте досягнення повної незалежності від інших людей не робить людину більш щасливою.
3. Закони, якими живе людина, часто приводять її до зіткнення раціонального й емоційного, доцільності й гуманності, консервативності й революційності, традиційності й креативності.
4. Людина прагне до спілкування як соціальна істота, однак від постійного спілкування втомлюється і потребує самотності.
5. Людина може виявляти нададаптивну (надситуативну) активність, піднявшись над рівнем вимог ситуації.

Означені суперечності впливають на процес формування особистісних цінностей і їх узгодження з цінностями групи та суспільства загалом.

Визначення організаційно-педагогічних умов у наукових дослідженнях відбувається по-різному: за результатами науково-теоретичного аналізу проблеми; за результатами експертного опитування досвідчених у проблемі дослідження фахівців; за результатами проведення фокус-груп, круглих столів, семінарів чи конференцій з розгляду суміжних з досліджуваною проблем; за результатами контент-аналізу наукової літератури тощо. Враховуючи здійснений нами комплексний теоретичний аналіз проблеми дослідження та значний авторський педагогічний досвід роботи в інноваційному навчальному закладі, який передбачав велику кількість спостережень за педагогічним процесом та власну участь в його організації та реалізації ціннісних засад інноваційного навчального закладу, ми зупинилися на першому варіанті формулювання організаційно-педагогічних умов – на підставі науково-теоретичного аналізу проблеми дослідження та врахування власного досвіду діяльності з реалізації аксіологічних засад навчально-виховного процесу.

На підставі науково-теоретичного аналізу проблеми дослідження (суб'єктної характеристики освітнього процесу, специфіки аксіологічної сфери в інноваційному навчальному закладі тощо) нами було сформульовано ***такі організаційно-педагогічні умови реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів:***

1. Актуалізація суб'єктної позиції учасників освітнього процесу інноваційного навчального закладу.
2. Організація навчально-виховного процесу інноваційного навчального закладу на аксіологічних засадах.
3. Створення спільного аксіологічного простору інноваційного навчального закладу та його партнерів у навчально-виховному процесі.
4. Регулювання факторів впливу в аксіологічній сфері інноваційного навчального закладу.

Умова №1. Актуалізація суб'єктної позиції учасників освітнього процесу інноваційного навчального закладу

Зв'язок цієї умови з ціннісними засадами діяльності інноваційних навчальних закладів представлено в численних наукових працях; зокрема, О. Лактіонов зазначає, що «системоутворюючим чинником структурно-динамічної організації досвіду є ціннісна орієнтація індивіда на майбутній оптимальний результат життєдіяльності» [140, с. 12]. Постановка питання про актуалізацію суб'єктного досвіду у зв'язку з ціннісними засадами діяльності відповідає також виділеним нами теоретичним підходам, як це представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Взаємозв'язок провідних теоретичних підходів до проблеми ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу з актуалізацією суб'єктного досвіду

№	Теоретичний підхід, прийнятий у дослідженні	Зв'язок з проблемою актуалізації суб'єктного досвіду
1	Системний	Сукупність цінностей інноваційного навчального закладу становить цілісне утворення, компонентами якого є індивідуальні аксіологічні сфери кожного суб'єкта освітнього процесу
2	Діяльнісний	Особистісна система цінностей як компонент суб'єктного досвіду розвивається в процесі діяльності – навчальної, соціальної, комунікативної – в інноваційному навчальному закладі
3	Особистісно орієнтований	Суб'єктний досвід кожного учасника освітнього процесу формується індивідуально, залежно від проектування факторів впливу на особистість у процесі навчання та виховання

4	Антропологічний	В межах цього підходу кожна особистість розглядається як продуцент і творець власного життя, що забезпечує унікальний суб'єктний досвід, в тому числі й досвід формування власної аксіологічної сфери
---	-----------------	---

Значним трансформаціям підлягла також аксіологічна сфера сучасного *вчителя*, яка виявляє сьогодні суттєві суперечності (Г. Сергеева) [215, с. 307], а саме: між громадянською свідомістю педагога і побутово-ціннісною свідомістю оточення, зумовленою значущими соціально-економічними чинниками; між ціннісним ставленням педагога до своєї професії та фактичним падінням її престижу в соціумі; між колективістськими ціннісними установками значної частини педагогів та цінностями індивідуалізму, притаманними сучасному українському суспільству; між цінністю й самоцінністю дитинства у педагогічній науці та фактичними трансформаціями фізичного, психічного й морального стану дітей.

Головним інструментом активізації суб'єктного досвіду учасників освітнього процесу в інноваційному навчальному закладі, на нашу думку, є *включення їх суб'єктного досвіду в навчально-виховний процес*. У зв'язку з цим важливими умовами активізації суб'єктного досвіду можна, на нашу думку, вважати такі:

- Актуалізацію механізмів збагачення й рефлексії власного досвіду кожного суб'єкта освітнього процесу в інноваційному навчальному закладі;
- Спирання на індивідуальний досвід учнів і педагогів для реалізації ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу;
- Організацію ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії учнів і вчителів.

Активізація суб'єктного досвіду учасників освітнього процесу дає можливість розвивати особистісну й соціальну *рефлексію* процесу формування їхніх цінностей, що сприяє адекватній самооцінці аксіологічної

сфери як на індивідуальному, так і груповому рівні; при цьому відбувається актуалізація особистісного й соціального смислу освіти, що реалізується в різних видах комунікацій суб'єктів освітнього процесу. Означена активізація та її рефлексія безпосередньо пов'язані з організацією означеного процесу, що викладено нами як організаційно-педагогічна умова №2.

Умова №2. Організація навчально-виховного процесу інноваційного навчального закладу на аксіологічних засадах

Необхідність організації навчального процесу на аксіологічних засадах викликана, на нашу думку, невідповідністю рівня освітніх технологій та ціннісного результату освіти; рівня освіченості – поведінковій адекватності та можливостям реалізації сукупності власних знань, та ін. Ідеї взаємозв'язку інноваційності в освіті з її аксіологічним статусом нині розглядаються в філософії, соціології, психології, культурології, етиці, педагогіці тощо. Так, Т. Сергєєва пише, що можна виділити два найбільш значущих вектори генерування освітніх цінностей: на ідеях соціальних *інновацій* та на ідеях культуротворчої взаємодії, а сучасне розуміння ціннісних функцій педагогічної діяльності співвідноситься з неперервною інноваційною діяльністю та постійним відтворенням ідеї самоцінності особистості в суспільній свідомості [215].

Аналіз теорії ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів дає можливість дійти *висновку*, що організація навчального процесу на аксіологічних засадах ґрунтується на філософських положеннях про ціннісні засади освітніх практик, аксіологічний характер розвитку форм знання й способі їх трансляції, а також на положенні про ціннісну динаміку особистості в процесі освіти. Основною суперечністю в розвитку аксіологічної сфери сучасної освіти стала суперечність між альтруїстичним характером педагогічної діяльності та технократичним підходом до її здійснення.

Філософські основи аксіологічної сутності навчального процесу демонструє трансцендентальна теорія цінностей Г. Ріккєрта, який писав, що

«цінності не є дійсністю, ні фізичною, ні психічною. Суть їхня полягає в їхній значущості, а не в їхній фактичності. Але цінності пов'язані з дійсністю... цінність може, по-перше, таким чином приєднуватися до об'єкту, що останній робиться тим самим благом, і вона може бути також бути таким чином пов'язаною з актом суб'єкта, що цей акт стає тим самим оцінкою» [200, с.95]. Мета організації навчального процесу на аксіологічних засадах полягає у тому, щоб учні послідовно засвоювали певну систему цінностей, яка має реалізовуватися у них в ціннісних орієнтаціях, установках, відношеннях, свідомості й поведінці. Основним інструментом аксіологізації навчального процесу в інноваційному навчальному закладі є особистісно орієнтований підхід, що дозволяє розвинути суб'єктність учнів, як і всіх учасників освітнього процесу. Змістове наповнення процесу аксіологізації навчального процесу в інноваційному навчальному закладі пов'язане, на нашу думку, з виокремленням комплексу пріоритетних цінностей, як це було зроблено нами в п.1.3., та послідовне втілення означених цінностей, в навчальному процесі.

Як стверджують наукові розвідки (Ю. Артюхович, Т. Ахаян, М. Капшутар та ін.) [17; 19], інноваційний підхід до організації навчально-виховного процесу передбачає *аксіологізацію освіти*, метою якої є послідовне засвоєння учнями системи цінностей, що реалізуються в ціннісних орієнтаціях, відношеннях, установках, поведінці й свідомості. Змістовий компонент процесу аксіологізації освіти пов'язаний, насамперед, з визначенням системи пріоритетних цінностей, якими потенційно наділений навчальний заклад.

Зміст освіти в інноваційному навчальному закладі наділений аксіологічною сутністю; власне, будь-який навчальний заклад має аксіологічний компонент змісту освіти в ньому. Проте інноваційний навчальний заклад, як правило, відрізняється можливістю вводити в зміст освіти різноманітні інновації, в тому числі й стосовно аксіологічної наповненості процесу навчання. *Аксіологічний зміст освіти* в інноваційному

навчальному закладі, як свідчать наукові дослідження (Н. Крилова, Ю. Кулюткін, Л. Разбегаєва, Г.Сергеева ін.) [132; 136; 198; 215] реалізується в епістемності (самоцінності знань), інструментальності, рефлексивності й світоглядній спрямованості освіти.

Особливості організації навчального процесу в інноваційному навчальному закладі (гімназії, ліцеї, колегіумі) зумовлені тим, що:

- 1) Прийом учнів до такого навчального закладу може здійснюватися на конкурсних засадах, оскільки для цього навчального закладу не встановлюється мікрорайон (якщо, звичайно, не йдеться про невелике селище чи містечко, де немає інших навчальних закладів);
- 2) Гімназія може працювати в режимі школи повного дня, школи-інтернату, входити до більших навчально-виховних комплексів;
- 3) Організація навчального процесу в гімназії регламентується базовими навчальними планами МОН України, проте з конкретизацією профілів навчання;
- 4) Педагогічні працівники гімназії поєднують навчально-виховну роботу з науково-дослідною та науково-методичною;
- 5) Гімназія у межах часу, передбаченого навчальним планом, може сама встановлювати структуру навчального року (за чвертями, півріччями, семестрами, триместрами);
- 6) Прийняття на роботу педагогічних працівників гімназії може здійснюватися на конкурсній основі;
- 7) Гімназія може претендувати на додаткові бюджетні кошти та додаткові кошти з різних фондів для організації факультативів, гуртків, консультацій, індивідуального навчання, лекційних курсів, а також для організації методичної та науково-експериментальної роботи.

Зміст навчання у гімназії регламентується навчальними планами, які створюють умови для посилення профільної підготовки учнів з метою засвоєння ними обов'язкового базового компонента освіти. Проте за рахунок

шкільного компонента в гімназії, як правило, збільшується час на профільні предмети, введення спецкурсів, додаткових дисциплін. Такі можливості зміцнюють аксіологічні основи діяльності інноваційного навчального закладу, оскільки зосереджують навчально-виховний процес на цінності знання, пізнання, саморозвитку, самоосвіти. Навчальні заняття доповнюються в гімназії художньо-естетичними та спортивними видами діяльності (танці, спортивні секції, ігрова діяльність тощо), які призначені на другу половину дня. Гуманітарно-суспільний цикл у гімназії займає досить велику частку – 30-35% загального змісту освіти, естетичний – 7-11%. Важливим аспектом організації навчально-виховного процесу вважаємо вимоги до педагогічного складу гімназії: на конкурсних засадах визначаються педагогічні працівники, які мають сформовану систему педагогічних та професійних цінностей, відповідають принципам гуманістичної педагогіки, можуть реалізувати суб'єкт-суб'єктні відносини з учнями.

Основними *умовами* організації навчально-виховного процесу на аксіологічних засадах, на нашу думку, можна вважати такі:

- Організацію аксіологічного процесу міжсуб'єктної комунікації в навчально-виховному процесі;
- Розвиток позитивної мотивації учнів до навчання;
- Орієнтація навчально-виховного процесу на пізнавальні потреби учнів, стимулювання їх пізнавальної самостійності;
- Розробку й реалізацію технологій стимулювання самостійності й активності учнів в отриманні знань, формуванні вмінь і навичок.

Провідними *формами аксіологізації* навчального процесу в інноваційному навчальному закладі можна назвати виконання творчих завдань, аналіз та плюралістична оцінка особистісно-сміслових і соціально-значущих навчальних ситуацій; реалізація навчальних проєктів; діалог як форма навчання й комунікації; пошуково-дослідницька діяльність. Ефективним в процесі аксіологізації навчального процесу, на нашу думку,

може бути *метод виконання творчих завдань*, спрямованих на здійснення особистісно й соціально значущої діяльності, які передбачають включення учнів в ціннісно-смислову комунікацію, тобто діалог, ділові ігри, дебати та ін. [228].

Інновації і традиції в організації навчально-виховного процесу в інноваційному навчальному закладі значною мірою залежать від того, наскільки тісною є співпраця навчального закладу з позашкільним середовищем, що складає основу організаційно-педагогічної умови №3.

Умова №3. Створення спільного аксіологічного простору інноваційного навчального закладу та його партнерів у навчально-виховному процесі

Означена організаційно-педагогічна умова тісно пов'язана з категорією *партнерства*, яку ми визначили у п.1.3 як одну з базових цінностей-засобів, притаманних інноваційному навчальному закладу. Як свідчать дослідження С. М. Юсфіна, партнерство в освітній сфері визначається як «система взаємодій і взаємовідносин, організованих на принципах рівності, добровільності, рівно значущості й доповнюваності учасників освітніх процесів» [269, с. 55]. Партнерські відносини в системі освіти ґрунтуються на тому, що минулий аксіологічний досвід всіх суб'єктів освітнього процесу вирівнюється в освітній ситуації і ставить їх у спільні умови пошуку, прийняття життєво важливих рішень. Водночас у процесі навчання його суб'єкти реалізують свої особистісні смисли, тому партнерство характеризується добровільністю. Загалом принципи реалізації партнерства в інноваційному навчальному закладі породжують співробітництво, що пронизує спільну діяльність, спілкування й поведінку суб'єктів освітнього простору. У процесі означеного співробітництва узгоджується аксіологічна сфера кожного з його учасників і створюється єдиний аксіологічний простір інноваційного навчального закладу, на який справляють вплив всі визначені у п.1.1 чинники - концептуальні, організаційні, ресурсні.

Аксіологічний простір при цьому може бути визначений на підставі визначення освітнього простору як його підпростір, де суб'єктивно задаються множинні відносини на засадах системи цінностей кожного з суб'єктів освітнього процесу:

- Учням – як можливість до самовизначення й розвитку індивідуальної системи цінностей у взаємодії з різними соціальними групами й прошарками;
- Учителям – як процес створення умов для розвитку ціннісної сфери кожного учня в широкому соціальному й культурному контексті, та власного аксіологічного розвитку;
- Батькам – як участь у підтримці аксіологічної сфери інноваційного навчального закладу на засадах партнерства;
- Адміністрації – як залучення організаційного ресурсу інноваційного навчального закладу для прийняття ефективних управлінських рішень з метою ціннісного розвитку всіх суб'єктів освітнього процесу.

Створення спільного аксіологічного простору інноваційного навчального закладу на засадах партнерства відбувається у взаємозв'язку двох процесів:

- 1) Інтеріоризації цінностей, коли ціннісні орієнтації позашкільного середовища поступово стають компонентом аксіологічної сфери інноваційного навчального закладу;
- 2) Екстеріоризації цінностей, коли ціннісна сфера інноваційного навчального закладу здійснює вплив на ціннісні засади сімей учнів, а також аксіологічний простір партнерів – установ, громадських організацій, інших навчальних закладів.

Партнерська взаємодія інноваційного навчального закладу має будуватися на засадах суспільно-корисної діяльності, у зв'язку з чим створення спільного аксіологічного простору матиме діяльнісний характер. У науковій літературі (В. Жуков, А. Іонов, Г. Хатчинсон та ін.) [96; 108; 252] виокремлюють кілька видів означеної партнерської взаємодії, з чого можна

зробити висновок про те, що в інноваційному навчальному закладі можлива суспільно-корисна партнерська взаємодія у такому вигляді:

- 1) Як партнерство між учнями й педагогічними працівниками закладу в межах навчально-виховного процесу;
- 2) Як партнерство учнів та педагогів з сім'ями учнів, а також представниками позашкільних установ та громадських організацій;
- 3) Як партнерство, ініційоване інноваційним навчальним закладом як особливою соціальною інституцією в процесі становлення громадянського суспільства.

Безперечно, найбільшу вагу в партнерській співпраці інноваційного навчального закладу займає партнерська взаємодія закладу з сім'ями учнів. Стосовно напрямів та форм такої співпраці існує численна наукова література (О. Бойко, М. Голубенко, І. Глікман, Т.Десятов, Л. Дмитренко, О.Коберник, Т. Кравченко, В. Постовий, І. Рибальченко, Б. Тевлін, Ю. Чепура таін.) [33; 61; 62; 80; 83; 194; 199]. Науковці вважають провідними принципами партнерства сім'ї і навчального закладу принципи згоди, співпереживання, поєднання, причетності, спільної діяльності [61]. Поєднавши означені принципи з проблематикою нашого дослідження, ми виклали ці міркування в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Співвідношення основних принципів партнерства інноваційного навчального закладу та сім'ї з ціннісними засади його діяльності

<i>Принципи партнерської співпраці</i>	<i>Їх характеристика</i>	<i>Зв'язок з ціннісними засадами діяльності інноваційного навчального закладу</i>
Принцип згоди	Забезпечує узгоджене сприйняття мети навчально-виховного процесу	Розвиває цінність співпраці, обміну думками й оцінками, гуманізму у відносинах дорослих та дітей
Принцип поєднання	Сприяє збереженню гармонійних відносин сім'ї і інноваційного навчального закладу	Розвивається цінність взаємного обов'язку, відповідальності у діях і оцінках
Принцип співпереживання	Спрямований на підтримання поваги сім'ї та навчального закладу один до одного	Інноваційний навчальний заклад формує базові цінності у ставленні учня до своєї родини – любов, співчуття, співпереживання; сім'я сприяє формуванню у учня цінності знань, спілкування з учнями та батьками
Принцип причетності	Реалізує процес сприяння взаємній турботі сім'ї і школи один про одного	Причетність школи і сім'ї один до одного розвиває толерантність, розуміння проблем один одного, прагнення взаємної допомоги
Принцип спільної діяльності	Передбачає комплекс спільних дій партнерів	У процесі спільної діяльності розвивається конструктивізм, прагматизм, емпатія школи і сім'ї як партнерів у навчально-виховному процесі інноваційного навчального закладу

Інноваційний навчальний заклад забезпечує ефективне партнерство з сім'єю за такими провідними характеристиками співпраці:

- 1) Співпраця на засадах пріоритетності – визначає домінуючу роль сім'ї серед інших партнерів інноваційного навчального закладу;
- 2) Демократичний характер співпраці, за яким батьки беруть участь у вирішенні всіх питань організації та змісту навчально-виховного процесу (вибір предметів навчання, складання навчальних планів, розробка та внесення змін до статуту навчального закладу, розробка та реалізація системи заходів з забезпечення дисципліни, праці, відпочинку, харчування, медичного обслуговування тощо); для цього при гімназії традиційно створюються батьківські об'єднання, ради, асоціації, президії та ін. зі своїм статутом, положенням, напрямками діяльності;
- 3) Гуманістичний та громадянський характер виховного процесу, за яким родина окреслюється як його центральна ланка, а відносини між педагогічним колективом та сім'єю будуються на засадах довіри, педагогічного такту, мінімізації конфліктів та конфронтації, оптимізму й життєстверджувального начала відносин сім'ї і навчального закладу;
- 4) Етнонаціональний характер осмислення й використання історичного досвіду формування ціннісних орієнтацій учнів інноваційного навчального закладу [94].

Аналіз місця і ролі взаємодії інноваційного навчального закладу та сім'ї переконливо свідчить, що сфера партнерських відносин не повинна обмежуватися лише площиною «школа-сім'я»; важливе значення має комплекс всіх партнерських відносин

На основі вивчення досвіду партнерської взаємодії Житомирської гуманітарної гімназії №1 зазначимо, що на особливу увагу заслуговує її *співпраця з іншими інноваційними навчальними закладами* (зокрема, у межах навчально-науково-виробничого комплексу «Полісся», а також з гімназією № 1 м. Варшави (Польща) та Київською загальноосвітньою школою №231).

Основними і найбільш ефективними напрямками означеної співпраці, на нашу думку, стали:

- 1) Обмін досвідом організації навчально-виховного процесу;
- 2) Спільні соціокультурні проекти, наприклад «Партнерство гімназії та батьківської громади», «Партнерство заради виховання» та ін.;
- 3) Взаємне запрошення кращих вчителів закладів-партнерів для викладання окремих уроків та проведення позакласних акцій.

Щодо інших партнерів Житомирської гуманітарної гімназії №1 (виробничих колективів, громадських організацій, позашкільних установ), то напрямками співпраці з ними стало залучення представників організацій-партнерів до спільних акцій; до діяльності секцій, клубів та гуртків при гімназії; до організації краєзнавчої діяльності учнів гімназії; до поглибленого вивчення учнями іноземних мов тощо.

Партнерська співпраця інноваційного навчального закладу в аксіологічній сфері є одним з вагомих факторів, які визначають динаміку розвитку ціннісних засад його діяльності. Проте загалом сукупність факторів, що впливають на цей процес, є ваговою організаційно-педагогічною умовою №4.

Умова №4. Регулювання факторів впливу в аксіологічній сфері інноваційного навчального закладу.

Визначальними факторами впливу на формування ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу, на нашу думку, є фактори кількох рівнів, а саме:

- 1) *Внутрішні* фактори, тобто організація і зміст навчально-виховного процесу в інноваційному навчальному закладі включно з мікросередовищем спілкування, що забезпечує формування суб'єктного ціннісного досвіду у площині «учень-учень» та «учень-вчитель»;
- 2) Фактори *партнерського* впливу, до яких належить сім'я як аксіологічний фактор, що дозволяє сформувати суб'єктний ціннісний

досвід кожного учня, а також інші партнери інноваційного навчального закладу – позашкільні заклади, виробничі колективи, громадські організації тощо;

- 3) Фактори *зовнішнього інституційного* впливу, як-от: засоби масової інформації, етнічна й конфесійна належність учнів в інноваційному навчальному закладі;
- 4) Фактори *макровпливу*, тобто загальний аксіологічний фон соціуму, який опосередковано детермінує ціннісну сферу кожного суб'єкта освітнього процесу.

Специфіка дії внутрішніх факторів полягає, на нашу думку, в тому, що організація і зміст навчально-виховного процесу в інноваційному навчальному закладі несуть в собі додатковий ресурс для розвитку ціннісних засад, оскільки місія означеного закладу полягає в особистісному розвитку кожного суб'єкта освітнього процесу. На зазначений особистісний розвиток впливають, крім того, особистісні мотиви й інтереси учня, рівень його самооцінки й спрямованість особистості, його переконання й ставлення до суспільних норм тощо. Таким чином, переоцінити роль і значення внутрішніх факторів складно: завдяки їм забезпечується системний, комплексний характер аксіологічної сфери учня в діяльності інноваційного навчального закладу.

Фактори другого порядку – *партнерського впливу* – забезпечують постійне співвідношення особистісної системи цінностей з цінностями найбільш значущих соціальних інститутів в діяльності інноваційного навчального закладу – сім'ї, позашкільних установ та закладів, громадських організацій. До сімейних чинників, які впливають на розвиток ціннісної сфери особистості, насамперед, відносяться умови життя кожного учня, рівень матеріального забезпечення сім'ї, її культурно-освітній статус, спосіб життя учня та його однолітків, ставлення батьків до інновацій в навчально-виховному процесі та ін. Щодо інших партнерів інноваційного навчального закладу, то вони виконують допоміжну роль в розвитку ціннісних засад його

діяльності, однак на певному етапі можуть суттєво на них вплинути (наприклад, в процесі організації волонтерського загону у співпраці з громадськими благодійними організаціями; в процесі підготовки до спортивних змагань разом зі спортивними клубами та позашкільними спортивними секціями тощо).

Фактори зовнішнього інституційного впливу забезпечують трансформацію ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу залежно від певних культурологічних характеристик (етнічних, конфесійних) суб'єктів освітнього процесу в інноваційному навчальному закладі, а також від аксіологічного впливу окремих соціальних інститутів (ЗМІ, місцезнаходження навчального закладу та ін.). Так, у процесі розвитку ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу варто зважати на те, що:

- 1) Кожен учень, як і інші суб'єкти освітнього процесу, реагує на позитивні й негативні аксіологічні впливи з боку ЗМІ;
- 2) Як етнічна, так і конфесійна належність як учнів, так і педагогів несуть в собі чітко окреслені ціннісні інваріанти, які можуть слугувати фактором як зростання, так і спадання ефективності навчально-виховного процесу;
- 3) У процесі оцінювання ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу необхідно брати до уваги особливості соціалізаційних процесів у великому місті, містечку чи в сільській місцевості.

Фактори *макровпливу* на ціннісні засади діяльності інноваційного навчального закладу представлені, насамперед, аксіологічною сферою українського соціуму, яка оцінюється нині науковцями (В. Горбатенко, О. Злобина, В. Тихонович, Ю. Шайгородський та ін.) [66; 104; 259] як критична, оскільки відбувається зміна ціннісної парадигми у вигляді цивілізаційного конфлікту. Утворений внаслідок цього аксіологічний вакуум заповнюється або суто загальнолюдськими цінностями (за сприяння релігійних організацій,

передусім), або ж цінностями споживацького характеру, які мають тенденцію до наростання – т.зв.плеонексії (прагнення мати дедалі більше матеріальних благ без уваги на блага духовного порядку). У такому випадку сфера освіти може стати основою для продукування суспільно відповідної системи цінностей підростаючої особистості на всіх необхідних рівнях:

- 1) Загальному соціально-культурному – розвиток гуманізму, альтруїзму, патріотизму;
- 2) Міжособистісному – толерантність, розуміння, відповідальність, гармонія;
- 3) Особистісному – любов, воля, турбота, самотність тощо [221].

Аналіз основних факторів та їх впливу на ціннісні засади діяльності інноваційного навчального закладу дозволяє заключити, що в основі четвертої організаційно-педагогічної умови лежить *оцінювання рівня впливу* того чи іншого фактора, тобто педагогічне оцінювання, метою якого є не лише визначення стану й тенденцій освітнього процесу в аксіологічній сфері інноваційних навчальних закладів, але й педагогічний вплив на суб'єкти освітнього процесу. Таким чином, оцінювання факторів впливу виступає засобом гуманізації освітнього процесу й має виражений аксіологічний характер, навіть якщо не йдеться про вплив на формування аксіологічної сфери.

На підставі наукової літератури з проблем здійснення педагогічного оцінювання (О. І. Локшина, Т. О. Лукіна, О. О. Патрикеева та ін.) [151] можемо сформулювати висновок, що основними принципами його здійснення стосовно аксіологічної сфери інноваційного навчального закладу є такі:

- принцип системності, який дає можливість здійснювати системні дослідження факторів впливу на ціннісні засади діяльності інноваційного навчального закладу з урахуванням аксіологічної специфіки всіх суб'єктів освітнього процесу;
- принцип об'єктивності, завдяки якому забезпечується об'єктивність проведення оцінки рівня впливу факторів;

- принцип перспективності, що визначає прогнозування подальшого розвитку ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу;
- принцип гуманістичної спрямованості, за яким і процес, і результат оцінювання факторів впливу мають бути співвіднесені з особистісним розвитком учнів;
- принцип відкритості, який забезпечується специфікою діяльності інноваційного навчального закладу як відкритої соціальної системи.

Оцінювання рівня впливу факторів, що визначають ціннісні засади діяльності інноваційного навчального закладу, виконує не лише суто експертну, але й *рефлексивну* функцію, оскільки дає можливість суб'єктам освітнього процесу з'ясувати рівень сформованості тих чи інших цінностей в навчально-виховному процесі інноваційного навчального закладу. Крім того, оцінка факторів впливу на розвиток аксіологічної сфери дає можливість здійснювати її *інтерпретацію та прогнозування* динаміки і розвитку тенденцій в ціннісній сфері інноваційного навчального закладу.

Виходячи з предмета нашого дослідження, оцінювання факторів впливу має уможлиблювати визначення якісних показників сформованості ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу на підставі означених факторів. Загалом же, враховуючи суб'єктну структуру освітнього процесу, ці фактори мають стосуватися всіх її компонентів, тобто аксіологічної сфери учнів, вчителів, батьків та адміністрації навчального закладу. Крім того, кореляційне значення має визначення факторів впливу на навчальний процес й поза навчальну діяльність в інноваційному навчальному закладі, що дасть можливість співвіднести результати навчально-виховної діяльності з діяльністю в ціннісній площині інноваційного навчального закладу. До завдань оцінювання рівня впливу факторів у цьому випадку можна віднести:

- Визначення наявності ціннісних засад суб'єктів освітнього процесу інноваційного навчального закладу;

- Визначення рівня сформованості окремих цінностей суб'єктів освітнього процесу;
- Визначення рівня відповідності аксіологічної сфери інноваційного навчального закладу соціальним цінностям, притаманним позанавчальному середовищу.

Таким чином, нами визначено провідні організаційно-педагогічні умови реалізації ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу: актуалізація суб'єктної позиції учасників освітнього процесу інноваційного навчального закладу; організація навчально-виховного процесу інноваційного навчального закладу на аксіологічних засадах; створення спільного аксіологічного простору інноваційного навчального закладу та його партнерів у навчально-виховному процесі; регулювання факторів впливу в аксіологічній сфері інноваційного навчального закладу. Обґрунтовані в дослідженні умови, на нашу думку, мають визначати специфіку факторів впливу на реалізацію ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу, що складає основу експериментальної частини дослідження

Актуальність проведення факторного аналізу проблеми дослідження визначається потребами вивчення, обґрунтування та статистичного доведення сукупності передумов, які визначають особливості формування й функціонування ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів. Популяризація в системі української освіти інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів (авторських шкіл, ліцеїв, гімназій, колегіумів, тощо) вирізняється потребами суб'єктів освітнього простору щодо забезпечення відповідності результатів навчально-виховного процесу сучасним суспільним вимогам. Тому основною метою діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів є підвищення ефективності й результативності процесу освіти на засадах сучасних наукових досліджень і психолого-педагогічних підходів. Визначена мета базується на сукупності ціннісних засад, що, в свою чергу, впливають на зміст освіти та специфіку організації навчально-виховного процесу, утворюючи замкнений

цикл «ціннісні засади – зміст діяльності – форми і методи організації навчально-виховної роботи – цінності суб'єктів освітнього простору – ціннісні засади». Тому вивчення ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів, розуміння їх природи та механізмів впливу на результати навчально-виховного процесу дозволить нам підвищити ефективність їх діяльності.

Аналіз літератури у площині наших наукових інтересів свідчить, що факторний аналіз як інструмент дослідно-експериментальної роботи представлено у працях А.Н. Гусєва, І. С. Єнюкова, Ч. А. Ізмайлова, Дж.-О. Кіма, О. В. Мітіної, І. Б. Михайловської, М. Б. Міхалевської, Ч. У. Мьюллера, В. В. Паціорковського, В. Г. Шуметова і Л. В. Шуметової [71; 162; 280] та інших. Представлені автори передусім характеризують методику математичної підготовки та факторного аналізу даних для психології і соціології. І.П. Подласий [189] у своїй роботі високо оцінює роль факторного аналізу для розвитку педагогічної науки і практики. Однак, розгляд літератури свідчить про недостатність використання факторного аналізу у педагогічній літературі; зокрема для репрезентації емпіричних даних.

Відповідно перед нами стоїть завдання перевірки передумов, які впливають на ціннісні засади діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів засобами факторного аналізу; виділення статистично достовірних факторів досліджуваного явища.

Попередній аналіз літератури на теоретичному етапі нашого дослідження свідчить, що ціннісні засади діяльності інноваційних навчальних загальноосвітніх закладів мають складний комплексний характер, тому застосування факторного аналізу буде доцільним для визначення основних напрямів впливу на їх розвиток та ефективність. Факторно-аналітичний підхід до педагогічних досліджень базується на уявленнях про комплексний характер досліджуваних явищ. І.П. Подласий [189] відзначає значення використання факторного аналізу у педагогічних дослідженнях у трьох

основних напрямках: 1) виділення «продуктогенних» причин впливу на формування педагогічних явищ, процесів або систем (далі по тексту – конструкти); 2) розкриття механізму побудови з конструктів факторів як узагальнених містких характеристик впливу; 3) визначення рівня впливу виділених факторів, їх супідрядність та взаємозв'язки. Тобто, факторний аналіз являє собою математичну процедуру виділення факторів з різноманіття причин (змінних) і виконує роль загального інструменту моделювання.

Основною метою факторного аналізу визначаємо як виділення наймісткіших, найсуттєвіших передумов формування ціннісної сфери діяльності інноваційних навчальних закладів шляхом їх групування та математичної обробки – обчислення коефіцієнтів кореляції між змінними. Для досягнення поставленої мети необхідно зібрати масив даних (оцінок) щодо впливу різноманітних гіпотетичних факторів і конструктів. На основі проведено аналізу наукової літератури щодо системи освітніх цінностей і факторів впливу на них нами було спроектовано 30 гіпотетичних показників факторного аналізу з урахуванням обґрунтованих організаційно-педагогічних умов для перевірки їх статистичної значимості. Відповідно, респондентам (педагогічним працівникам інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів) було запропоновано оцінити вплив різних передумов на формування ціннісної сфери (додаток А дисертації). Дослідження проводилося методом анонімного анкетування з урахуванням особистих даних досліджуваних, участь у ньому взяли педагогічні працівники інноваційних навчальних закладів експериментальної бази дослідження (152 респонденти). Отримані результати оцінки респондентами запропонованих (гіпотетичних) факторів впливу було оброблено за допомогою програми Statistica (version 10), що дало змогу виділити з масиву гіпотетичних факторів 6 статистично значимих, як відображено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Виділення статистично значимих факторів формування ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів

Змінні	Факторні навантаження (факторний аналіз значень) Вибірка: основні компоненти (Відзначені навантаження >,700000)					
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4	Фактор 5	Фактор 6
Використання діалогічних методів організації діяльності учнів	0,161289	0,522444	-0,231461	0,592420	0,320618	-0,069019
Використання інтерактивних методів організації діяльності учнів	0,172166	0,092573	0,421886	0,261831	-0,044478	0,780601
Використання традиційних методів організації діяльності учнів	0,154268	0,328798	0,308177	0,450167	0,658475	0,013256
Виробничі колективи, до яких належать партнери навчального закладу	0,331199	0,076942	0,289364	0,467049	0,363698	0,487460
Впровадження національних традицій	0,139350	-0,144983	0,748911	0,297657	-0,257417	0,309046
Громадська активність учнів	0,058213	0,890072	-0,029029	0,207330	0,289261	0,014462
Державна освітня політика	-0,136796	0,311648	0,016604	0,861997	-0,127058	0,109064
Екологічна ситуація в країні	0,019111	0,333231	0,157453	0,704369	0,203647	0,392778
Економічна ситуація в країні	0,009191	0,074549	0,198179	0,897698	0,012046	0,030521
Етнічна належність учнів	0,005773	0,169095	0,883464	0,054604	-0,007264	-0,036791
Загальна атмосфера навчального закладу	0,793307	0,309473	-0,064935	0,267996	-0,186749	0,327797
Засоби масової інформації (у т.ч. Інтернет і телебачення)	0,121126	0,913166	0,039990	0,184888	-0,208243	0,010168
Зміст навчання і виховання учнів	0,355318	0,876412	-0,061192	0,137463	-0,095319	0,087686
Коло спілкування дитини (однолітки)	0,800435	0,255671	0,329239	0,029179	-0,203550	-0,005359
Наявність в учнівській молоді досвіду суспільно-корисної діяльності	0,968167	0,038116	-0,005088	-0,051309	0,005421	0,085023
Наявність суб'єкт-суб'єктних стосунків у системі «вчителі – учні – батьки учнів»	0,851235	0,041283	0,127198	-0,004321	-0,133065	-0,128388
Організація навчально-виховного процесу на інноваційних підходах	0,250001	0,748272	0,202317	0,152708	0,226955	0,193289
Організація навчально-виховного процесу на традиційних підходах	0,810422	0,117940	0,336655	0,029363	0,274505	-0,272580
Особистісні	0,347678	0,771883	0,282021	0,139377	0,128929	-0,273656

особливості дитини (характер, інтереси, тощо)						
Особливості менеджменту й адміністрування у навчальному закладі	0,715294	0,599964	0,002726	-0,188473	0,203866	0,109379
Особливості спілкування у навчальному закладі	0,395755	0,773370	0,111826	0,257965	0,154421	0,107937
Педагогічний колектив навчального закладу – структура та клімат	0,906520	0,246546	-0,121459	0,121322	0,113391	0,221708
Правова ситуація в країні	0,797905	0,222815	-0,125442	0,248383	0,181018	0,036064
Релігійність оточення дитини	0,250860	0,749842	0,320195	0,097583	-0,140718	0,070601
Світові тенденції у формуванні цінностей	0,569821	0,095670	0,594580	-0,152712	0,377088	0,170101
Сім'я дитини – її соціальний статус, психолого-педагогічна культура, тощо	0,471875	0,212030	0,421297	0,396971	-0,509543	0,044472
Стан здоров'я суб'єктів освіти	0,851211	0,292924	0,060040	-0,105423	0,159626	0,002511
Участь молоді у позашкільних закладах освіти	0,024482	0,219285	0,763309	0,098233	0,280212	0,208535
Ціннісна структура українського суспільства	0,880240	0,211517	0,096033	0,021932	-0,081805	0,149401
Широка мережа соціальних контактів навчального закладу	0,702251	0,426521	0,301051	-0,039408	0,072888	0,152684
<i>Expl.Var</i>	<i>8,874348</i>	<i>6,432420</i>	<i>3,547438</i>	<i>3,583626</i>	<i>1,817034</i>	<i>1,640691</i>
<i>Prp.Totl</i>	<i>0,295812</i>	<i>0,214414</i>	<i>0,118248</i>	<i>0,119454</i>	<i>0,060568</i>	<i>0,054690</i>

При аналізі в один фактор об'єднуються конструкти, що сильно корелюють між собою; це дозволяє перерозподілити показники дисперсії між досліджуваними змінними і виділити максимально просту й наочну структуру факторів [71; 162]. Тобто, використання факторного аналізу дозволяє інтерпретувати кількісні дані, ґрунтуючись на виділенні груп ознак (факторів), об'єднаних кореляційними зв'язками – тоді їх розглядають як окремі ізольовані чинники, що визначають досліджуваний процес. Для цього використовується МГК – метод головних компонент – зміст якого полягає у заміні конструктів, що корелюють між собою, на відносно самостійні фактори – головні компоненти аналізу на основі математичного обґрунтування [71; 162]. Для визначення кількості факторів ми послуговувалися критерієм Кайзера, що передбачає відбір лише тих факторів, власне значення яких

більше 1 (у табл. 2.3.), всі інші вважаються статистично незначимими; і критерієм долі відтворюваної дисперсії, за якого головні фактори повинні пояснювати в сумі не менше 50,1% дисперсії досліджуваного явища, бажано – 80%. У процесі обробки даних нами було визначено 6 вагомих факторів впливу на ціннісні засади діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів, які пояснюють 86,32% дисперсії. Визначимо та проаналізуємо їх.

Найбільш статично значимий фактор з навантаженням 8,87 – фактор №1 (в табл. 1. йому відповідають значення першого стовпчика цифр – **Фактор 1**), його базовими конструктами (вони виділені у таблиці жирним шрифтом) є: загальна атмосфера навчального закладу (0,793307); коло спілкування дитини (однолітки) (0,800435); наявність в учнівської молоді досвіду суспільно-корисної діяльності (0,968167); наявність суб'єкт-суб'єктних стосунків у системі «вчителі – учні – батьки учнів» (0,851235); організація навчально-виховного процесу на традиційних підходах (0,810422); особливості менеджменту й адміністрування у навчальному закладі (0,715294); педагогічний колектив навчального закладу – структура та клімат (0,906520); правова ситуація в країні (0,797905); стан здоров'я суб'єктів освіти (0,851211); ціннісна структура українського суспільства (0,880240); широка мережа соціальних контактів навчального закладу (0,702251). Аналіз представлених конструктів дозволяє назвати цей фактор **зовнішнім** (або об'єктивним) по відношенню до особистості учнів та визначає вплив зовнішніх об'єктів на формування ціннісної сфери інноваційного навчального закладу. Цікавим виявленим у процесі дослідження фактом вважаємо включеність у характеризований і вагомий фактор конструкту «організація навчально-виховного впливу на традиційних підходах», ми пояснюємо це наявною потребою респондентів у збереженні традиційних цінностей в системі освіти – зокрема, відповідальності, дисциплінованості, організованості, поваги до старших, тощо. В контексті теми нашої дисертаційної роботи включеність визначеного конструкту у найбільш вагомий фактор впливу на ціннісну сферу

діяльності інноваційних навчальних закладів визначає необхідність побудови інновацій на традиційних засадах, що повинно бути враховано при подальшій побудові моделі.

Фактор 2 – вміщує конструкти: громадська активність учнів (0,890072); засоби масової інформації (0,913166); зміст навчання і виховання учнів (0,876412); організація навчально-виховного процесу на інноваційних підходах (0,748272); особистісні особливості дитини (0,771883); особливості спілкування у навчальному закладі (0,773370); релігійність оточення дитини (0,749842). Ми назвали цей фактор **внутрішнім** (або суб'єктивним), оскільки хоча він частково характеризує вплив мікро- і мезофакторів соціалізації особистості учнів (ЗМІ, релігія, зміст освіти), однак першочергово визначається безпосередньо активністю учнів. На противагу фактору 1 (ми назвали його зовнішнім), цей фактор вміщує конструкт «організація навчально-виховного процесу на інноваційних підходах». На нашу думку, це не є протиріччям з фактором 1, швидше це відображає очікування респондентів від учнівської молоді. Тобто, за умов побудови діяльності інноваційного загальноосвітнього навчального закладу на традиційних цінностях, очікується, що учні виявлятимуть власну активність і йтимуть в ногу з часом, будуть ініціювати інновації та підтримувати їх. Тобто, рівень впровадження інновацій у діяльність навчальних закладів розглядається не як зовнішній (нав'язаний зовні) фактор, а як внутрішній (як відображення власне ініціатив і потреб учнів). Тобто, при побудові моделі є важливим врахування отриманих результатів емпіричного дослідження шляхом створенням умов для активності й ініціативності власне учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Наступний фактор – **Фактор 3** – об'єднав конструкти: участь молоді у позашкільних закладах освіти (0,763309); етнічна належність учнів (0,883464); впровадження національних традицій (0,748911). Ми назвали цей фактор **традиційним**, оскільки він визначає характеризує соціальні інститути й

агенти соціалізації, основним завданням яких є збереження етнічних, національних та освітніх традицій виховання і навчання учнів.

Фактор 4, в свою чергу, містить зовнішньо політичні конструкти впливу на ціннісну сферу діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів – державна освітня політика (0,861997); екологічна ситуація в країні (0,704369); економічна ситуація в країні (0,897698). Ми окреслили його як **державницький**, оскільки він відображає стан освіти, економіки та екології в країні як чинники впливають на формування цінностей діяльності загальноосвітніх навчальних закладах. При моделюванні процесу формування ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу ми не маємо прямого впливу на стан визначеного державницького фактору, однак повинні враховувати його вплив на загальну аксіологічну сферу.

Фактор 5, хоча й має достатній рівень факторного навантаження (1,82), однак не вміщує жодного статистично значимого конструкту, тому у подальшому аналізі ми будемо його використовувати на рівні несистемних, неврахованих і, відповідно, неописаних умов формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів. Назвемо цей фактор **комплексним**, оскільки він відображає усю систему впливів.

Фактор 6 за результатами математичної обробки результатів опитування складається з одного семантичного конструкту – використання інтерактивних методів організації діяльності учнів (0,780601). Ми назвали його **комунікаційним**, оскільки він відображає характер інтеракцій у навчально-виховному процесі, побудованому на визначених вище теоретичних підходах (особистісно орієнтованому, діяльнісному, аксіологічному, тощо) і забезпечує їх практичну реалізацію при впровадженні й апробації авторської моделі.

Після визначення факторів впливу на ціннісні засади діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів наступним етапом факторного аналізу є визначення їх факторних навантажень (див. табл. 2.4.),

які, по суті, відображають рівень впливу на досліджувану педагогічну систему. Тобто, факторні навантаження демонструють рівень кореляції між вихідною змінною (у нашому дослідженні – ціннісними засадами діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів) і виділеними МГК факторами як прихованими змінні.

Таблиця 2.4.

**Факторні навантаження дослідження ціннісних засад діяльності
інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів**

Фактори	Власні значення (факторний аналіз значень)			
	Вибірка: Основні компоненти			
	Власні значення (дисперсія)	% загальної дисперсії	Кумулятивні значення дисперсії	% загальної накопиченої дисперсії факторів
Зовнішній	13,24045	44,13484	13,24045	44,13484
Внутрішній	4,59619	15,32062	17,83664	59,45546
Традиційний	3,27956	10,93185	21,11619	70,38731
Державницький	2,11183	7,03945	23,22803	77,42676
Комплексний	1,63910	5,46367	24,86713	82,89043
Комунікаційний	1,02843	3,42809	25,89556	86,31853

Отже, аналіз даних табл. 2.4. свідчить, що зовнішній фактор пояснює 44% загальної дисперсії; внутрішній – 15%; традиційний – 10%; державницький – 7%; комплексний – 5%; комунікаційний – 3%. Такі відсоткові долі визначають рівень впливу спроектованих факторів на ціннісні засади діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів. Факторні навантаження визначають ступінь взаємозв'язку досліджуваного явища з виділеними факторами.

Тобто, проведений факторний аналіз дозволяє сформулювати **висновки**, що ціннісні засади діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних

закладів визначаються впливом факторів, які ми умовно об'єднали у 6 груп: зовнішні, внутрішні, традиційні, державницькі, комплексні та комунікаційні. Їх урахування у процесі моделювання ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів дозволить підвищити ефективність очікуваних результатів.

2.2. Критерії моніторингу рівня впровадження ціннісних засад в діяльність інноваційних навчальних закладів

Аксіологічний підхід у педагогіці детермінує процеси самоорганізації та розвитку інноваційних систем освіти, оскільки саме цінності, гнучко реагуючи на суспільні запити і потреби, визначають цілі, стандарти і зміст діяльності навчально-виховних закладів. У роботі за ред. Н.Б. Крилової охарактеризовано місце аксіології у системі педагогічної теорії та практики: лише освіта, що оновлюється відповідно до зміни системи суспільних цінностей на основі постійного моніторингу ціннісних орієнтацій та усвідомлення власного ціннісного змісту, здатна бути культуровідповідною, адекватною суспільним реаліям і одночасно інноваційною внаслідок спроможності випереджати та ініціювати суспільний розвиток [171, С. 7]. Таким чином, діяльність інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів визначається ціннісними передумовами сучасної системи освіти і спрямована на їх проекцію та реалізацію у площині практичної педагогічної діяльності. Відповідно, важливим елементом розвитку педагогічної теорії і практики є аналіз ефективності діючих інноваційних навчальних закладів з позиції аксіологічного підходу, що дозволить охарактеризувати ціннісні засади сучасних педагогічних інновацій та рівень їх реалізованості у практиці діяльності системи загальної освіти.

Сучасні теоретичні підходи (гуманістичний, особистісно орієнтований і аксіологічний) до вивчення цінностей системи освіти проаналізовано у науковому дослідженні колективу авторів під керівництвом

Н.Б. Крилової [171]. М.В. Пономарьов, критикуючи почасти необґрунтовані освітні реформи та нововведення, визначає межі впровадження інноваційних моделей у систему навчальних закладів [192]. Наукове підґрунтя (з позицій діяльнісного, синергетичного та системного підходів) моделювання інноваційного освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу представлено у роботі А.Д. Цимбалару [255]. У дослідженні В.А. Ясвіна на основі сучасних європейських педагогічних теорій обґрунтовано і проаналізовано методику здійснення системного аналізу загальноосвітньої школи [272].

Сутність і зміст педагогічного моніторингу ефективності діяльності закладів освіти висвітлено у роботах Є.В. Буценка [38], Н.С. Левінтової [141], Л.М. Сергєєвої, Г.Г. Русанова, І.В. Ілько [215] та ін.

Однак, проблема обґрунтування системи критеріїв моніторингу ефективності діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів з позиції ціннісного підходу ще не була предметом педагогічного дослідження.

Відповідно, перед нами стоять завдання проаналізувати наукову літературу щодо визначення теоретичних передумов вивчення цінностей педагогічних інновацій; охарактеризувати сучасні педагогічні підходи до формування критеріальної системи оцінювання аксіологічних засад діяльності загальноосвітніх навчальних закладів; спроектувати систему критеріїв моніторингу діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів для реалізації визначених у п.2.1 дисертації організаційно-педагогічних умов.

Загалом, систему критеріїв моніторингу діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів тлумачимо як сукупність взаємообумовлених шкал оцінювання аксіологічних засад діяльності закладів освіти, що відображають ідеальну модель взаємодії інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів і сучасних цінностей освіти.

Для забезпечення реалізації поставлених завдань, в основу аналізу наукової літератури щодо визначення теоретичних передумов вивчення цінностей педагогічних інновацій та відповідного формування критеріальної

системи оцінювання аксіологічних засад діяльності загальноосвітніх навчальних закладів нами покладено організаційну структуру їх діяльності (суб'єкт, об'єкт, предмет, умови, продукт), спрямованих на забезпечення очікуваних результатів освіти.

Уважаємо за можливе побудову систему критеріїв моніторингу діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів на засадах багаторівневості ціннісного змісту освітніх систем [171, С. 7-8]:

- Екзистенціальний рівень – рівень буття конкретних суб'єктів освітнього простору (учнів, їх батьків, вчителів), що визначає зовнішні та внутрішні переживання та змісти усіх учасників освітнього процесу. На цьому рівні у процесі моніторингу діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів доцільно відстежувати характер особистісного самопочуття учасників освітнього процесу і систему критеріїв можуть утворювати: ціннісно-мотиваційний, емоційно-почуттєвий, особистісний, рефлексивний.
- Соціально-культурний рівень – рівень функціонування окремих громад і суспільства в цілому, визначає відповідність і доцільність інноваційних освітніх перетворень потребам окремих територіальних, субкультурних, національних, релігійних, тощо об'єднань громадян. Діяльність інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів може моніторитися за критеріями доступності, відкритості, толерантності, включеності.
- Системно-освітній рівень – як рівень організації освітнього простору – відображає закони розвитку педагогічних систем та управління ними та відповідає критеріям демократичності, особистісної орієнтованості, творчості, змістовності.
- Епістемологічний рівень – рівень методологічних, філософсько-культурних, конкретно-наукових, психолого-педагогічних знань. Основним завданням моніторингу діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів на епістемологічному рівні є визначення відповідності сучасним дослідженням у сфері освіти, філософії освіти, психології та ін. Для цього, на нашу думку,

варто послуговуватися критеріями доцільності, науковості, системності, практико орієнтованості.

Інновації у сфері освіти розуміються як тенденції накопичення та видозміни різноманітних ініціатив та нововведень, що призводять до трансформації змісту і якості діяльності навчально-виховних закладів [6, С. 33]. Відповідно, можливо виділити такі критерії оцінки ефективності діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів:

- Критерій творчості – як мірило пошуку у процесі навчально-виховної діяльності більш ефективних психолого-педагогічних форм, методів, засобів, прийомів.
- Організаційний критерій оцінки створення умов для прийняття та упровадження освітніх інновацій.
- Пошуковий критерій для визначення рівня дослідницької діяльності закладу, спрямованої на постійне удосконалення результатів навчально-виховної діяльності та пошуку перспективних проектів і ідей;
- Діяльнісний критерій, що дозволяє оцінити ступінь упровадження теоретично й емпірично обґрунтованих інноваційних педагогічних концепцій у реальний навчально-виховний процес.

Фахівці методичного центру «Раменський будинок учителя»[107], характеризуючи зміст та основні підходи до педагогічних інновацій, сформував систему критеріїв оцінки інноваційних процесів, до яких віднесли: загальношкільний рівень перетворень (тобто зміна усієї системи загальної освіти, а не окремих її елементів чи структур); побудова перетворень на результатах дослідницької та проектної діяльності; перетворення стосуються принципово нових відмінностей у діяльності суб'єктів освітнього простору; інноваційні процеси мають системний і цілеспрямований характер.

В.А. Ясвін, аналізуючи результати педагогічних досліджень європейських науковців, основним критерієм оцінювання діяльності загальноосвітніх навчальних закладів визначає відповідність освітніх

(відбірково-поточної, постановочної, змішаних здібностей, інтегрованої, інноваційної) і організаційних (сегментної, лінійної, колегіальної, матричної та модульної) моделей. У контексті нашого дослідження інтерес становить проведений автором аналіз інноваційно-модульної системи навчання у загальноосвітніх закладах, що спрямована на розвиток і соціалізацію учнів. Основними характеристиками інноваційно-модульної середньої школи, з позиції пропагованих цінностей, виступають: орієнтація на потреби та інтереси школярів, побудова демократичного комунікативного середовища, реалізація особистісно орієнтованого підходу, орієнтованість на особистісне зростання і соціальне становлення учнів. Тобто, відбувається зміна пріоритетів діяльності педагогічного колективу інноваційного загальноосвітнього навчального закладу з формування якісних знань до забезпечення розвитку та створення умов соціалізації учнів як активних суб'єктів системи освіти [272]. Тоді основними критеріями моніторингу закладів освіти можуть виступати:

- ціннісне ставлення до особистості учнів;
- врахування природного та соціокультурного потенціалу школярів;
- розширення меж життєдіяльності дітей [8, С. 11].

М.М. Князева, аналізуючи інноваційний потенціал педагога, у контексті особистісно орієнтованої парадигми освіти, виділила такі основні критерії оцінки готовності педагогічного колективу до упровадження інновацій: 1) визнання педагогом власної самоцінності; 2) прийняття особистості учня та визнання її як цінності [121, С. 35].

Дослідники інновацій у системі менеджменту освіти Т. Лепейко і Д. Нейпак розробили класифікацію критеріїв оцінювання залежно від наукових підходів до організації навчально-виховного процесу (див. табл. 2.5.).

Таблиця 2.5.

**Обґрунтування критеріїв оцінювання готовності суб'єктів освіти до
інноваційних змін (за [148, С. 161]).**

Теоретичний підхід	Предмет дослідження	Інструментарій оцінювання	Критерії оцінювання
Компетентнісний	Навчання як процес набуття соціального досвіду	Методи вимірювання компетентностей	Інформованість Адаптованість
Поведінковий	Мотивація до участі в інноваціях	Методи оцінки мотивації та стимулювання	Задоволеність
Когнітивний	Зміна мислення у процесі упровадження інновацій	Методи оцінки свідомостей, цінностей, позицій, установок	Знання і узгодженість цілей
Психологічний	Психодинамічні стани при здійсненні інновацій	Психодіагностичні і методи	Благополучність Емоційний стан
Гуманістичний	Суб'єкти, що беруть участь в інноваціях як особистості	Методи оцінки відповідальності, компетентності	Самореалізація
ADKAR	Управління упровадженням інновацій на індивідуальному рівні	Методи вивчення особистості	Знання Мотивація Рефлексія

Висвітлена у таблиці 2.5 модель ADKAR відображає ставлення суб'єктів освітнього простору до освітніх інновацій, що плануються до впровадження та розкривається через взаємозв'язок таких елементів:

- A (awareness) – розуміння необхідності впровадження інновацій;
- D (desire) – бажання, рівень вмотивованості до участі в інноваційній діяльності;
- K (knowledge) – знання щодо методів і змісту упровадження інновацій;
- A (ability) – здатність до упровадження інновацій;
- R (reinforcement) – підкріплення як наявності системи заохочення до упровадження змін [276].

Таким чином, проведений аналіз наукової літератури дозволяє визначити основні тенденції формування критеріїв моніторингу діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів:

- залежність критеріїв від суб'єктів системи загальної освіти (адміністрації, педагогічного колективу, учнівського колективу);
- залежність критеріїв від теоретико-педагогічних підходів окреслення змісту освітніх інновацій (особистісно орієнтованого, гуманістичного, компетентнісного та ін.);
- взаємозв'язок критеріїв і рівнів інноваційних педагогічних перетворень (епістемологічного, змістового, соціокультурного, екзистенційного, особистісного);
- взаємозв'язок критеріїв і ціннісних засад діяльності сучасних інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів.

Водночас, висвітлена розбіжність у підходах до оцінки діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів та критеріях відстеження результатів їх діяльності вимагає визначення єдиних засадничих положень моніторингу наявного стану ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів України.

Отже, аналіз наукової літератури свідчить про зростання інтересу наукової громади до діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів у декількох напрямках: уточнення змісту та сутності педагогічної інноваційної діяльності; обґрунтування теоретичних підходів упровадження педагогічних інновацій у систему загальної освіти України; створення умов для можливостей класифікації інноваційних навчальних закладів залежно від типу та змісту педагогічних перетворень; пошуку шляхів оцінювання діяльності інноваційних закладів освіти та ефективності запроваджуваних педагогічних інновацій. Відповідно, стає можливим виокремлення системи критеріїв моніторингу ефективності діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів залежно від дослідницьких інтересів та професійної позиції науковців.

Проведений аналіз наукової літератури дозволяє нам спроектувати систему критеріїв моніторингу рівня впровадження ціннісних засад в діяльність інноваційних навчальних закладів (див. табл. 2.6), побудовану на визначених у розділі 1 теоретичних підходах до проблеми дослідження.

Таблиця 2.6.

Критерії моніторингу рівня впровадження ціннісних засад в діяльність інноваційних навчальних закладів

№	Критерії	Показники
1	<i>Гносеологічний</i> – як обґрунтованість змісту, форм і методів інноваційної педагогічної діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - реалізація у діяльності інноваційного навчального закладу обґрунтованих теоретичних підходів (особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, аксіологічного, тощо); - побудова змісту та методики навчально-виховної роботи на результатах сучасних наукових досліджень; - пошуковість характеру інноваційної педагогічної діяльності
2	<i>Цільовий</i> – як	- наявність чітко прописаних цілей інноваційної

	відповідність системи цілей діяльності інноваційних навчальних закладів сучасній системі цінностей	педагогічної діяльності з урахуванням ціннісного базису; - узгодженість цілей педагогічних інновацій з сучасною системою цінностей освіти; - реалістичність та вимірність декларованих цілей діяльності інноваційних навчальних закладів
3	<i>Середовищний</i> – як врахування у навчально-виховному процесі різних факторів впливу на ціннісну сферу суб'єктів освітнього простору	- наявність широкої мережі соціальних партнерів навчального закладу у різних сферах (громадській, державній, приватній та ін.); - рівень організованості взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу (вчителями, батьками, учнями); - спрямованість діяльності на врахування різних факторів соціалізації учнівської молоді (ЗМІ, етнос, місце проживання і т.д.)
4	<i>Діяльнісний</i> – як реалізованість ефективних форм і методів формування цінностей	- системність реалізації форм і методів навчально-виховної діяльності закладу, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій учнів; - інноваційність форм і методів навчально-виховної роботи закладу; - наявність методів оцінки ефективності результатів реалізованих інноваційних технологій
5	<i>Рефлексивний</i> – як рівень усвідомлення впливу цінностей на ефективність освітньої діяльності	- зміст та характер цінностей, задекларованих у планах навчально-виховної роботи з учнями; - наявність методик оцінки ціннісної сфери суб'єктів освітнього процесу; - відображення декларованих ціннісних засад діяльності в організації навчально-виховного процесу.

Визначені у табл. 2.6 критерії та показники дозволяють спроектувати **рівні** впровадження ціннісних засад в діяльність інноваційних навчальних закладів: високий, середній, низький.

Відповідно до проблеми дослідження, *високий рівень* впровадження ціннісних засад в діяльність інноваційних навчальних закладів характеризується комплексним проявом усіх спроектованих критеріїв, а саме: теоретичною й емпіричною обґрунтованістю обраних змісту, форм і методів інноваційної педагогічної діяльності; цілепокладанням в аксіологічній сфері; комплексним впливом на різні фактори впливу на ціннісну сферу усіх учасників освітнього процесу; наявністю ефективних форм, методів, прийомів та засобів розвитку ціннісних орієнтацій суб'єктів навчання та виховання; усвідомленістю потреби забезпечення ціннісних засад для реалізації інноваційної навчальної діяльності.

Середній рівень впровадження ціннісних засад відрізняється нерівномірністю прояву обґрунтованих критеріїв і показників, домінуванням одних над іншими або відсутністю реалізації окремих критеріїв за умови високого ступеню прояву інших. Наприклад, відсутністю у середовищі інноваційного навчального закладу обґрунтованості змісту інноваційної педагогічної діяльності або невідповідності декларованих цілей навчально-виховної роботи реалізованим формам і методам освіти, однак високою ефективністю соціального партнерства.

Низький рівень впровадження ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів визначається нами як протилежний до високого – тобто недостатність прояву всіх визначених критеріїв і показників при проведенні моніторингу та аналізі отриманих результатів. А саме, низький рівень притаманний закладам, в діяльності яких відсутні науково обґрунтовані засади; у системі цілей і завдань освіти відсутня спрямованість на формування / врахування цінностей; неврахування при організації навчально-виховної роботи різних факторів впливу на аксіологічну сферу всіх суб'єктів освітнього

простору; відсутність відповідних форм і методів розвитку цінностей учнівської молоді; неусвідомленість ролі ціннісних засад для організації ефективної інноваційної педагогічної практики.

Для оцінки ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів нами використано метод шкалування – шляхом присвоєння кожному показнику шкали оцінювання від 1 до 5, що відображають:

1 – відсутність прояву оцінюваного показника у діяльності освітньої установи;

2 – епізодичний характер прояву;

3 – середній характер прояву показника;

4 – рівень прояву показника вище середнього;

5 – високий (творчий) рівень прояву досліджуваного показника.

Тоді, загальні результати оцінювання можна звести до формули (1):

$$P_{\text{рцз}} = \frac{\sum_{i=1}^5 K_i}{5} \quad (1), \text{ де } P_{\text{рцз}} - \text{рівень реалізованості ціннісних засад в}$$

діяльності інноваційного навчального закладу; K_i – оцінка прояву кожного обґрунтованого вище критерію моніторингу. Відповідно, за шкалою оцінювання, високий рівень відповідатиме оцінці від 4-х до 5-ти балів; середній – від 3-х до 4-х балів; низький – від 1-го до 3-х балів.

Таким чином, нами проаналізовано наукову літературу з проблеми моніторингу діяльності інноваційних навчальних закладів, обґрунтовано систему критеріїв (гносеологічного, цільового, середовищного, діяльнісного, рефлексивного) та відповідних показників; спроектовано шкалу оцінювання реалізованості ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів та визначено високий, середній та низький рівень їх прояву.

Результатом обґрунтування критеріїв, показників і рівнів упровадження ціннісних засад в діяльність інноваційних навчальних закладів вважаємо необхідність вивчення актуального стану упровадження сучасних цінностей у діяльність інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів, що висвітлено у розділі 3 дисертаційної роботи.

Висновки до другого розділу

У розділі висвітлено результати аналізу наукової літератури щодо змісту понять «педагогічні умови» й «організаційні умови», на основі якого визначено, що організаційно-педагогічні умови реалізації ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу є сукупністю зовнішніх та внутрішніх обставин реалізації завдань розвитку аксіологічної сфери інноваційного навчального закладу, які забезпечують збереження ефективності реалізації його місії і концепції у розвитку загальноосвітніх і конкретно-педагогічних цінностей усіх суб'єктів освітнього процесу – учнів, вчителів, адміністрації, батьків. Відповідно, сформульовано такі організаційно-педагогічні умови реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів: актуалізація суб'єктної позиції учасників освітнього процесу інноваційного навчального закладу; організація навчально-виховного процесу інноваційного навчального закладу на аксіологічних засадах; створення спільного аксіологічного простору інноваційного навчального закладу та його партнерів у навчально-виховному процесі; регулювання факторів впливу в аксіологічній сфері інноваційного навчального закладу.

У розділі представлено результати змісту окреслених організаційно-педагогічних умов шляхом висвітлення взаємозв'язку провідних теоретичних підходів до проблеми ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу з актуалізацією суб'єктного досвіду; аналізу теорії ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів, що дало можливість дійти висновку, що організація навчального процесу на аксіологічних засадах ґрунтується на філософських положеннях про ціннісні засади освітніх практик, аксіологічний характер розвитку форм знання й способі їх трансляції, а також на положенні про ціннісну динаміку особистості в процесі освіти; аналізу осиних форм і методів реалізації визначених організаційно-

педагогічних умов у навчально-виховній діяльності інноваційних навчальних закладів.

Проведена аналітико-синтетична робота дозволила сформулювати висновок про необхідність враховувати при вивченні ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів сукупності факторів впливу, а саме: внутрішні фактори як організація і зміст навчально-виховного процесу в інноваційному навчальному закладі включно з мікросередовищем спілкування, що забезпечує формування суб'єктного ціннісного досвіду у площині «учень-учень» та «учень-вчитель»; фактори партнерського впливу, до яких належить сім'я як аксіологічний фактор, що дозволяє сформулювати суб'єктний ціннісний досвід кожного учня, а також інші партнери інноваційного навчального закладу – позашкільні заклади, виробничі колективи, громадські організації тощо; фактори зовнішнього інституційного впливу, як-от: засоби масової інформації, етнічна й конфесійна належність учнів в інноваційному навчальному закладі; фактори макровпливу, тобто загальний аксіологічний фон соціуму, який опосередковано детермінує ціннісну сферу кожного суб'єкта освітнього процесу.

У дисертації представлено кількісні та якісні результати факторного аналізу ціннісної сфери діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів; охарактеризовано гіпотетичні конструкти, що впливають на ціннісну сферу діяльності досліджуваних освітніх інституцій та математично обґрунтовано вплив сукупності факторів – зовнішнього, внутрішнього, традиційного, державницького, комплексного та комунікаційного. Встановлено, що зовнішній фактор пояснює 44% загальної дисперсії; внутрішній – 15%; традиційний – 10%; державницький – 7%; комплексний – 5%; комунікаційний – 3%. Такі відсоткові долі визначають рівень впливу спроектованих факторів на ціннісні засади діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів.

На основі представлених організаційно-педагогічних умов та факторного аналізу у розділі спроектовано критерії моніторингу рівня

впровадження ціннісних засад в діяльність інноваційних навчальних закладів. До них віднесено: гносеологічний – як обґрунтованість змісту, форм і методів інноваційної педагогічної діяльності, цільовий – як відповідність системи цілей діяльності інноваційних навчальних закладів сучасній системі цінностей, середовищний – як врахування у навчально-виховному процесі різних факторів впливу на ціннісну сферу суб'єктів освітнього простору, діяльнісний – як реалізованість ефективних форм і методів формування цінностей, рефлексивний – як рівень усвідомлення впливу цінностей на ефективність освітньої діяльності. Визначені критерії та їх показники дозволили спроектувати три рівні впровадження ціннісних засад в діяльність інноваційних навчальних закладів: високий, середній, низький, а також шкалу для їх вимірювання.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ РОБОТИ

3.1. Актуальний стан аксіологічної сфери інноваційного навчального закладу

Вивчення актуального стану аксіологічної сфери інноваційного навчального закладу передбачає створення програми дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на визначення ефективності запропонованих у розділі 2 організаційно-педагогічних умов, що слугували основою проектування моделі (див. п. 3.2. дисертації) шляхом їх упровадження в освітній процес експериментальних груп.

Проектування програми педагогічного експерименту ґрунтується на потребі ергономічної організації праці дослідника та забезпечення надійності результатів дослідження шляхом узгодження його завдань, рівнів, етапів та методів. У визначенні методики організації експериментальних досліджень з педагогіки будемо послуговуватися працями О.В. Крушельницької [131], А.В. Коржуєва і В.А. Попкова [126], Ю.В. Борисової [161], І.С. П'ятницької-Позднякової [176], С.М. Соловйова [224], Н.П. Павлик [177] та інших.

Ґрунтуючись на результатах теоретичного аналізу та узагальнення визначених праць, а також результатах теоретичного дослідження категорійно-поняттєвого й проблемного поля дисертації нами було побудовано програму педагогічного експерименту як алгоритмізовану послідовність етапів, методів реалізації мети і завдань дослідження.

Експериментальне дослідження ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів України плануємо проводити на трьох рівнях:

- *на рівні вивчення досвіду роботи інноваційних навчальних закладів* – для встановлення ціннісних засад їх діяльності, визначення основних тенденцій розвитку педагогічних інновацій у практиці навчання й виховання

української школи, констатації актуального стану розвитку інноваційності та аксіологічності у системі середньої освіти;

- *на рівні характеристики ставлення педагогічних працівників* як основних суб'єктів упровадження цінностей у навчально-виховний процес школи до педагогічних інновацій та базових передумов їх реалізації – для можливості визначення рівня усвідомлення значущості аксіологічних засад діяльності інноваційних закладів освіти, оцінки стану готовності педагогів до впровадження результатів наукових досліджень у сферах педагогіки, педагогічної та соціальної психології, методики викладання;
- *на рівні учнівської молоді* як суб'єктів поширення освітніх та суспільних цінностей – для моніторингу сучасних аксіологічних тенденцій у молодіжному середовищі, дослідження кореляцій між цінностями освітніх установ, інноваційними технологіями організації навчально-виховної діяльності та рівнем навчальної й соціальної компетентностей учнів.

Таке експериментальне дослідження дозволить охарактеризувати ціннісні засади діяльності інноваційних загальноосвітніх закладів комплексно для виявлення рівня та характеру впливу різних суб'єктів освітнього середовища. Етапи проведення педагогічного експерименту визначаються метою науково-дослідної роботи, їх основний зміст висвітлено на рис. 3.1.

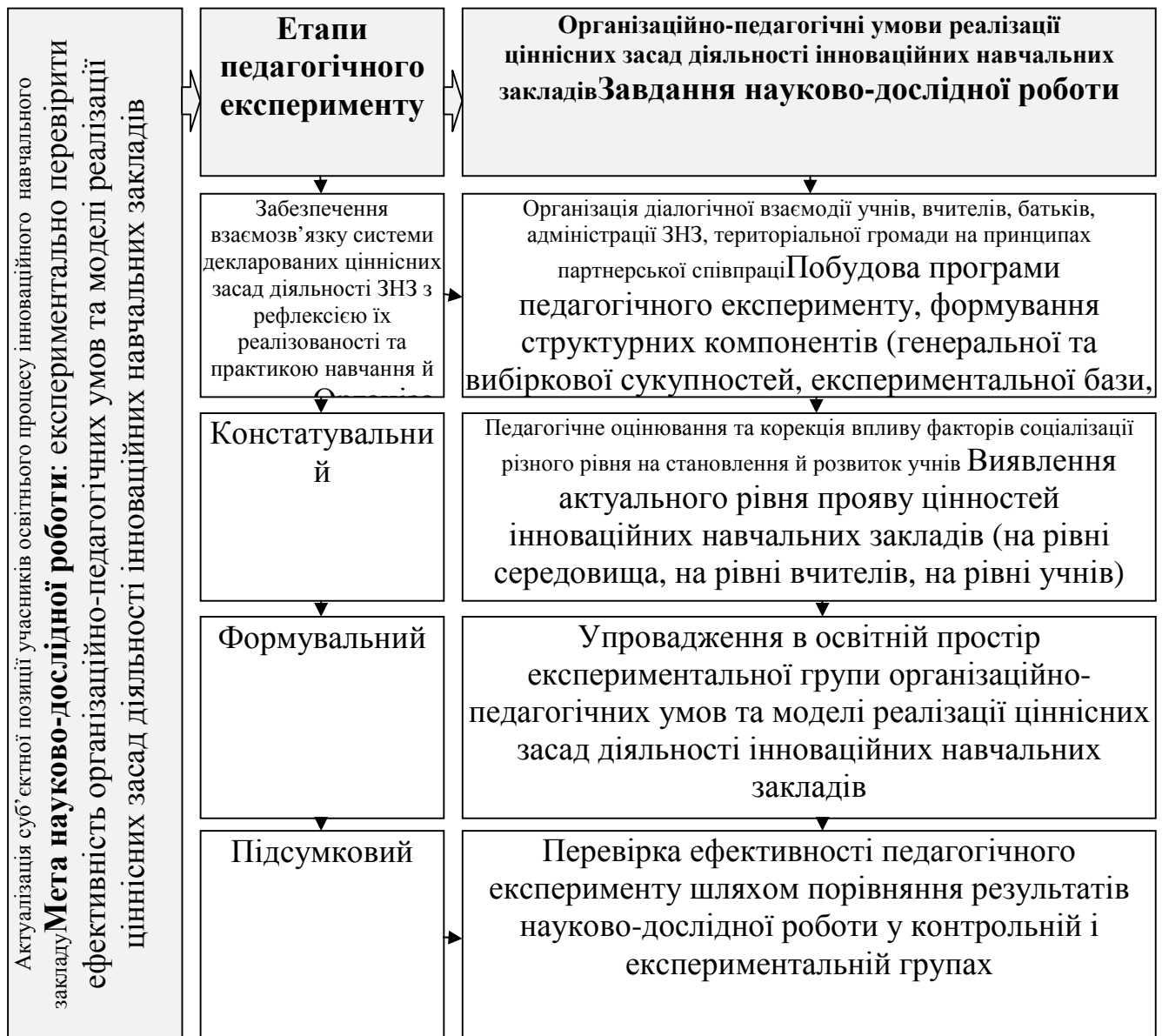

Рис.3.1. Етапи педагогічного експерименту з вивчення ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів України

Загалом, мета науково-дослідної роботи спрямована на перевірку гіпотези педагогічного експерименту: впровадження в освітній простір інноваційних навчальних закладів організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів та авторської моделі – дозволить підвищити ефективність навчально-виховної роботи шляхом об'єднання зусиль різних суб'єктів освітнього простору.

Визначимо складові організаційного етапу педагогічного експерименту шляхом формування його основних структурних компонентів: генеральної та вибіркової сукупностей; експериментальної бази; контрольної та експериментальної груп; методів емпіричної роботи; діагностичного інструментарію; критеріїв, показників та рівнів упровадження ціннісних засад в діяльність інноваційних навчальних закладів.

Генеральна сукупність дослідження: інноваційні загальноосвітні навчальні заклади України, їх учнівські та педагогічні колективи.

Вибіркова сукупність дослідження:

- на рівні закладів освіти: 12 загальноосвітніх навчальних закладів (спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій) Житомирського регіону, які впроваджують інновації у навчально-виховний процес. Метод формування вибірки – цілеспрямований гніздовий: для аналізу використовувався досвід діяльності навчальних закладів, поданий і опублікований управлінням освіти Житомирської міської ради як інноваційний.
- на рівні педагогічних колективів: 152 педагогічних працівників інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів; у тому числі 78 педагогів контрольної групи та 74 – експериментальної групи. Метод формування вибірки – суцільний гніздовий: участь у дослідженні взяли всі педагогічні працівники експериментальної бази дослідження.
- на рівні учнівських колективів: 352 учні середнього та старшого шкільного віку, що навчаються у інноваційних загальноосвітніх навчальних закладах; з них 180 учнів контрольної групи та 172 учнів експериментальної групи. Метод формування вибірки – суцільний гніздовий: участь у дослідженні взяли всі учні класу, присутні на момент дослідження.

Експериментальна база емпіричного дослідження: Житомирська гуманітарна гімназія №1, Новоград-Волинський колегіум, Житомирський обласний педагогічний ліцей, Мистецький коледж художнього моделювання та дизайну (м. Київ).

Методи емпіричного дослідження: контент-аналіз програм і досвіду інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів; опитування педагогів та учнів інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів; тестування учнів; експертне оцінювання педагогами ціннісних засад функціонування інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів; факторний аналіз.

Діагностичний інструментарій дослідження (табл. 3.1) детермінується системою критеріїв та показників рівня впровадженості ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів, висвітлених у розділі 2 дисертації.

Таблиця 3.1.

**Діагностичний інструментарій експериментального дослідження
ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних
закладів**

№	Методика дослідження	Завдання її використання та зв'язок з критеріями	Об'єкти дослідження
1	Контент-аналіз програм діяльності загальноосвітніх навчальних закладів освіти м. Житомира [161]	Аналіз досвіду діяльності загальноосвітніх закладів м. Житомира та виявлення засад упровадження інноваційних педагогічних технологій <i>Цільовий і середовищний критерій</i>	Загальноосвітні навчальні заклади м. Житомира
2	Методика вивчення зміни ціннісних орієнтацій (Столяренко Л.Д.) [212, с.180-181.] –	Вивчення структури ціннісних орієнтацій старшокласників <i>Діяльнісний і рефлексивний критерій</i>	<i>Старшокласники</i> контрольної та експериментальної груп – учні інноваційних навчальних

	див. Додаток Б		закладів.
3	Методика визначення типу спрямованості особистості [212, с.232-235.] – див. Додаток В.	Дослідження структури спрямованості опитуваних за двома ортогональними шкалами: «гуманізм – егоцентризм», «екзистенціалізм – прагматизм». <i>Діяльнісний і рефлексивний критерії</i>	<i>Педагоги</i> інноваційних навчальних закладів експериментальної бази дослідження.
4	Опитувальник педагогічних працівників інноваційних навчальних закладів щодо факторів впливу на формування цінностей суб'єктів освітнього простору (авторський)	Визначення факторів формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів; виявлення рівня прояву цінностей у діяльності ЗНЗ <i>Гносеологічний і середовищний критерії</i>	<i>Педагоги</i> інноваційних навчальних закладів експериментальної бази дослідження.

Проаналізуємо отримані результати констатувального етапу педагогічного експерименту, які демонструють актуальний стан аксіологічної сфери інноваційного навчального закладу на трьох визначених рівнях: на рівні закладів освіти, на рівні педагогічних працівників; на рівні учнівської молоді.

На рівні закладів освіти ми аналізували досвід інноваційної навчально-виховної діяльності навчальних закладів. Актуальність вивчення педагогічних

інновацій загальноосвітніх навчальних закладів Житомирщини вбачаємо: у потребах систематизації наявного досвіду інноваційної навчально-виховної діяльності; виявленні основних тенденцій його розвитку; вивченні актуального стану аксіологічних засад діяльності закладів середньої освіти та проектуванні перспектив і методичних рекомендацій оптимізації інноваційної діяльності освітніх установ.

Педагогічні інновації як об'єкт наукового пізнання висвітлено у роботах В.П. Беспалька, Л.В. Буркової, Л.М. Ващенко, А.І. Пригожина, Т.Г. Трушнікової, А.В. Хуторського, О.І. Шапран та інших. Аналіз визначених праць дозволив нам виділити основні характеристики інноваційної діяльності у сфері освіти (апробованість, творчість, пошуковість, діяльнісний характер, організованість, системність, цілеспрямованість та інші). Однак, достатній рівень теоретичної розробленості проблеми інноваційної педагогічної діяльності вимагає аналізу досвіду впровадження інновацій. Тому завданням цього етапу нашого дослідження є аналіз та систематизація елементів інноваційної діяльності шкіл м. Житомира, висвітлених у публікації управління освіти Житомирської міської ради «Нові ідеї сучасної школи Житомира» [170]. Категорія «інноваційності», за визначенням авторів публікації, є важливим показником оцінки якості роботи педагогів; її характеристики відповідають теоретично обґрунтованим, а саме: технологічність, результативність, організованість навчально-виховних впливів, відповідність досягненням сучасної педагогічної науки, творчість.

Нами було проведено контент-аналіз інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів м. Житомира, результати якого висвітлено у табл. 3.2., а також здійснено спробу виділити теоретичні підходи та ціннісні засади проаналізованих ЗНЗ.

Загалом, контент-аналіз є методом наукового пізнання, що полягає у якісно-кількісному аналізі текстів з подальшою інтерпретацією отриманих результатів. Найбільш доцільним використання контент-аналізу є за необхідності вивчення тих соціально-педагогічних проблем, які розміщуються

у текстах (наприклад, документах, концепціях, статутах, планах, тощо), оскільки дозволяє виділити внутрішні закономірності й суперечності таких текстів. Перевагами використання контент-аналізу є: можливість аналізу несистематизованого матеріалу; наявність чітко окреслених базових категорій дослідження; значущість специфічних характеристик тексту, що вивчається [288]. Отож, оскільки опис інноваційних технологій і методів діяльності навчальних закладів містить значний масив несистематизованого тексту, а також у розділі 1 дисертації нами був проведений аналіз базових категорій і понять дослідження, це дало нам змогу ефективно застосувати метод контент-аналізу для вивчення аксіологічних характеристик діяльності.

Таблиця 3.2.

**Контент-аналіз досвіду інноваційної діяльності
Житомирських загальноосвітніх навчальних закладів**

№	Теоретичний підхід	Досвід	Відповідність характеристикам інноваційності	Ціннісні засади діяльності
1	Компетентнісний, технологічний	<i>Інструментарій моніторингу розвитку загальнонавчальних навичок молодших школярів</i> – розроблено Науково-методичним центром управління освіти. <i>Зміст:</i> при підготовці уроку, його проведенні та оцінюванні вчителі фіксують загальнонавчальні навички дітей молодшої школи.	Технологічність, організованість; відсутність експериментальної перевірки ефективності. <i>Суб'єкти</i> – управління освіти, вчителі, молодші школярі.	Переважають цінності-цілі: орієнтованість на соціальне замовлення – прагматизм, гнучкість, компетентність
2	Компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний	<i>Випереджувальне вивчення математики</i> – упроваджується у ліцеї №25 ім. М.О. Щорса. <i>Зміст:</i> для забезпечення профілізації навчання; досягнення прогнозованих результатів навчання; формування позитивної Я-концепції та впевненості у власних силах школярі вивчають математику з випередженням навчального матеріалу.	Апробованість визначеної технології, прогнозованість ефективності її результатів. <i>Суб'єкти</i> – учні молодшої та середньої школи, вчителі математики.	Переважають цінності-засоби: активність, творчість, конструктивізм
3	Проектний, компетентнісний, особистісно орієнтований	<i>Метод проектів</i> – реалізується при вивченні географії та економіки у ЗОШ № 30. <i>Зміст:</i> використання науково-дослідницьких і творчих проектів учнів	Відповідність сучасним науково-педагогічним дослідженням; орієнтованість на результат; урахування інтересів школярів.	Поєднання цінностей-засобів і цінностей-цілей: конструктивізму, прагматизму, компетентності

		для розвитку соціальних компетентностей школярів.	Суб'єкти – учні середньої та старшої школи, вчителі.	
4	Гуманістичний, індивідуальний, проектний	<i>Міжнаціональний фестиваль учнів «Дружба»</i> – організовується і проводиться ЗОШ №17. <i>Зміст:</i> є результатом проектної пошукової діяльності школярів, вчителів та батьків.	Відповідає потребам організації міжкультурного спілкування учнів, які є представниками 19 національностей. <i>Суб'єкти</i> – учні, вчителі, батьки, територіальна громада	Переважають загальноосвітні цінності, що співвідносяться з загальнолюдськими – толерантність, партнерство, гуманізм
5	Компетентнісний, громадянський, індивідуальний	<i>Екологічний фестиваль дітей та педагогів «Голос Землі»</i> – представляє діяльність екологічного ліцею №24. <i>Зміст:</i> реалізація концепції безперервної екологічної освіти.	Реалізація принципів неперервної освіти як відповідність сучасним педагогічним дослідженням; врахування потреб громади. <i>Суб'єкти</i> – територіальна громада, учні, вчителі	Переважання конкретно-педагогічних цінностей – партнерство, відповідальність, активність
6	Громадянський, системний, інтерактивний, компетентнісний	<i>Лабораторія економічної освіти «Стратегія успіху»</i> ліцею №25 ім. М.О. Щорса. <i>Зміст:</i> спільний освітній курс регіональної спілки підприємців та членів Житомирського молодіжного об'єднання «XXI Платформа», студентів старших курсів місцевих вузів	Розширення виховного впливу різних соціальних інституцій; залучення додаткових ресурсів у систему освіти. <i>Суб'єкти</i> – громадські організації, підприємці, старшокласники, вчителі	Провідне місце цінностей-цілей: патріотизм, конструктивізм, партнерство
7	Середовищний, системний, компетентнісний	<i>Створення здоров'язберігаючого освітнього середовища</i> у Ліцеї №2. <i>Зміст:</i> посилення ролі фізичного виховання – зміна навчальних планів	Відстеження результатів впливу на фізичний та розумовий розвиток школярів – тобто наявність емпіричної	Переважання конкретно-педагогічних цінностей – здоров'я і розвиток.

		зادля збільшення кількості годин на вивчення фізичної культури, введення системи факультативів, у т.ч. «Основи масажу».	перевірки результатів інноваційної діяльності. <i>Суб'єкти</i> – учні, вчителі	
8	Міждисциплінарний, практико-орієнтований	<i>Військово-спортивна гра «Патріот»</i> – проводиться у ЗОШ №26. <i>Зміст:</i> практичне удосконалення навичок з правил безпеки життєдіяльності та предметних дисциплін на фоні патріотичного виховання	Орієнтація на інтереси школярів, розширення кола компетенцій; зв'язок навчально-виховної діяльності з життям. <i>Суб'єкти</i> – учні, вчителі, представники правозахисних та військових підрозділів	Вагома роль приділяється формуванню цінностей-цілей: патріотизму, активності, здоров'я.
9	Середовищний, громадянський, краєзнавчий	<i>Соціальне партнерство</i> Житомирської міської гімназії №3. <i>Зміст:</i> реалізація інноваційних освітніх проєктів «Школа громадянства», «Відкриття рідного краю», «Культурологічна спадщина», «Діалог культур» із залученням представників органів влади, громадських організацій, музеїв, театрів, дипломатичних відомств; міжнародних партнерів.	Розширення впливу соціальних інституцій; розвиток системи неформальної освіти школярів. <i>Суб'єкти:</i> учні, вчителі, соціальні партнери	Реалізація конкретно-педагогічних цінностей: партнерство, розвиток особистості, патріотизм
10	Проектний, компетентнісний	<i>Креативні проєкти</i> Житомирської міської гуманітарної гімназії №23 (Асоційованої школи ЮНЕСКО). <i>Зміст:</i> проведення Днів науки, Днів успіху, Днів муз для підтримки результатів діяльності школярів у позанавчальний час та розширення їх	Підтримка різних сфер дитячої творчості, орієнтованість на інтереси дітей, міжнародна співпраця. <i>Суб'єкти:</i> учні, вчителі, міжнародні партнери	Змішана структура цінностей –творчість, розвиток, компетентність

		компетентностей.		
1 1	Особистісно орієнтований, гуманістичний, проектний	<i>Проект «Проба пера»</i> – реалізується ЗОШ №27. <i>Зміст:</i> видання літературних збірок школярів «Ода Житомирщині», «Проба пера», «Обережно, листопад...», «Пролісок», «Книга в моєму житті», «Я жизнь люблю...»	Відповідність інтересами дітей, створення ситуації успіху, підтримка дитячої творчості. <i>Суб'єкти:</i> учні, літературні об'єднання міста, шкільна бібліотека	Переважання загально педагогічних цінностей: гуманізму, творчості, розвитку
1 2	Системний, акмеологічний	<i>Інструментарій моніторингу якості освіти</i> – упроваджується Житомирським міським колегіумом. <i>Зміст:</i> відстеження, аналіз та корекція рівня навчальної успішності учнів	Систематичне врахування різних факторів впливу на якість навчально-виховного процесу; відповідність сучасним дослідженням <i>Суб'єкти:</i> учні, вчителі, адміністрація	Переважання цінностей- засобів, як-от: прагматизму, конструктивізму

Таким чином, узагальнення представлених у табл. 3.2 даних щодо реалізації теоретичних підходів дозволяє сформулювати такі основні тенденції їх діяльності:

- при організації інноваційної діяльності сучасні школи Житомирщини переважно орієнтуються на компетентнісний та проектний підходи в освіті;
- профілізація навчальних закладів сприяє впровадженню інноваційних технологій навчання і виховання безпосередньо за профілем роботи школи;
- для більшості представленого досвіду є характерною відсутність експериментальної перевірки ефективності запропонованих педагогічних інновацій;
- при створенні та реалізації педагогічних інновацій загальноосвітні навчальні заклади часто орієнтуються лише на учнів та вчителів, залишаючи осторонь інших важливих суб'єктів освітнього й суспільного простору;
- більшість описаного інноваційного досвіду існує у формі проектів, що не сприяє його систематизації та теоретичному обґрунтуванню.

Відповідно, перспективою подальшої діяльності з упровадження педагогічних інновацій уважаємо: потреби у підвищенні науково-теоретичної та методичної компетентності педагогів для забезпечення організованості технологічних впливів; врахування різних факторів ефективності педагогічних інновацій, зокрема потреб в залученні різних суб'єктів освітнього простору; необхідність організації експериментальної перевірки ефективності запропонованих інновацій.

Аналіз ціннісних засад інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів м. Житомира свідчить про відносну збалансованість реалізації загально-педагогічних і конкретно-педагогічних цінностей (у т.ч. цінностей-цілей і цінностей-засобів). Однак варто зауважити, що найбільшу

питому вагу у практичній діяльності мають такі цінності, як прагматизм, конструктивізм, партнерство, патріотизм, творчість і розвиток; в той час як поза увагою педагогічних колективів залишаються загальнолюдські цінності – емпатія, справедливість, толерантність, гуманізм, полілогізм та інших. Ми пояснюємо це особливостями суспільних потреб у конкурентоспроможності, навчальній і фаховій зреалізованості випускників ЗНЗ. Однак, відсутність зазначених вище загальнолюдських цінностей при реалізації інноваційних навчально-виховних проектів, на нашу думку, збіднює середовище комунікації учнівської молоді (що, зокрема, є провідною потребою підліткового віку); утруднює формування емоційно-почуттєвої сфери, яка, в свою чергу, підпадає під вплив збідненого емоційного середовища ЗМІ, асоціальних груп й об'єднань і т.д.; зумовлює прояви девіантної поведінки. Таким чином, визначаємо необхідність введення в модель впровадження ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів визначених компонентів.

На рівні педагогічних колективів інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів нами було проведено опитування щодо факторів впливу на формування цінностей суб'єктів освітнього простору (результати висвітлено у п. 2.2. дисертації під час проведення факторного аналізу), а також оцінку цінностей і теоретичних підходів, що забезпечують їх формування. Розглянемо отримані результати опитування.

Оцінювання педагогами обґрунтованих у теоретичному розділі дисертації цінностей з позиції їх поширеності у суспільстві, сфері освіти загалом та конкретних навчальних закладів мало на меті визначити ступінь узгодженості цінностей на різних рівнях, а також ступінь їх реалізації у навчально-виховному процесі освітніх установ. Кількісні дані оцінювання за 10-ти бальною шкалою висвітлено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3.

**Результати оцінювання педагогами впровадження цінностей, на
констатувальному етапі експерименту**

№	Цінність	ЕГ			КГ		
		суспільство	сфера освіти	ЗНЗ	суспільство	сфера освіти	ЗНЗ
1.	Активність	5,4	4,5	5,1	5,2	4,6	5,0
2.	Альтруїзм	4,1	4,1	5,1	3,9	4,0	4,9
3.	Безпека	4,1	5,3	5,1	4,2	5,6	5,7
4.	Визнання	5,0	5,9	5,3	5,3	6,0	5,1
5.	Виховання	5,5	6,7	6,0	5,3	6,6	6,2
6.	Відповідальність	4,5	6,4	6,4	4,7	6,2	6,3
7.	Віра	5,9	5,3	5,4	5,7	5,2	5,1
8.	Впевненість	4,4	5,2	5,1	4,6	5,1	5,0
9.	Гармонія	4,2	4,8	4,9	4,1	4,7	4,7
10.	Громадська активність	5,3	6,2	6,4	5,0	6,3	6,3
11.	Гуманізм	5,2	6,8	5,7	5,3	6,7	5,8
12.	Демократизм	3,7	5,0	5,3	3,9	5,1	5,2
13.	Дитина	6,3	6,2	6,6	6,1	6,3	6,7
14.	Добро	5,7	5,5	6,0	5,6	5,5	6,1
15.	Довершеність	5,1	5,6	5,6	5,3	5,7	5,6
16.	Друзі	7,6	5,8	7,7	7,2	5,6	7,8
17.	Духовність	5,4	6,0	5,7	5,6	6,1	5,7
18.	Емпатія	4,1	4,2	4,7	4,0	4,2	4,8
19.	Життя	7,9	6,4	7,2	8,0	6,5	7,5
20.	Задоволення	7,3	5,1	5,8	7,5	5,0	5,9
21.	Звичай	5,0	5,9	6,4	5,2	6,1	6,3
22.	Здоров'я	7,7	6,5	6,4	7,6	6,4	6,5
23.	Знання	6,4	7,7	6,6	6,3	7,9	6,9
24.	Зовнішня привабливість	7,9	5,1	5,8	7,6	5,0	5,6
25.	Індивідуальність	5,5	6,1	5,0	5,7	5,8	5,2
26.	Істина	4,6	5,5	5,5	4,5	5,3	5,7
27.	Конструктивізм	5,3	5,7	5,7	5,5	5,4	5,8
28.	Любов	7,6	4,8	5,5	7,3	5,0	5,6
29.	Людство	5,7	5,0	4,9	5,6	5,2	5,2
30.	Матеріальний добробут	8,7	6,5	6,5	8,8	6,8	6,7
31.	Милосердя	6,1	5,0	6,0	5,9	5,2	5,9
32.	Моральність	5,2	4,2	5,0	5,1	4,3	4,9
33.	Навчання	6,8	7,7	7,7	6,5	8,0	7,9
34.	Обов'язок	5,7	6,1	6,5	5,7	6,3	6,6
35.	Оптимізм	4,8	5,1	5,2	4,7	5,3	5,3
36.	Освіта	7,0	8,0	7,8	6,6	8,0	7,8
37.	Особистість	5,3	5,5	5,6	5,5	5,7	5,6
38.	Партнерство	5,1	5,8	5,9	5,0	5,6	5,8

№	Цінність	ЕГ			КГ		
		суспільство	сфера освіти	ЗНЗ	суспільство	сфера освіти	ЗНЗ
39.	Педагог	4,7	6,2	5,6	4,5	6,3	5,7
40.	Пізнання	5,8	7,0	6,8	5,7	7,1	6,9
41.	Повага	5,4	6,2	6,1	5,3	6,4	6,3
42.	Порядок	4,3	5,7	5,8	4,4	5,3	5,9
43.	Прагматизм	8,1	7,5	6,1	7,9	7,6	6,5
44.	Престиж	7,6	7,5	6,7	7,9	7,5	6,2
45.	Природа	5,3	5,5	5,3	5,4	5,7	5,6
46.	Прогрес	6,4	5,9	5,6	6,3	6,1	5,3
47.	Простота	4,8	4,7	5,2	4,7	4,5	5,3
48.	Рівність	4,6	5,2	5,9	4,6	5,1	6,2
49.	Розвиток	5,9	7,4	7,2	6,1	7,5	7,3
50.	Розум	6,6	7,6	7,3	6,5	7,8	7,6
51.	Самодостатність	5,6	5,5	5,3	5,5	5,3	5,6
52.	Самоповага	5,7	5,8	4,8	5,9	5,9	4,9
53.	Самореалізація	5,7	6,6	6,1	5,8	6,9	6,2
54.	Свобода	5,1	5,1	5,3	5,2	4,9	5,1
55.	Сила	7,7	4,7	4,9	7,9	4,9	5,3
56.	Сім'я	7,9	5,9	5,3	8,0	5,6	5,5
57.	Совість	4,3	4,9	5,2	4,2	4,7	5,3
58.	Соціальний статус	7,9	7,6	7,4	7,8	7,7	7,3
59.	Справедливість	5,1	5,7	6,1	5,2	5,8	6,1
60.	Творчість	5,0	7,2	6,9	4,9	7,7	7,2
61.	Успіх	7,2	7,4	6,8	7,4	7,5	7,0
62.	Цілісність	4,5	5,0	4,8	4,3	5,3	4,9
63.	Чесність	4,9	5,7	6,1	4,9	6,0	5,9
64.	Чесць	4,5	5,8	5,9	4,6	5,6	5,6
65.	Чуйність	5,7	5,6	5,4	6,0	5,5	5,7
66.	Щастя	6,6	4,7	5,8	7,1	4,5	5,7
Середні дані		5,8	5,9	5,9	5,8	5,9	6,0

Аналіз отриманих емпіричних даних свідчить, що в середньому існує тенденція до зростання показників реалізованості представлених у табл. 3.3 цінностей у навчальних закладах (показник 6,0 для контрольних груп і 5,9 для експериментальних груп) в порівнянні з суспільством (відповідний показник 5,9 для обох груп респондентів) та сферою освіти (показник 5,8 для обох груп). Такі дані свідчать про наявність декількох тенденцій:

- виявлено низький рівень прояву цінностей на усіх проаналізованих рівнях – оскільки оцінювання проводилося за 10-ти бальною шкалою, то

отримані показники (5,8 – 6,0) свідчать про недостатність реалізованості визначених цінностей;

- на рівні суспільства і громадської думки прояв визначеної системи цінностей є нижчим, аніж у сфері освіти та інноваційних навчальних закладах – тобто практична реалізація цінностей у навчально-виховному процесі знаходиться під впливом суспільної думки, що визначає пріоритетні цінності і, відповідно, знижує ефективність впливу;

- розподіл оцінки значущості та прояву цінностей є сильно стратифікованим залежно від значення кожної окремої цінності (від 4,0 – середня оцінка альтруїзму як суспільної цінності і 4,1 – оцінка емпатії як цінності суспільства до 8,8 як оцінки ціннісного ставлення до матеріального добробуту у суспільстві; тобто різниця в показниках оцінювання подекуди менше/більша вдвічі, що свідчить про нерівномірність розподілу результатів оцінювання;

- оцінка цінностей за деякими шкалами та рівнями сильно відрізняється між собою; наприклад, за шкалою «життя як цінність» на рівні суспільства отримано показник 8,0, в той час як на рівні сфери освіти відповідний середній показник обох груп становить 6,5; аналогічно за шкалою «освіта» на рівні суспільства отримано середній показник оцінювання 6,8, а на рівні сфери освіти – 8,0. Тобто, спостерігається значна відмінність у оцінках прояву цінностей на різних рівнях, що свідчить про їх неузгодженість.

Аналіз отриманих результатів за окремими шкалами опитування дозволяє зробити наступні висновки.

1. На рівні суспільства найнижче респондентами обох груп оцінено цінності: альтруїзм – 4,0; безпека – 4,2; гармонія – 4,2; демократизм – 3,8; емпатія – 4,1; совість – 4,3; тобто група загальнолюдських цінностей, що визначають ефективність комунікацій. Це вимагає врахування потреби у формуванні цінностей, що забезпечують успішність комунікацій і конструктивної взаємодії як окремих людей, так і різних соціальних груп у суспільстві.

2. Найвищі результати опитування педагогів щодо впровадженості й реалізованості окремих цінностей у суспільстві отримано за шкалами: сім'я – 8,0; прагматизм – 8,0; матеріальний добробут – 8,8; соціальний статус – 7,9. Це відображає, з одного боку, прагматичність сучасного українського суспільства та переважання матеріальних і статусних цінностей; з іншого боку – усвідомлення ролі сімейних зв'язків та сім'ї як інституту соціалізації людини. Тобто постає необхідність популяризації гуманістичних цінностей у навчально-виховному процесі інноваційних навчальних закладів, що створюють основу демократичного суспільства.

3. У сфері освіти найнижчі оцінки отримали цінності: альтруїзм – 4,1 і емпатія – 4,2. Найвище респондентами оцінено соціальний статус – 7,7; освіта – 8,0; навчання – 7,9; знання – 7,8. Такі показники частково відповідають результатам оцінювання цінностей на рівні суспільства і свідчать про вагомий взаємозумовлений вплив ціннісних сфер. Однак виявлено вагому частку специфічних цінностей сфери освіти (знання, навчання, власне освіта), хоча, як свідчать результати інших шкал, вони мають швидше декларований характер, оскільки не знаходять відображення у інших сферах.

4. На рівні впровадження цінностей у навчально-виховний процес конкретних ЗНЗ найнижче оцінено: гармонію – 4,8; емпатію – 4,8; самоповагу – 4,9; цілісність – 4,9. Тобто, у освітньому процесі наразі не є реалізованими визначені цінності, що вимагає зміни підходу до організації навчально-виховного процесу на гуманістичних і особистісно орієнтованих засадах. Найвище за результатами опитування респондентами визначено реалізацію таких цінностей, як: друзі – 7,8; навчання – 7,8; освіта – 7,8. Цікавим виявленим фактом, на нашу думку, є наявність у таких оцінках потреб усіх суб'єктів освітнього простору – дітей (дружба і спілкування як основна цінність) і вчителів (навчання й освіта як основне завдання педагогічної професії).

5. Вважаємо за важливе відзначити значне переважання негативних оцінок щодо цінностей на рівні суспільства – тобто це може свідчити про розчарування респондентів у ціннісній сфері сучасного українського суспільства. Натомість незначна кількість занадто низьких оцінок цінностей у сфері освіти і на рівні ВНЗ може засвідчити про тенденцію до збереження цінностей-цілей та цінностей-засобів педагогічної діяльності.

Наступним досліджуваним нами показником рівня впровадження ціннісних засад у діяльність інноваційних навчальних закладів є реалізованість сучасних педагогічних підходів у освітній процес. Опитування педагогічних працівників щодо реалізації теоретичних підходів в діяльність інноваційного навчального закладу, які дозволять ефективно формувати цінності учнів свідчить про низький рівень їх реалізації (див. табл. 3.4.) – оцінювання відбувалося за 10-ти бальною шкалою.

Таблиця 3.4.

**Реалізація теоретичних підходів у формуванні цінностей суб'єктів
інноваційного загальноосвітнього навчального закладу,
констатувальний етап експерименту**

№	Підхід	ЕГ		КГ	
		Сфера освіти	ЗНЗ	Сфера освіти	ЗНЗ
1.	Аксіологічний	6,8	5,7	7,1	5,5
2.	Антропологічний	5,5	5,1	5,4	5,2
3.	Гуманістичний	7,2	6,6	7,3	6,5
4.	Діяльнісний	7,4	6,6	7,1	6,6
5.	Задачний	5,6	4,8	5,4	4,9
6.	Когнітивний	5,7	5,4	5,5	5,3
7.	Компетентнісний	6,6	6,3	6,5	6,4
8.	Комплексний	6,1	5,2	6,4	5,3
9.	Особистісно орієнтований	7,7	6,8	7,8	7,1
10.	Системний	7,5	6,8	7,7	7,1
<i>Середнє</i>		<i>6,61</i>	<i>5,93</i>	<i>6,62</i>	<i>5,99</i>

Оцінювання представлених у табл. 3.4 підходів відбувалося за 10-ти бальною шкалою, отримані середні результати опитування експериментальних і контрольних груп свідчать про середній рівень реалізації визначених педагогічних умов. Варто зауважити, що респонденти майже однаково оцінили реалізацію теоретичних підходів у сфері освіти загалом (6,61 і 6,62 для експериментальної і контрольної груп відповідно). Це, на нашу думку, свідчить про переважання декларації визначених педагогічних підходів у нормативно-правовій базі сфери освіти та відповідній методичній літературі, аніж їх практичної реалізації у діяльності навчальних закладів, у т.ч. інноваційних (відповідний показник експериментальної групи становить 5,93; контрольної групи – 5,99).

Таким чином, аналіз упровадження педагогічних підходів у практику діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів свідчить, що у сфері освіти найбільш реалізованими щодо формування цінностей учнів є особистісно орієнтований (середнє по обом групам – 7,75); системний (середній показник – 7,6); діяльнісний і гуманістичний (середні показники по 7,25 кожний) підходи. Тобто, респонденти визнають значимість впровадження визначених підходів для формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів. Найнижчі результати для сфери освіти отримано за шкалами: антропологічний підхід (5,5 балів у ЕГ, 5,4 – у КГ); задачний підхід (показник ЕГ – 5,6; КГ – 5,4); когнітивний підхід (середні оцінки ЕГ і КГ – 5,7 і 5,5 відповідно). Отримані максимальні та мінімальні значення оцінок свідчать, на нашу думку, про недооцінювання педагогами значення навчальної діяльності (і відповідних педагогічних підходів – задачного, когнітивного) для формування ціннісних засад у сфері освіти.

Щодо оцінювання рівня впровадження теоретичних підходів безпосередньо у діяльність інноваційних навчальних закладів експериментальної бази дослідження, то респондентами обох груп найвище

оцінено особистісно орієнтований та системний підходи (6,8 – оцінка ЕГ; 7,1 – середня оцінка КГ). Тобто це свідчить про вищий рівень обізнаності педагогів щодо змісту та методів визначених підходів.

Цікавим виявленим нами фактом є недооцінювання респондентами ролі аксіологічного підходу в процесі формування ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів. Ми пояснюємо це недостатньою обізнаністю педагогічних працівників зі змістом та засадами аксіології як вчення про цінності. Виявлені факти необхідно врахувати при проектуванні моделі впровадження організаційно-педагогічних умов для забезпечення зростання обізнаності учасників експериментальної роботи.

На рівні учнівської молоді на констатувальному етапі педагогічного експерименту нами вивчалися особистісні характеристики вихованців інноваційних навчальних закладів, які відображають ціннісні засади їх діяльності, а саме – вплив на цінності старшокласників. Для цього ми послуговувалися стандартизованими психодіагностичними методиками – «Методикою для визначення типу спрямованості особистості» (Т. Данилова) для діагностики структури спрямованості особистості, виявлення ступеню представленості в ній гуманістичної складової і «Методикою вивчення зміни ціннісних орієнтацій» (Л.Д. Столяренко), побудованою на класифікації цінностей М. Рокича, що дозволяє визначити тенденції змін, які відбуваються в мотиваційній сфері досліджуваних.

Проаналізуємо отримані результати діагностики старшокласників інноваційних навчальних закладів експериментальної бази дослідження.

Методика для визначення типу спрямованості особистості Т. Данилової дозволяє дослідити структуру спрямованості досліджуваних з позицій двох ортогональних осей «гуманізм-егоцентризм» і «екзистенціалізм-прагматизм», результати діагностики представлено у табл. 3.5.

Таблиця 3.5.

**Дослідження спрямованості учнівської молоді на констатувальному
етапі експерименту**

Тип спрямованості	ЕГ		КГ	
	К-сть	%	К-сть	%
Гуманізм	63	36,63	67	37,22
Егоцентризм	109	63,37	113	62,78
<i>Всього</i>	<i>172</i>	<i>100</i>	<i>180</i>	<i>100</i>
Екзистенціалізм	52	30,23	61	33,89
Прагматизм	120	69,77	119	66,11
<i>Всього</i>	<i>172</i>	<i>100</i>	<i>180</i>	<i>100</i>

Отримані результати діагностики старшокласників свідчать, що переважаючою у середовищі старшокласників є прагматична спрямованість, що відображає домінування мотиву досягнення конкретних результатів власної діяльності. Прагматичний тип спрямованості особистості виявлено у 69,77% старшокласників експериментальної групи і 66,11% досліджуваних контрольної групи. Такі дані співвідносяться з результатами опитування педагогів, які провідними цінностями наразі визначили соціальний статус, матеріальне становище та інші цінності, що виступають бажаними результатами діяльності.

Егоцентричний тип спрямованості досліджуваних, за якого цілі, інтереси й потреби особистості звернені на неї саму, виявлено у 63,37% респондентів експериментальної групи і 62,78% старшокласників контрольної групи (тобто, більше ніж у половини досліджуваних). Егоцентричний тип спрямованості відображається на характері спілкування учнівської молоді, що набуває маніпулятивного характеру та може корелювати з визначеними вище результатами прагматизму як провідної стратегії поведінки учнів. Такі результати, на нашу думку, викликані комплексним впливом різних факторів соціалізації учнів, зокрема ЗМІ, де

пропагуються матеріальні інтереси як провідні. Це вимагає організації педагогічного впливу на формування цінностей учнів, що передусім відповідатимуть загальнолюдським.

Натомість, гуманістичний тип спрямованості характерний для 36,63% досліджуваних експериментальної групи і 37,22% учасників контрольної групи. Тобто лише кожний третій досліджуваний характеризується толерантністю, автентичністю, емпатійністю у спілкуванні та надає значення інтересам і потребам інших людей. Такі дані корелюють з результатами вивчення прояву цінностей у суспільстві, сфері освіти та інноваційних навчальних закладів, де альтруїзм і емпатія отримали найнижчі оцінки.

Екзистенційна спрямованість старшокласників відображає рівень їх потреб у самоаналізі, рефлексії, прагненні до самовдосконалення й самореалізації як визначальних передумов особистісного становлення в підлітковому та юнацькому віці. Такий тип спрямованості притаманний 30,23% респондентів експериментальної групи і 33,89% досліджуваних контрольної групи.

Розподіл старшокласників за типами спрямованості особистості проілюстровано на рис. 3.2.

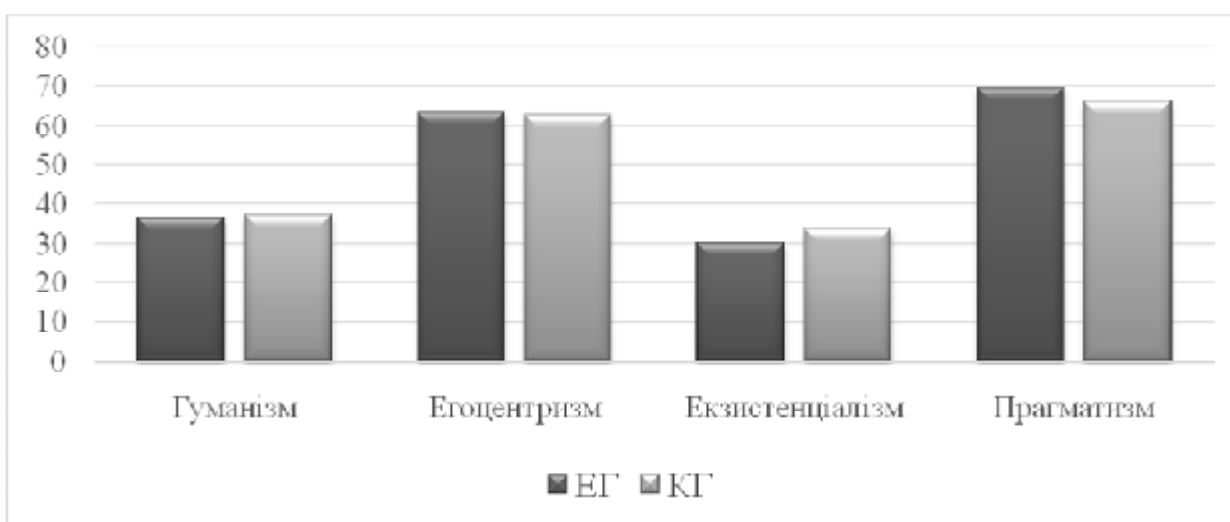

Рис. 3.2. Розподіл досліджуваних за типами спрямованості особистості на констатувальному етапі експерименту, у %

Як засвідчують результати дослідження, у ціннісних орієнтаціях старшокласників інноваційних навчальних закладів переважають

егоцентричні та прагматичні тенденції, що є результатом комплексного впливу різних суспільних чинників і вимагає цілеспрямованих педагогічних перетворень.

Більш детально ціннісні орієнтації старшокласників дозволяє вивчити методика Л.Д. Столяренко, результати її застосування на констатувальному етапі дослідно-експериментальної роботи представлено у табл. 3.6.

Таблиця 3.6.

Дослідження ціннісних орієнтацій учнів на констатувальному етапі експерименту

Ціннісні орієнтації	ЕГ		КГ	
	К-сть	%	К-сть	%
цікаве активне життя	75	43,60	65	36,11
цікаве навчання	19	11,05	22	12,22
матеріально забезпечене життя	78	45,35	82	45,56
наявність вірних друзів	97	56,40	95	52,78
щасливе сімейне життя	63	36,63	65	36,11
життя, повне задоволень, розваг	65	37,79	72	40,00
свобода, незалежність	64	37,21	68	37,78
розширення своєї освіти, кругозору	17	9,88	19	10,56
мирна обстановка в країні	11	6,40	13	7,22
чиста совість, чесне життя	7	4,07	8	4,44
громадська активність	17	9,88	21	11,67
комфорт, спокій	5	2,91	6	3,33
здоров'я	18	10,47	19	10,56
Любов	87	50,58	91	50,56
наявність дітей	4	2,33	5	2,78
досягнення влади	25	14,53	28	15,56
повага оточуючих	21	12,21	24	13,33
Творчість	13	7,56	16	8,89
рівність для всіх	17	9,88	19	10,56
Мистецтво	3	1,74	4	2,22
гроші будь-якими способами	37	21,51	35	19,44
успіх у кар'єрі	58	33,72	61	33,89
спілкування з людьми	36	20,93	37	20,56
Віра	23	13,37	25	13,89

Згідно інструкції до проведення методики, кожний досліджуваний обрав зі списку 5 цінностей, які найбільше відповідають його сучасному

стану, тому сума виборів за кожною цінністю перевищує кількість респондентів у п'ять раз. Аналіз отриманих результатів опитування старшокласників свідчить, що для обох груп досліджуваних найбільш важливими є такі ціннісні орієнтації: наявність вірних друзів (56,40% виборів досліджуваних експериментальної групи і 52,78% – контрольної групи) і любов (50,58% виборів у ЕГ, 50,56% виборів у КГ). Такі результати відповідають психологічним особливостям підліткового та юнацького віку та можуть бути прогнозованими. Однак, вражаючим виявленим фактом вважаємо низьку масову частку виборів таких цінностей як здоров'я (10,47% досліджуваних ЕГ, 10,56% – КГ), що може свідчити про поширеність девіацій та неефективність сучасних здоров'язберігаючих технологій; мистецтво (близько 2% досліджуваних обох груп) – тобто відсутність стійких позитивних ставлень як до культурних надбань, так і власної участі у мистецьких акціях та подіях; рівність для всіх (приблизно 10% респондентів обох груп) як основна європейська цінність та право людини, основа толерантності; чиста совість і чесне життя (в середньому по 4% респондентів ЕГ і КГ) – як основа духовних цінностей. Тобто, гуманістичні, демократичні та духовні цінності старшокласників, як показали результати емпіричного дослідження, не є достатньо сформованими, що підкреслює актуальність наших наукових пошуків.

Таким чином, при дослідженні актуального стану ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів проведений трирівневий аналіз (на рівні освітнього середовища, педагогічних і учнівських колективів) дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Відсутність в освітньому процесі інноваційних навчальних закладів цілеспрямованої педагогічної діяльності з формування ціннісних засад їх діяльності призводить до почасти декларованості загальнолюдських цінностей в освітньому середовищі та значне переважання прагматичних цінностей, пов'язаних з матеріальним становищем та соціальним статусом суб'єктів освіти.

2. Формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів відбувається під комплексним впливом великої кількості факторів (зовнішніх і внутрішніх), їх урахування для цілеспрямованого впливу вимагає впровадження системи організаційно-педагогічних умов.

3. Виявлено взаємозалежність між результатами дослідження на різних рівнях педагогічного експерименту. Так, цінності суспільства можуть підсилювати або нівелювати цінності сфери освіти, які, в свою чергу, визначають засади діяльності інноваційних навчальних закладів та особливості ціннісних орієнтацій учасників освітнього процесу – педагогів та учнів.

4. Результати дослідження ціннісних орієнтацій та спрямованостей старшокласників свідчать про недостатній вплив наявного освітнього середовища інноваційного навчального закладу, що вимагає проектування, апробації та впровадження цілеспрямованої педагогічної діяльності.

Отримані висновки дослідження актуального стану ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів враховано при побудові моделі, описаної у п. 3.2. дисертації.

3.2. Упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів

Обґрунтовані у розділі 2 дисертації організаційно-педагогічні умови реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів потребують перевірки ефективності шляхом упровадження в навчально-виховних процес експериментальних ЗНЗ. Для цього нами було спроектовано модель їх впровадження як інструмент наукового пізнання.

Загалом, у педагогіці моделювання виступає як провідний метод наукового пізнання, оскільки дозволяє абстрагуватися від значної кількості факторів впливу на предмет дослідження (Айстраханов Д. [3], Лодатко Є.О.

[150], В.І. Міхєєв [163], Троценко О.Я. [237]) та інтегрувати педагогічний експеримент з науковим абстрагуванням (Гуменюк Т. Б. [70], Дахин А. Н. [75], Євтушенко Н.І. [93], Павлютенков Є. М. [180] та ін.).

Тобто, використання педагогічного моделювання дозволяє створити модель предмету пізнання, оцінити зв'язки та відношення між різними факторами впливу на неї та, відповідно, виявити наявні соціально-психолого-педагогічні закономірності [163, с. 8].

Етапи побудови педагогічної моделі, за Г.У. Матушанським [157], також, на нашу думку, співвідносяться з ідеями експериментальної роботи: на змістовому етапі відбувається формулювання мети та задач педагогічного моделювання та формулювання умов і факторів його здійснення моделювання; на формальному етапі проводиться кількісний і якісний аналіз результатів вимірів стану предмету дослідження; на інтерпретаційному етапі проводиться змістова інтерпретація отриманих даних педагогічного моделювання.

Таким чином, модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів визначаємо як результат системного проектування цілей, засобів та очікуваних результатів перетворюючої педагогічної діяльності, спрямованої на підвищення результативності аксіологічного напрямку діяльності ЗНЗ й побудованої на результатах констатувального етапу експерименту та спроектованих у п. 2.1 дисертації організаційно-педагогічних умовах (див. рис. 3.3.).

Висвітлена на рис. 3.3 модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів визначає прямий і зворотній зв'язок п'яти основних компонентів моделювання—цільового, змістового, організаційного, методичного і результативного, що відображають результати попереднього теоретичного аналізу літератури з проблеми дослідження.

Охарактеризуємо визначені компоненти та їх місце у процесі реалізації системи перетворюючої педагогічної діяльності.

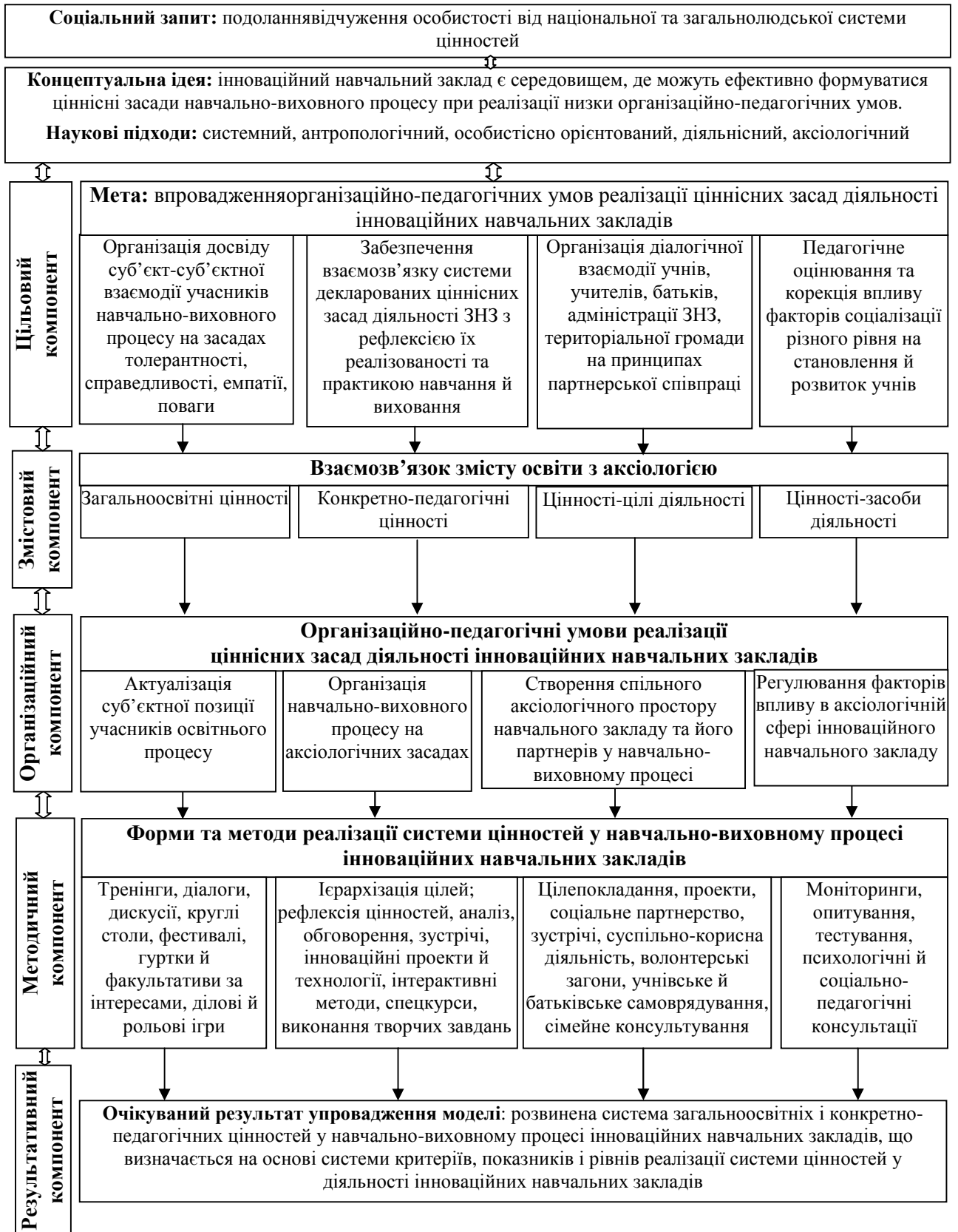

Рис. 3.3. Модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів

Організаційний компонент моделі впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів ми визначили як відправний, оскільки основною метою розробки та впровадження моделі є перевірка спроектованих педагогічних умов. Відповідно, для їх реалізації у навчально-виховному процесі інноваційних навчальних закладів постає потреба визначення функціонального зв'язку між організаційно-педагогічними умовами та змістом запропонованих педагогічних перетворень (див. формулу 3.1).

$y=f(x)$ (3.1), де x – виступає незалежною змінною педагогічного моделювання і становить сукупність штучно впроваджених організаційно-педагогічних умов, а y – є залежною змінною педагогічного моделювання і символізує якість перетворень досліджуваного предмету – ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів.

Відповідно, основним завданням нашого педагогічного експерименту є визначення характеру цієї функціональної залежності шляхом вимірювання прояву критеріїв і показників упровадження ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів. Визначений алгоритм дій відповідає методиці проведення педагогічного експерименту, коли на підставі отриманих результатів від введення експериментального фактору (незалежної змінної) роблять висновок про ступінь впливу інших факторів (залежних змінних) на цільовий результат педагогічних перетворень [175].

Цільовий компонент представленої моделі інтегрує мету та завдання перетворюючої педагогічної діяльності у середовищі експериментальних груп та є ідеальним образом очікуваних результатів експериментальних перетворень щодо впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів (мета експериментальної роботи). Передбачено, що ця мета реалізовуватиметься покроковим виконанням сукупності педагогічних завдань:

- організація досвіду суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників навчально-виховного процесу на засадах толерантності, справедливості, емпатії, поваги

(забезпечує умову актуалізації суб'єктної позиції учасників освітнього процесу інноваційного навчального закладу);

- забезпечення взаємозв'язку системи декларованих ціннісних засад діяльності ЗНЗ з рефлексією їх реалізованості та практикою навчання (відповідає умові організації навчально-виховного процесу інноваційного навчального закладу на аксіологічних засадах);

- організація діалогічної взаємодії учнів, вчителів, батьків, адміністрації ЗНЗ, територіальної громади на принципах партнерської співпраці (спрямоване на реалізацію умови створення спільного аксіологічного простору інноваційного навчального закладу та його партнерів у навчально-виховному процесі);

- педагогічне оцінювання та корекція впливу факторів соціалізації різного рівня на становлення й розвиток учнів (корелює з умовою регулювання факторів впливу в аксіологічній сфері інноваційного навчального закладу).

Представлені мета і завдання моделі впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів детермінують сукупність наступних компонентів моделі – змістового, методичного й результативного.

Змістовий компонент моделі відображає взаємозв'язок змісту освіти з аксіологією, що відповідає аналізу системи цінностей сучасної сфери освіти, представленому у п. 1.3. та спрямований на розкриття сукупності цінностей – загальноосвітніх, конкретно-педагогічних, цілей діяльності та засобів діяльності, як представлено на рис. 3.3. Тобто, покрокова реалізація визначених завдань дозволяє впровадити у освітню діяльність інноваційних навчальних закладів увесь спектр охарактеризованих ціннісних засад. Форми, методи, засоби і прийоми реалізації цієї системи цінностей у навчально-виховному процесі інноваційних навчальних закладів окреслено у *методичному компоненті* нашої моделі. До них віднесено: тренінги, діалоги, дискусії, круглі столи, фестивалі, гуртки й факультативи за інтересами, ділові

й рольові ігри, ієрархізація цілей; рефлексія цінностей, аналіз, відвідування, обговорення, зустрічі, інноваційні проекти й технології, інтерактивні методи, спецкурси, виконання творчих завдань, цілепокладання, проектна діяльність, соціальне партнерство, зустрічі, суспільно-корисна діяльність, волонтерські загони, учнівське й батьківське самоврядування, сімейне консультування, моніторинги, опитування, тестування, психологічні й соціально-педагогічні консультації.

Більш широко реалізація визначених форм, методів і засобів у процесі експериментальної роботи у середовищі експериментальних груп представлена у додатках Г-Е дисертації. Окреслимо тут коротко їх зміст і мету застосування.

Базовим методом перетворюючої педагогічної діяльності з упровадження визначених ціннісних засад вважаємо тренінг як спеціально організований процес, що дозволяє змінити ставлення, знання або поведінку його учасників за допомогою навчального досвіду, що, в першу чергу, спрямований на розвиток їх цінностей і поведінкових моделей [123]. Загалом, результативність тренінгових занять визначається дотриманням при його організації та проведенні системи принципів (добровільність спілкування, саморозкриття учасників, усвідомлення та формування ними особистісно значущих проблем, позитивний характер зворотного зв'язку; неконкурентність стосунків, особистісна ідентифікація, особистісно орієнтований підхід, гармонізація інтелектуальної та емоційно-вольової сфери особистості, тощо [13, С. 36-37]. Відповідно, визначена система цінностей, незалежно від теми та цілей тренінгової роботи, дозволяє комплексно формувати загальноосвітні цінності учасників. У той час як введення спеціалізованих тренінгових тематик може бути спрямоване на цілеспрямоване формування конкретно-педагогічних цінностей учасників. А саме, якщо однією із цілей педагогічної діяльності інноваційного навчального закладу є розвиток соціально-психологічної компетентності учнів, то введення тренінгів на теми: «Конструктивне спілкування у ситуації

конфлікту», «Ефективна міжкультурна комунікація», «Досягнення успіхів у міжособистісному спілкуванні», «Розвиток активного слухання» тощо дозволить цілеспрямовано формувати окрім загальноосвітніх цінностей, ще й цінності-цілі та цінності-засоби педагогічної діяльності.

Окрім того, вважаємо за доцільне запровадження у навчально-виховний процес тренінгів, спрямованих на рефлексію ціннісних засад спілкування, навчальної, соціальної та професійної діяльності педагогів, батьків, учнів, соціальних партнерів освітньої установи – як-от: тренінг «Життєві цінності» середньої школи, «Здоров'я як ціннісна основа нашого життя» для підлітків, «Цінність життя. Цінності у житті» для старшокласників, «Людина та її життєві цілі» для педагогів і «Цінність родини» для батьків (див. Додаток Г, Д, Ж, З).

Тобто, використання тренінгів у навчально-виховній діяльності дозволяє досягнути декількох важливих педагогічних завдань: на засадах особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів реалізовувати загальноосвітні цінності; інтегрувати суб'єктів освітнього простору інноваційного навчального закладу – батьків, педагогів та учнів – як шляхом проведення спільних тренінгів та організації змішаних тренінгових груп, так і шляхом актуалізації специфічних, важливих для всіх проблем (спілкування, розвитку, взаємодії, тощо); опосередковано впливати на ціннісні засади суб'єктів навчання та виховання.

Окрім тренінгів, важливу роль при формуванні ціннісних засад діяльності інноваційного навчального закладу відіграє використання діалогічних, інтерактивних методів (соціально-психологічного театру, форум-театру, дискусій, дебатів, мозкового штурму, тощо), які можуть входити до програми тренінгів, але й можуть бути застосовані самостійно. Термін «інтерація» походить з латинської мови і буквально означає рух, який відбувається між об'єктами: зовнішніми (тобто окремими людьми) і внутрішніми (як активність, що відбувається власне у людині і призводить до зміни поглядів, думок, поведінки, тощо) [234, С. 21]. Ціннісні засади

реалізації інтерактивних методів навчання і виховання визначаються їх змістом – визнанням індивідуального досвіду і почуттів усіх учасників, обмеженням ролі знань шляхом підвищення значущості ставлень і відношень, особистою відповідальністю за результати роботи, добровільністю участі, толерантністю, довірою та наявністю зворотного зв'язку.

Наприклад, мозковий штурм є ефективним інструментом для пошуку групового вирішення певних аксіологічних проблем шкільного життя. Потенціал використання мозкового штурму полягає в організації комплексної групової взаємодії (інтерації) – аналізі актуальної проблеми, генеруванні великої кількості ідей щодо її вирішення, пошуку та вибору оптимального рішення [117]. Основними функціями використання мозкового штурму у контексті досліджуваної проблеми є формування таких цінностей учасників, як активність, творчість, комунікабельність, взаємодія, індивідуальність, терпимість. При груповому вирішенні проблеми доповнити використання мозкового штурму можна: *дебатами*, що спрямовані на формування вміння аргументувати і використовувати контраргументи, висловлювати власну думку, «мета-планом», який включає обмін поглядами і думками для прийняття певного рішення; *моделюванням* (мисленнєвим проектуванням ситуації та її розв'язку за різних змінних умов); *рольовими іграми* як методом, спрямованим на зміну цінностей, усвідомлення учасниками наслідків власних дій та дій інших людей, розкриття почуттів і поведінки інших людей у визначеній ситуації та іншими.

Використання інтерактивних методів у навчально-виховній діяльності дозволяє реалізувати потреби учнів у самостійності, самопізнанні, взаємодії, індивідуалізації, що, на думку І.Д. Бега [27, С. 59-75], доводить об'єктивну необхідність упровадження комунікативних форм особистісно орієнтованого виховання. Введення інтерактивних методів як обов'язкових елементів навчально-виховного процесу дозволяє реалізувати організаційно-педагогічні умови щодо врахування та розвитку суб'єктного досвіду учнів, які не

пасивно сприймають моральні норми, цінності, стандарти, етичні правила чи вимоги, а займають позицію їх активного створення, емоційного переживання, рефлексії особистісного смислу [235].

Тому набувають актуальності такі форми роботи суб'єктів освітнього простору як «круглі столи», дискусійні гойдалки, вечори запитань та відповідей, «сократівські бесіди», творчі монологи, промови «на захист добра і милосердя», «вільний мікрофон», «розмови при свічках», тощо. При їх організації важливо враховувати потреби та інтереси учасників, які, на нашу думку, варто розглядати через призму загальнолюдських цінностей. Прикладами тем діалогів при цьому можуть бути: «Щастя: ілюзія чи реальність», «Особистість та шлях до неї», «Неписані закони людського буття», «Свобода та відповідальність», «Шлях до успіху» та інші [27, С. 59-75].

У методиці організації та проведення діалогічних методів виховання учнів, зокрема проблемного діалогу як процесу обговорення морально-етичних проблем, вироблення в учнів умінь діяти у незнайомій ситуації на основі вже сформованих цінностей-ставлень, будемо послуговуватися педагогічними міркуваннями Н.С.Тимощук [235], яка сформулювала педагогічні рекомендації організатору проблемного діалогу: а) сісти на одному рівні з учнями; б) говорити спокійним голосом, використовуючи повні, короткі, прості та поширені речення, мовні портери, повторюючи те, що говорять учні; в) викладати зміст своєї особистісної позиції у доступній для вихованців формі; г) висловлювати кожную свою думку чи фрагмент свого образу «Я», насичуючи їх сильними почуттями; ґ) забезпечити адекватне інтелектуально-емоційне реагування вихованців на саморозкриття педагога; д) створювати умови для постановки учнями запитань стосовно інформації про себе, що є показником їх високої активності; е) заохочувати висловлення учнями власних думок і суджень; є) використовувати непрямі запитання, типу: як? чому? що? коли?, уникати запитань закритого типу; ж) використовувати техніку обміну ролями для прояву учнями емпатійних

переживань; 3) використовувати слова у властивому для них значенні, уникати абстрактних понять, пояснювати учням значення незнайомих слів; и) бути правдивим із учнями, виражати словами й жестами тільки те, що узгоджується з вашими внутрішніми відчуттями й переживаннями у момент спілкування, усвідомлюючи свій внутрішній емоційний стан [235].

Інноваційними формами організації групової корекційної, розвивальної та профілактичної роботи з учнями, батьками та педагогами можуть виступати інтерактивні соціально-психологічні та форум-театри, основними завданнями яких є формування і розвиток у учасників навичок міжособистісної взаємодії, емоційної децентрації, розвитку сенсорного досвіду, профілактики особистісних девіацій та соціальних проблем [95, С. 10]. Заняття соціально-психологічного театру, як правило, включають вправи на: самопрезентацію, самовираження почуттів, виконання ролей, застосування діалогу та монологу, обмін ролями, дубляж поведінки один одного. Сутність використання форму-театру полягає у спільному пошуку учасниками способу вирішення проблеми або виходу з життєвої ситуації. У Декларації принципів форум-театру основною метою його використання визнається розвиток толерантності, людяності й гуманізму, як основних цінностей сучасного життя, що слугують засобом покращення суспільства щасливих людей. В основу розробки сценарію форму-театру зазвичай покладено реальну життєву історію, назви вистав повинні відображати його зміст – «Ніхто не залишиться самотнім», «Шкільні стосунки і наркотики», «Усе в твоїх руках», «Казка про дружбу», «Збережи себе для життя», «Я з тобою», «Шкідливі поради або як виховати курця», «Подвійний стандарт», «Час збирати каміння», «Щоденник сонця» і т.д. Як видно, навіть назви відображають аксіологічну основу вистав, цінності, що переживаються його учасниками і глядачами [95].

Важливим методом формування цінностей є дискусії як вільний вербальний обмін знаннями, ідеями, думками. Для побудови ефективної дискусії варто врахувати, що її бажано обмежити одним питанням або темою,

що зачіпає емоційну сферу учасників [51]. зокрема, у контексті досліджуваної нами проблеми учням підліткового віку буде цікавим дискусія «Хто така людина», оскільки відбувається пошук себе та само ідентифікація.

Вислови про людину для дискусії «Хто така Людина?»:

- Людина – тварина, що здатна до здійснення купівлі й продажу (Аль-Фарабі);
- Людина – це тварина, яка сміється (Ф. Рабле);
- Людина – це трагічна істота, якій не вистачає інстинкту для впевнених, безпомилкових дій, а її розум не в змозі цей інстинкт цілком замінити (А. Шопенгауер);
- Людина є прикрасою світу (М. Горький);
- Людина поза суспільством – або бог, або звір (Аристотель).

Важливим ресурсом для організації динамічного навчання учнів, як такого, що відкриває можливості для вільної взаємодії, експериментування, гнучкого реагування [243] є організація під час класних (виховних) годин тимбілдінгу (вправи на розвиток і згуртування учнівського колективу), ігор-конференцій, ігор-розслідувань, тощо.

Наведемо приклади таких ігор.

Тімбілдінгові вправи (їх метою виступає формування уміння ефективно взаємодіяти у команді; будувати демократичну комунікацію):

«Рахуємо дружно». Командам видаються комплекти карток з написаними на них цифрами. Завдання – знайти суму всіх чисел і назвати результат.

«Дружно показуємо». Необхідно за участю всіх членів команди показати: оркестр народних інструментів; стоногу; зоопарк; одиноких вовків; крутих зайців; букву «Ш».

«Гаряче повітря». Учасникам роздаються повітряні кульки. Завдання: підкидати кульки в повітря й утримувати їх там постійно відбиваючим руками. Умова: власну кульку можна відбити лише двічі поспіль, тобто перед

тим, як відбити кульку втретє, учасник змушений хоча б один раз відбити будь-яку чужу кульку.

Тематика для ігор-конференцій, де учасники презентують власноруч підбрану інформацію з певної проблематики: «Безпечний Інтернет», «Світ професій», «Глобальні проблеми людства», «Мандрівки Україною», тощо.

Загалом, при організації виховних годин уважаємо за важливе враховувати вікові особливості дітей. При організації роботи дітей молодшого шкільного віку у структурі виховних годин переважатимуть пізнавальні конкурси й розважальні ігри з елементами тренінгу; для підліткового віку актуальна проблематика міжособистісного спілкування; старші школярі мають потребу в пізнанні світу, сенсу життя та професійному виборі [240].

Отже, охарактеризовані нами групові форми і методи формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів можуть впроваджуватися як у навчальний, так і позанавчальний час. Їх реалізації здійснюється з урахуванням таких вимог:

- орієнтація на потреби суб'єктів освітнього простору;
- врахування вікових, культурних, статусних, індивідуальних особливостей суб'єктів освітнього простору;
- наукова й соціальна обґрунтованість здійснюваних навчально-виховних впливів;
- стимулювання розвитку відповідальності учасників педагогічних перетворень;
- активізація, сенсифікація та партнерство усіх суб'єктів освіти [231].

Таким чином, створення достатньої кількості програм позааудиторної динамічної освіти у середовищі інноваційного навчального закладу розкриває потенціал до розширення напрямів його діяльності та підвищення її результативності. Зокрема, важливими напрямками роботи щодо формування ціннісних засад діяльності вважаємо:

- когнітивне неформальне навчання, спрямоване на усвідомлення учасниками власних дій та формування відповідальності за них;
- афективне навчання, метою якого є запобігання ускладнень при переживанні учнями вікових криз;
- інтерперсональне навчання для розвитку Я-концепції, усвідомлення власних почуттів, розвиток соціально-психологічної компетентності;
- поведінкове навчання, що реалізує теорію соціального наuczіння А. Бандури і передбачає оволодіння певними вміннями й навичками;
- формування соціальних альтернатив шляхом залучення суб'єктів освіти до різноманітних видів дозвілєвої діяльності;
- суспільна (громадська) діяльність як поширення соціально спрямованих об'єднань дітей, молоді, педагогів, батьків, партнерів і т.д.;
- реалізація програм, орієнтованих на сім'ю, спрямованих на підтримку сімейного середовища загалом та у кризових станах, зокрема;
- впровадження програм, орієнтованих на територіальну громаду інноваційного навчального закладу, що сприяють залученню школярів до життя мезосередовища.

Значна кількість запропонованих напрямів, а також форм і методів їх реалізації дозволить підвищити ефективність процесу формування цінностей шляхом врахування максимально можливої кількості факторів впливу на аксіологічну сферу.

Однак, у процесі формування ціннісних засад важливо не ігнорувати індивідуальні форми роботи з суб'єктами освіти, як-от: консультування (психологічне, педагогічне, соціально-педагогічне). Зокрема, їх варто використовувати у ситуаціях, які передбачають збереження конфіденційності або коли суб'єкт не готовий виносити свої проблеми на спільне обговорення

з іншими. Загальна методика взаємодії з людиною за таких умов також визначається певною системою ціннісних засад (див. табл. 3.7).

Таблиця 3.7.

Методика організації індивідуальної роботи з суб'єктами освітнього простору (за [7]).

Стадії взаємодії	Характер взаємодії	Ціннісні засади взаємодії	Очікувані результати
Початок спілкування	Використання загальноприйнятих норм і фраз, стримане, рівне і доброзичливе ставлення, відсутність емоційних реакцій, невимушена бесіда на загальні теми без порад, завірянь, нав'язливості	Беззаперечне прийняття	Згода співпрацювати
Пошук спільного	Цікавість до інтересів та потреб суб'єкта взаємодії, демонстрація особистого інтересу, підкреслення унікальності особистості	Рівність, унікальність, індивідуальність	Позитивний емоційний фон
Визначення позитивних рис як опорних ресурсів особистості	Бесіда про позитивні риси і демонстрація свого ставлення до них	Довіра, прийняття, натхнення	Створення ситуації безпеки та безумовного прийняття
Визначення негативних рис як «гальм» особистості	Уточнення меж особистості, з'ясування рис, що заважають у розвитку, прогнозування розвитку проблемної ситуації	Толерантність, повага, емпатія	Ситуація довіри, відкритості, пошуку вирішення
Планування й організація подальшої взаємодії	Спільне складання цілей та планів подальшої роботи, розподіл ролей	Відвертість, автентичність, спільність, відповідальність	Визначення плану перетворень, його узгодження й прийняття

Тобто, при організації індивідуальної роботи у середовищі ЗНЗ нами враховуються ціннісні засади, представлені при висвітленні порядку організації групових форм, однак робота спрямована на дослідження, натхнення й допомогу конкретній людині у конкретній проблемі.

Окремою важливою формою діяльності інноваційного навчального закладу вважаємо роботу в громаді – територіальній, національній (етнічній), релігійній і т.д. Зокрема, вбачаємо за ефективне організацію роботи волонтерського загону і студентського самоврядування інноваційного навчального закладу в різних напрямках – екологічному, соціальної підтримки незабезпечених верств населення, взаємодії з сусідами і т.д.

Представлене поєднання різних форм роботи (індивідуальної, групової, у громаді) за результатами наукових досліджень є найбільш ефективними [231].

Результативний компонент моделі впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів окреслює очікуваний результат впровадження моделі, а саме: розвинена система загальноосвітніх і конкретно-педагогічних цінностей у навчально-виховному процесі інноваційних навчальних закладів. Результативний компонент проектується на засадах системи критеріїв, показників і рівнів реалізації системи цінностей у діяльності інноваційних навчальних закладі, описаних нами у п.2.1 дисертації.

Таким чином, спроектована модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів визначає логічну послідовність експериментальної педагогічної перетворюючої діяльності, спрямованої на визначення рівня ефективності її впливу на аксіологічну сферу усіх суб'єктів освітнього простору та охоплює такі основні компоненти: організаційний, цільовий, змістовий, методичний, результативний, що є взаємозумовленими та системними.

3.3. Результати формувального етапу експерименту

Перевірка ефективності описаних у моделі впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів інструментів впливу на аксіологічну сферу передбачає проведення другого діагностичного зрізу – після формувального етапу педагогічного експерименту для порівняння результатів у контрольній та експериментальній групах.

На рівні педагогічних працівників нами проведене повторне опитування вчителів експериментальних навчальних закладів щодо підходів до формування цінностей та оцінювання реалізованості конкретних цінностей.

Урахування сучасних педагогічних підходів до організації навчально-виховного процесу є важливою передумовою впровадження педагогічних інновацій. Тому їх оцінка на вплив аксіологічної сфери інноваційного навчального закладу є значущою для нас; результати опитування вчителів відображено у табл. 3.8.

Таблиця 3.8.

Вплив теоретичних підходів на формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів після формувального етапу експерименту

Підхід	ЕГ		КГ		Різниця			
					ЕГ		КГ	
	Освіта	ЗНЗ	освіта	ЗНЗ	освіта	ЗНЗ	освіта	ЗНЗ
Аксіологічний	8,7	9,2	7,2	5,6	1,9	3,5	0,1	0,1
Антропологічний	5,8	5,4	5,3	4,8	0,3	0,3	-0,1	-0,4
Гуманістичний	9,1	9,2	7,2	6,6	1,9	2,6	-0,1	0,1
Діяльнісний	8,9	9,1	7	6,7	1,5	2,5	-0,1	0,1
Задачний	5,7	6,8	5,5	5,2	0,1	2	0,1	0,3
Когнітивний	5,7	6,3	5,4	5,4	0	0,9	-0,1	0,1
Компетентнісний	6,4	7,2	7	6,9	-0,2	0,9	0,5	0,5
Комплексний	7,3	6,9	5,9	5,5	1,2	1,7	-0,5	0,2

Особистісно орієнтований	8,9	9	7,7	7,3	1,2	2,2	-0,1	0,2
Системний	9	8,8	7,4	7,2	1,5	2	-0,3	0,1
<i>Середнє</i>	<i>7,55</i>	<i>7,79</i>	<i>6,56</i>	<i>6,12</i>	<i>0,94</i>	<i>1,86</i>	<i>-0,06</i>	<i>0,13</i>

Результати повторного опитування педагогічних працівників свідчать, що у експериментальних групах зросли показники гносеологічного і рефлексивного критеріїв формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів – тобто, в експериментальних групах зросли результати знань вчителів щодо змісту та інструментів реалізації визначених педагогічних підходів, а також усвідомлення їх значимості для формування цінностей суб'єктів освітнього простору. Про це свідчить різниця отриманих даних на констатувальному і після формувального етапів експерименту – для експериментальних груп вона становить 0,94 на рівні сфери освіти загалом і 1,86 (що вдвічі більше) на рівні конкретних загальноосвітніх навчальних закладів. У контрольних групах спостерігається незначне спадання досліджуваних показників за шкалою «Сфера освіти» у середньому на 0,06 балів – це може говорити про усвідомлення вчителями відсутності реальних механізмів впровадження охарактеризованих теоретичних підходів та їх декларативний характер на рівні нормативно-правових актів та методичної літератури. За шкалою «На рівні ЗНЗ» середні показники контрольної групи вчителів вирости на 0,13 бали, що не є статистично значимим в порівнянні з результатами експериментальної групи.

Аналіз результатів за окремими педагогічними підходами свідчить, що запропоновані на формувальному етапі експерименту педагогічні перетворення сприяли зростанню усвідомлення вчителями експериментальної групи значущості аксіологічного (приріст – 3,5 бали), гуманістичного (на 2,6 бали), діяльнісного (на 2,5 бали), особистісно орієнтованого (на 2,2 бали) підходів як визначальних у процесі формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів.

Такі результати свідчать про ефективність проведеної у середовищі експериментальної групи педагогічної діяльності з упровадження організаційно-педагогічних умов формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів.

Окрім того, нами вивчалася думка педагогів безпосередньо щодо прояву системи цінностей на рівнях суспільства, сфери освіти та інноваційного навчального закладу, результати повторного опитування висвітлено у табл. 3.9.

Таблиця 3.9.

**Ціннісні засади діяльності інноваційних навчальних закладів після
формульовального етапу експерименту**

Цінності	ЕГ			КГ			Різниця					
							ЕГ			КГ		
	Суспільство	освіта	ЗНЗ	суспільство	освіта	ЗНЗ	суспільство	освіта	ЗНЗ	суспільство	освіта	ЗНЗ
Активність	6,3	5,8	7,1	5,4	4,7	5,2	0,9	1,3	2,0	0,2	0,1	0,2
Альтруїзм	4,5	4,7	6,8	3,8	4,1	4,8	0,4	0,6	1,7	-0,1	0,1	-0,1
Безпека	4,3	5,7	5,9	4,4	5,5	5,9	0,2	0,4	0,8	0,2	-0,1	0,2
Визнання	5,9	5,5	6,8	5,5	5,8	6,7	0,9	-0,4	1,5	0,2	-0,2	1,6
Виховання	5,9	7,5	7,7	5,1	6,8	6,5	0,4	0,8	1,7	-0,2	0,2	0,3
Відповідальність	5,3	7,4	7,3	5,1	6,4	6,3	0,8	1,0	0,9	0,4	0,2	0,0
Віра	6,8	6,9	7,2	6,1	5,1	5,6	0,9	1,6	1,8	0,4	-0,1	0,5
Впевненість	4,8	5,3	7,8	4,6	5,3	4,8	0,4	0,1	2,7	0,0	0,2	-0,2
Гармонія	6,2	6,3	8,5	5,3	5,3	5,2	2,0	1,5	3,6	1,2	0,6	0,5
Громадська активність	7,1	7,5	8,8	5,8	5,9	6,6	1,8	1,3	2,4	0,8	-0,4	0,3
Гуманізм	5,5	7,2	8,6	5,4	7,1	6,2	0,3	0,4	2,9	0,1	0,4	0,4
Демократизм	4,6	5,7	8,2	4,1	5,3	5,6	0,9	0,7	2,9	0,2	0,2	0,4
Дитина	7,6	7,8	9,2	6,5	6,6	6,2	1,3	1,6	2,6	0,4	0,3	-0,5
Добро	7,1	6,9	7,6	5,5	5,5	5,4	1,4	1,4	1,6	-0,1	0,0	-0,7
Довершеність	5,5	5,9	5,9	5,4	5,6	5,8	0,4	0,3	0,3	0,1	-0,1	0,2
Друзі	7,7	6,8	8,5	7,4	6,3	7,4	0,1	1,0	0,8	0,2	0,7	-0,4
Духовність	6,3	7,3	8,2	5,9	6,1	6,6	0,9	1,3	2,5	0,3	0,0	0,9
Емпатія	5,3	6,5	8,3	4,2	4,6	5,1	1,2	2,3	3,6	0,2	0,4	0,3
Життя	8,2	7,5	8,2	8,1	7,0	7,1	0,3	1,1	1,0	0,1	0,5	-0,4
Задоволення	7,5	6,8	7,8	7,5	5,2	5,6	0,2	1,7	2,0	0,0	0,2	-0,3
Звичаї	5,6	7,3	8,6	5,1	5,7	7,3	0,6	1,4	2,2	-0,1	-0,4	1,0
Здоров'я	7,5	7,5	8,7	7,7	7,4	7,4	-0,2	1,0	2,3	0,1	1,0	0,9
Знання	6,6	7,8	7,2	6,0	7,9	7,4	0,2	0,1	0,6	-0,3	0,0	0,5
Зовнішня привабливість	7,8	5,6	6,4	7,7	5,1	5,9	-0,1	0,5	0,6	0,1	0,1	0,3
Індивідуальність	6,5	6,7	8,4	5,9	5,8	5,7	1,0	0,6	3,4	0,2	0,0	0,5
Істина	5,1	5,8	6,3	4,8	5,5	5,6	0,5	0,3	0,8	0,3	0,2	-0,1
Конструктивізм	6,2	6,6	7,5	6,1	5,7	5,7	0,9	0,9	1,8	0,6	0,3	-0,1
Любов	7,5	5,3	6,9	7,4	4,8	5,5	-0,1	0,5	1,4	0,1	-0,2	-0,1
Людство	6,3	6,7	8,1	5,8	6,1	6,2	0,6	1,7	3,2	0,2	0,9	1,0

Цінності	ЕГ			КГ			Різниця					
							ЕГ			КГ		
	Суспільство	освіта	ЗНЗ	суспільство	освіта	ЗНЗ	суспільство	освіта	ЗНЗ	суспільство	освіта	ЗНЗ
Матеріальний добробут	8,5	7,3	7,8	8,4	7,0	7,2	-0,2	0,8	1,3	-0,4	0,2	0,5
Милосердя	6,5	5,8	6,9	5,4	5,6	5,8	0,4	0,8	0,9	-0,5	0,4	-0,1
Моральність	5,3	6,2	6,7	5,2	5,6	5,7	0,1	2,0	1,7	0,1	1,3	0,8
Навчання	7,3	8,5	8,9	6,3	7,8	8,1	0,5	0,8	1,2	-0,2	-0,2	0,2
Обов'язок	5,5	7,3	7,1	5,8	6,6	6,5	-0,2	1,2	0,6	0,1	0,3	-0,1
Оптимізм	5,8	6,1	7,3	4,7	5,1	5,2	1,0	1,0	2,1	0,0	-0,2	-0,1
Освіта	7,8	8,6	8,7	7,1	8,2	8,0	0,8	0,6	0,9	0,5	0,2	0,2
Особистість	7,1	7,3	8,9	6,2	6,3	6,1	1,8	1,8	3,3	0,7	0,6	0,5
Партнерство	7,2	7,8	8,4	5,3	5,4	5,4	2,1	2,0	2,5	0,3	-0,2	-0,4
Педагог	6,2	7,5	8,5	4,4	6,7	5,9	1,5	1,3	2,9	-0,1	0,4	0,2
Пізнання	6,8	7,8	8,2	5,5	6,4	7,2	1,0	0,8	1,4	-0,2	-0,7	0,3
Повага	6,5	7,3	8,3	5,6	6,6	6,1	1,1	1,1	2,2	0,3	0,2	-0,2
Порядок	5,4	6,2	6,4	4,5	5,5	5,7	1,1	0,5	0,6	0,1	0,2	-0,2
Прагматизм	7,8	7,5	8,3	8,2	7,6	7,1	-0,3	0,0	2,2	0,3	0,0	0,6
Престиж	7,7	6,9	8,3	8,1	7,5	7,1	0,1	-0,6	1,6	0,2	0,0	0,9
Природа	7,2	7,8	8,5	6,3	6,6	6,9	1,9	2,3	3,2	0,9	0,9	1,3
Прогрес	7,1	7,2	7,8	6,6	6,6	6,4	0,7	1,3	2,2	0,3	0,5	1,1
Простота	5,5	4,3	7,2	4,8	4,7	4,9	0,7	-0,4	2,0	0,1	0,2	-0,4
Рівність	5,6	6,2	7,1	4,4	5,5	6,2	1,0	1,0	1,2	-0,2	0,4	0,0
Розвиток	7,2	8,1	8,9	6,4	7,8	7,6	1,3	0,7	1,7	0,3	0,3	0,3
Розум	7,5	8,3	8,5	6,8	7,6	7,7	0,9	0,7	1,2	0,3	-0,2	0,1
Самодостатність	6,8	7,3	7,3	5,7	5,2	5,4	1,2	1,8	2,0	0,2	-0,1	-0,2
Самоповага	7,4	7,7	8,8	6,3	6,2	5,0	1,7	1,9	4,0	0,4	0,3	0,1
Самореалізація	7,3	8,2	9,2	6,1	6,9	6,7	1,6	1,6	3,1	0,3	0,0	0,5
Свобода	7,4	7,8	8,1	6,1	5,3	6,3	2,3	2,7	2,8	0,9	0,4	1,2
Сила	7,4	6,2	6,8	7,9	5,1	6,2	-0,3	1,5	1,9	0,0	0,2	0,9
Сім'я	8,1	8,1	8,5	8,2	7,3	6,8	0,2	2,2	3,2	0,2	1,7	1,3
Совість	5,1	6,6	6,8	4,1	4,5	5,5	0,8	1,7	1,6	-0,1	-0,2	0,2
Соціальний статус	7,6	7,3	7,0	8,1	8,1	7,9	-0,3	-0,3	-0,4	0,3	0,4	0,6
Справедливість	6,2	7,1	7,3	5,3	6,1	5,9	1,1	1,4	1,2	0,1	0,3	-0,2
Творчість	7,4	7,8	7,9	5,1	7,8	7,0	2,4	0,6	1,0	0,2	0,1	-0,2
Успіх	7,5	8,3	8,4	7,6	7,2	7,1	0,3	0,9	1,6	0,2	-0,3	0,1
Цілісність	6,3	6,8	7,3	4,5	5,2	5,0	1,8	1,8	2,5	0,2	-0,1	0,1
Чесність	6,3	7,3	7,7	4,6	6,2	6,2	1,4	1,6	1,6	-0,3	0,2	0,3
Чесць	6,8	5,6	6,3	4,9	5,6	5,7	2,3	-0,2	0,4	0,3	0,0	0,1
Чуйність	7,1	7,2	7,7	5,8	5,7	6,1	1,4	1,6	2,3	-0,2	0,2	0,4
Щастя	7,8	6,5	7,5	6,9	4,8	5,1	1,2	1,8	1,7	-0,2	0,3	-0,6
<i>Середнє</i>	<i>6,6</i>	<i>6,9</i>	<i>7,8</i>	<i>5,9</i>	<i>6,1</i>	<i>6,2</i>	<i>0,8</i>	<i>1,1</i>	<i>1,9</i>	<i>0,2</i>	<i>0,2</i>	<i>0,3</i>

Цікавим виявленням у ході дослідження фактом вважаємо зростання результатів в експериментальній групі на всіх рівнях (у т.ч. на рівні суспільства на 0,8 балів). Ми пов'язуємо це, з одного боку, з суб'єктивністю оцінок, коли власне ставлення до проблеми та рівень обізнаності щодо проблеми впливають на поширення думки щодо її значимості у суспільному

житті. З іншого боку, можна говорити про взаємовплив усіх представлених у дослідженні рівнів – зростання прояву цінностей в освітньому середовищі опосередковано визначає їх зростання у суспільстві загалом, оціненому через призму власного досвіду суб'єктів освіти. Крім того, не варто виключати об'єктивні процеси, що відбуваються сьогодні в українському суспільстві та призводять до зростання питомої ваги демократичних і гуманістичних цінностей (так, результати у контрольній групі в середньому вирости на 0,2 бали).

Загалом, показники експериментальної групи педагогів у середньому підвищилися: на рівні суспільства – на 0,8 балів, на рівні сфери освіти – а 1,1 бали, на рівні конкретних навчальних закладів – на 1,9 балів. Тобто, у середовищі експериментальних груп спостерігається тенденція до стрімкого зростання прояву діяльнісного та рефлексивного критеріїв досліджуваного явища, першочергово на рівні інноваційних навчальних закладів, де зміни можуть бути ініційовані самими педагогічними працівниками. У контрольній групі характеризовані показники також мають тенденцію до незначного зростання – на 0,2 і 0,3 бали відповідно. Тобто, в процесі апробації моделі й організаційно-педагогічних умов формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів було встановлено ефективність визначених педагогічних перетворень.

Аналіз прояву окремих цінностей свідчить, що запропонована на формувальному етапі система педагогічної роботи дозволила змінити ціннісні засади діяльності педагогічних колективів експериментальної групи. А саме, більше ніж на 3 бали зросли показники прояву на рівні діяльності інноваційних навчальних закладах таких цінностей: гармонія (на 3,6 бали), емпатія (на 3,6 бали), індивідуальність (на 3,4 бали), людство (на 3,2 бали), особистість (на 3,3 бали), природа (на 3,2 бали), самоповага (на 4,0 балів), самореалізація (на 3,1 бали), сім'я (на 3,2 бали) – тобто значно вирости питома вага загальнолюдських цінностей. Варто зауважити, що оцінка прояву визначених цінностей, на нашу думку, може визначатися тими

теоретичними підходами, на яких будувалося дисертаційне дослідження і які були покладені в основу дослідно-експериментальної роботи. А саме, впровадження особистісно орієнтованого підходу дозволяє підвищити рівень прояву таких цінностей, як особистість, індивідуальність, самоповага, самореалізація, емпатія; гуманістичного й діяльнісного підходу – людство, гармонія, природа, сім'я. Звісно, таке тлумачення впливу педагогічних підходів на ціннісну сферу діяльності ЗНЗ є занадто звуженим, оскільки вплив підходів та організаційно-педагогічних умов є комплексним і системним, тому не може бути поділений на окремі цінності.

Оскільки на констатувальному етапі педагогічного експерименту було виявлено низький рівень реалізованості саме гуманістичних цінностей, то отримані результати свідчать про ефективність запропонованої моделі впровадження організаційно-педагогічних умов.

Натомість, в контрольній групі респондентів, де навчально-виховний процес не піддавався цілеспрямованим змінам в контексті проблеми дослідження, результати повторної діагностики демонструють інші тенденції. Найвище (в межах 1 балу) зросли результати опитування за цінностями: визнання (різниця показників становить 1,6 бали і є максимальною для контрольної групи респондентів), духовність (на 0,9 балів), звичаї (на 1,0 балів), людство (на 1,0 балів), моральність (на 0,8 балів), природа (на 1,3 бали), прогрес (на 1,1 бали), свобода (на 1,2 бали), сила (на 0,9 балів) і сім'я (на 1,3 бали). Тобто, переважна більшість цінностей, за якими зросли показники контрольної групи педагогів можна віднести до традиційних (моральність, духовність, сім'я, природа і т.д.). Крім того, значно понизилися показники за шкалами «щастя» (на -1,3 бали) і «добро» (на -0,7 балів), що в сукупності зі зростаннями оцінок за шкалою «визнання» можна трактувати як нестачу у педагогічних колективах особистісного визнання та рефлексії успіху у професії.

Загальні результати повторного дослідження свідчать, що для педагогічних колективів експериментальної групи притаманним є зростання

уваги до цінностей як важливої проблеми педагогічної діяльності; підвищення рівня знань щодо змісту і потенціалу використання педагогічних підходів для формування цінностей школярів; переоцінка ціннісних орієнтацій власної педагогічної діяльності – тобто значну зміну результатів діагностики гносеологічного, діяльнісного, рефлексивного і цільового критеріїв. Такі дані свідчать про ефективність педагогічних змін у середовищі педагогів як суб'єктів освітнього простору інноваційних навчальних закладів.

Крім педагогів, у дослідно-експериментальній роботі були задіяні старшокласники – учні інноваційних навчальних закладів, діагностика цінностей яких може свідчити про результативність і ефективність запропонованих у моделі педагогічних перетворень. Так, після формувального етапу педагогічного експерименту було проведено повторне дослідження спрямованості особистості учнів для визначення переважаючого типу мотивації (мотиваційний критерій дослідження), результати висвітлено у табл. 3.10.

Таблиця 3.10.

Дослідження спрямованості учнівської молоді на формувальному етапі експерименту

Типи спрямованості	ЕГ		КГ		Різниця у %	
	К-сть	%	К-сть	%	ЕГ	КГ
Гуманізм	97	56,40	64	35,56	19,77	-1,67
Егоцентризм	75	43,60	116	64,44	-19,77	1,67
<i>Всього</i>	<i>172</i>	<i>100</i>	<i>180</i>	<i>100</i>	<i>0</i>	<i>0</i>
Екзистенціалізм	93	54,07	65	36,11	23,84	2,22
Прагматизм	79	45,93	115	63,89	-23,84	-2,22
<i>Всього</i>	<i>172</i>	<i>100</i>	<i>180</i>	<i>100</i>	<i>0</i>	<i>0</i>

Після впровадження організаційно-педагогічних умов формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів у досліджуваних експериментальній групі спостерігається зміна домінуючого типу спрямованості особистості. Так, кількість старшокласників з

гуманістичною спрямованістю у експериментальній групі зросла на 19,77% і після формувального етапу експерименту становить 56,40% досліджуваних (тобто, більше половини). У контрольній групі розподіл за цією шкалою має зворотній характер: гуманістичним типом спрямованості володіє 35,56% старшокласників (третина досліджуваних), при цьому спостерігається тенденція до зниження цих показників (на 1,67%). Тобто, наявна система освіти учнів контрольної групи не сприяє закріпленню у них гуманістичного типу спрямованості, орієнтованого на переважання загальнолюдських інтересів і цінностей у структурі мотивації досліджуваних.

Крім того, організація навчально-виховного процесу експериментальної групи на засадах особистісно орієнтованого, гуманістичного, діяльнісного підходів сприяла підвищенню показників досліджуваних за шкалою «екзистенціаналізм», що характеризується потребами у внутрішній рефлексивній діяльності особистості внаслідок прагнення до саморозвитку і самореалізації. У експериментальній групі результати виросли на 23,84% після формувального етапу експерименту, у контрольній групі – на 2,22%. Перерозподіл досліджуваних за типами спрямованості особистості проілюстровано на рис. 3.4.

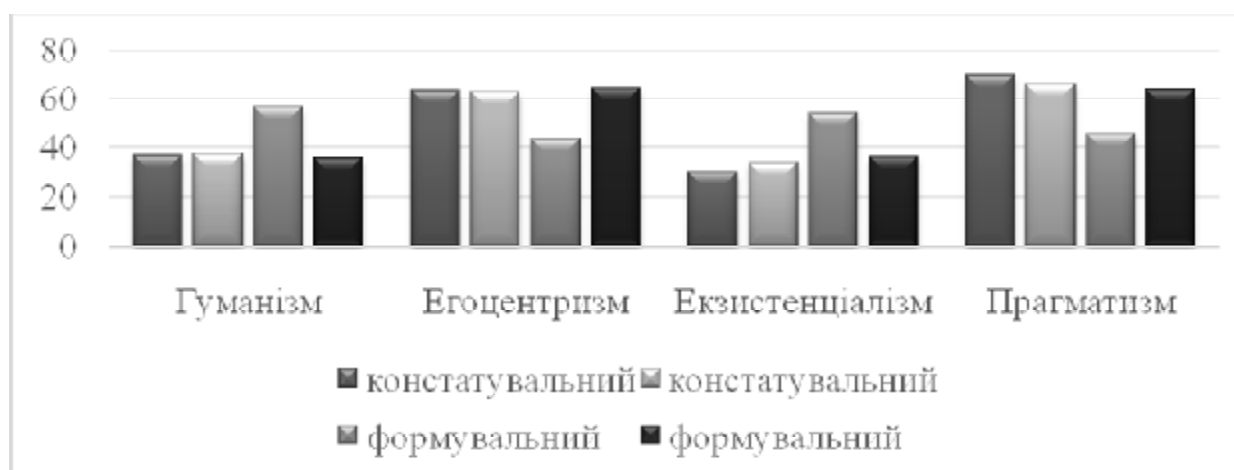

Рис. 3.4. Зміни у структурі спрямованості досліджуваних на формувальному етапі експерименту, у %

Як засвідчено на рис. 3.4., у контрольній групі як на констатувальному, так і на формувальному етапі педагогічного експерименту переважають

показники егоцентризму та прагматизму. Натомість в експериментальній групі на формувальному етапі педагогічного експерименту значно виросли показники гуманізму та екзистенціаналізму. Тобто, одержані результати свідчать про ефективність визначених організаційно-педагогічних умов та моделі їх впровадження у навчально-виховний процес інноваційний навчальних закладів.

Такі висновки підтверджуються також дослідженням ціннісних орієнтацій старшокласників, результати якого представлено у табл. 3.11.

Таблиця 3.11.

Дослідження ціннісних орієнтацій учнівської молоді на формувальному етапі експерименту

Ціннісні орієнтації	ЕГ		КГ		Різниця у %	
	К-сть	%	К-сть	%	ЕГ	КГ
цікаве активне життя	82	47,67	63	35,00	4,07	-1,11
цікаве навчання	51	29,65	26	14,44	18,60	2,22
матеріально забезпечене життя	34	19,77	86	47,78	-25,58	2,22
наявність вірних друзів	58	33,72	99	55,00	-22,67	2,22
щасливе сімейне життя	63	36,63	58	32,22	0,00	-3,89
життя, повне задоволень, розваг	24	13,95	75	41,67	-23,84	1,67
свобода, незалежність	43	25,00	64	35,56	-12,21	-2,22
розширення своєї освіти, кругозору	47	27,33	17	9,44	17,44	-1,11
мирна обстановка в країні	26	15,12	12	6,67	8,72	-0,56
чиста совість, чесне життя	32	18,60	6	3,33	14,53	-1,11
громадська активність	57	33,14	18	10,00	23,26	-1,67
комфорт, спокій	7	4,07	7	3,89	1,16	0,56
здоров'я	43	25,00	22	12,22	14,53	1,67
любов	76	44,19	89	49,44	-6,40	-1,11
наявність дітей	7	4,07	6	3,33	1,74	0,56
досягнення влади	2	1,16	34	18,89	-13,37	3,33
повага оточуючих	32	18,60	26	14,44	6,40	1,11
творчість	27	15,70	14	7,78	8,14	-1,11
рівність для всіх	65	37,79	22	12,22	27,91	1,67
мистецтво	21	12,21	7	3,89	10,47	1,67
гроші будь-якими способами	8	4,65	39	21,67	-16,86	2,22

успіх у кар'єрі	16	9,30	65	36,11	-24,42	2,22
спілкування з людьми	11	6,40	30	16,67	-14,53	-3,89
віра	28	16,28	15	8,33	2,91	-5,56

Зокрема, у середовищі експериментальної групи спостерігається зменшення кількості старшокласників з ціннісними орієнтаціями на себе і комунікації, натомість зростає питома вага цінностей освіти (навчання, мистецтва, миру, тощо). А саме, найбільше після формувального етапу педагогічного експерименту результати експериментальної групи змінилися за шкалами: «рівність для всіх» – на 27,91%, що є основою для соціальної та міжкультурної толерантності та становить основу загальнолюдської системи цінностей; «громадська активність» – на 23,26%, що є основою розвитку демократії та громадянського суспільства; «цікаве навчання» – на 18,60% і «розширення своєї освіти та кругозору» – на 17,44%, що говорить про зростання цінності освіти у житті старшокласників. Тобто, формувальний етап експерименту дозволяє зробити висновок, що запропоновані у моделі методи педагогічної роботи впливають на зростання інтересу учнів до навчання і процесу освіти та значно змінюють структуру їх ціннісних орієнтацій.

У контрольній групі досліджуваних також наявні зміни в ціннісних орієнтаціях, однак, на нашу думку, вони швидше носять негативний характер – наприклад знизилися показники оцінки віри як цінності на 5,56%, в той час як зросла питома вага досягнення влади як ціннісної орієнтації на 3,33%.

Таким чином, одержані результати повторної діагностики дозволяють сформулювати висновок про ефективність апробації моделі впровадження організаційно-педагогічних умов формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів. Це підтверджує гіпотезу дослідно-експериментальної роботи: впровадження у освітній простір інноваційних навчальних закладів організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів та моделі їх впровадження

дозволить підвищити ефективність навчально-виховної роботи шляхом об'єднання зусиль різних суб'єктів освітнього простору.

Висновки до третього розділу

У розділі висвітлено програму та результати дослідно-експериментальної роботи з дослідження ціннісних засад діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів, проведеного на трьох рівнях. На рівні вивчення досвіду роботи інноваційних навчальних закладів встановлювалися ціннісні засади їх діяльності; формулювалися основні тенденції розвитку педагогічних інновацій у практиці навчання й виховання; визначався актуальний стан розвитку інноваційності та аксіологічності у системі освіти. На рівні педагогічних колективів як основних суб'єктів упровадження цінностей у навчально-виховний процес школи для визначення рівня усвідомлення значимості аксіологічних засад діяльності інноваційних закладів освіти; оцінки стану готовності педагогів до впровадження результатів наукових досліджень. На рівні учнівської молоді як суб'єктів поширення освітніх та суспільних цінностей для моніторингу сучасних аксіологічних тенденцій у молодіжному середовищі.

Вивчення досвіду впровадження інновацій навчальних закладів дозволив нам сформулювати такі основні тенденції їх діяльності: при організації інноваційної діяльності сучасні школи переважно орієнтуються на компетентнісний та проектний підходи в освіті; профілізація навчальних закладів сприяє впровадженню інноваційних технологій навчання і виховання безпосередньо за профілем роботи школи; для більшості представленого досвіду є характерною відсутність експериментальної перевірки ефективності запропонованих педагогічних інновацій; при створенні та реалізації педагогічних інновацій загальноосвітні навчальні заклади часто орієнтуються лише на учнів та вчителів, залишаючи осторонь

інших важливих суб'єктів освітнього й суспільного простору; більшість описаного інноваційного досвіду існує у формі проектів, що не сприяє його систематизації та теоретичному обґрунтуванню.

У розділі представлено результати вивчення актуального стану ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів на рівні освітнього середовища, педагогічних і учнівських колективів. Встановлено, що відсутність у освітньому процесі інноваційних навчальних закладів цілеспрямованої педагогічної діяльності з формування ціннісних засад їх діяльності призводить до почасти декларованості загальнолюдських цінностей в освітньому середовищі та значне переважання прагматичних цінностей, пов'язаних з матеріальним становищем та соціальним статусом суб'єктів освіти; формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів відбувається під комплексним впливом великої кількості факторів (зовнішніх і внутрішніх), їх врахування для цілеспрямованого впливу вимагає впровадження системи організаційно-педагогічних умов.

Виявлено взаємозалежність між результатами дослідження на різних рівнях педагогічного експерименту. Так, цінності суспільства можуть підсилювати або нівелювати цінності сфери освіти, які, в свою чергу, визначають засади діяльності інноваційних навчальних закладів та особливості ціннісних орієнтацій учасників освітнього процесу – педагогів та учнів.

Загалом, результати дослідження ціннісних орієнтацій та спрямованостей старшокласників свідчать про недостатній вплив наявного освітнього середовища інноваційного навчального закладу, що вимагає проектування, апробації та впровадження цілеспрямованої педагогічної діяльності.

У розділі спроектовано модель впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів, яка визначено як результат системного проектування цілей, засобів та очікуваних результатів перетворюючої педагогічної

діяльності, спрямованої на підвищення результативності аксіологічного напрямку діяльності ЗНЗ. Визначена модель впровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів визначає прямий і зворотній зв'язок п'яти основних компонентів моделювання – організаційного, цільового, змістового, методичного і результативного. У дисертації описано зміст і структуру кожного компоненту.

Одержані результати повторної діагностики дозволили сформулювати висновок про ефективність апробації моделі впровадження організаційно-педагогічних умов формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів, що підтвердило гіпотезу дослідно-експериментальної роботи: впровадження у освітній простір інноваційних навчальних закладів організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів та моделі їх впровадження дозволить підвищити ефективність навчально-виховної роботи шляхом об'єднання зусиль різних суб'єктів освітнього простору.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. У дисертації обґрунтовано аксіологічний компонент науково-теоретичних підходів до проблеми дослідження. Обґрунтовано провідні напрями розгляду цінностей навчання і виховання у площині педагогічної аксіології – культурологічний, етнопедагогічний, методичний. Окреслено зв'язок педагогічної аксіології та теорії інновацій у межах досліджуваної проблеми. Науково-теоретичний аналіз проблеми ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів здійснено у контексті аксіологічного підходу у його взаємозв'язках з системним, антропологічним, особистісно орієнтованим, діяльнісним.

На основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми визначено основні характеристики інноваційних навчальних закладів – на рівні концепції, рівні управління, на організаційному рівні, а також на рівні ресурсів. Окреслено місце і роль гімназії в системі вітчизняних інноваційних навчальних закладів у досліджуваному напрямі.

До провідних категорій віднесено «цінність», «освітні цінності», «інновації», «інноваційний навчальний заклад». Сформульовано визначення основного поняття дослідження *«цінності інноваційного навчального закладу»* – аксіологічної основи діяльності навчального закладу, який здійснює інноваційну діяльність у сфері навчання, виховання та управлінської діяльності з метою забезпечення повноцінного всебічного формування особистості, здатної до саморозвитку.

2. У результаті теоретичного аналізу досліджуваної проблеми охарактеризовано основні цінності в діяльності інноваційного навчального закладу. Обґрунтовано сутність цінностей, які визнано значущими для освітньої сфери інноваційного ЗНЗ, а саме: *загальноосвітні* (загальнолюдські цінності та цінності соціального інституту освіти); *конкретно-педагогічні цінності* (цінності-цілі та цінності-засоби). Визначено їх сутність та взаємозв'язок. До цінностей-засобів віднесено, зокрема, цінності-знання,

цінності-відносини та цінності-якості суб'єктів освітнього процесу. Окреслено їх вагомість для забезпечення ефективної діяльності інноваційних навчальних закладів.

Відзначено особливу роль і місце в навчально-виховному процесі інноваційного навчального закладу базових цінностей особистості й закладу загалом як освітньої інституції (толерантність, емпатія, справедливість, конструктивізм, партнерство, прагматизм, активність).

3. Обґрунтовано організаційно-педагогічні умови впровадження ціннісних засад у діяльність інноваційних навчальних закладів, які є сукупністю зовнішніх та внутрішніх обставин реалізації завдань розвитку аксіологічної сфери інноваційного ЗНЗ, що забезпечують збереження ефективності реалізації його місії і концепції в розвитку загальноосвітніх і конкретно-педагогічних цінностей суб'єктів освітнього процесу – учнів, учителів, адміністрації, батьків. Охарактеризовано сутність таких умов, як: актуалізація суб'єктної позиції учасників освітнього процесу інноваційного навчального закладу; організація навчально-виховного процесу інноваційного навчального закладу на аксіологічних засадах; створення спільного аксіологічного простору інноваційного навчального закладу та його партнерів у навчально-виховному процесі; регулювання факторів впливу в аксіологічній сфері інноваційного навчального закладу.

Доведено, що організація навчального процесу на аксіологічних засадах має ґрунтуватися на філософських положеннях про ціннісні засади освітніх практик, аксіологічний характер розвитку форм знання й способів їх трансляції, а також на положенні про ціннісну динаміку особистості в процесі навчання і виховання. Визначено основні форми і методи реалізації визначених організаційно-педагогічних умов у навчально-виховній діяльності інноваційних навчальних закладів (тренінги, діалоги, дискусії, круглі столи, фестивалі, ділові й рольові ігри, суспільно-корисна діяльність, учнівське самоврядування та ін.).

4. У дисертації визначено: основні характеристики вибору критеріїв моніторингу діяльності інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів, їх залежність від суб'єктів системи загальної освіти, а також теоретико-педагогічних підходів до змісту освітніх інновацій; взаємозв'язок критеріїв та рівнів інноваційних педагогічних перетворень; взаємозумовленість критеріїв і ціннісних засад діяльності сучасних інноваційних загальноосвітніх навчальних закладів. Охарактеризовано систему критеріїв і показників моніторингу рівня впровадження ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів, що визначають: обґрунтованість змісту, форм і методів інноваційної педагогічної діяльності (гносеологічний); відповідність системи цілей діяльності інноваційних навчальних закладів сучасній системі цінностей (цільовий); урахування в навчально-виховному процесі різних факторів впливу на ціннісну сферу суб'єктів освітнього простору (середовищний); реалізованість ефективних форм і методів формування цінностей (діяльнісний); рівень усвідомлення впливу цінностей на ефективність освітньої діяльності (рефлексивний). Спроековано шкалу оцінювання реалізованості ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів.

5. У результаті науково-теоретичного аналізу проблеми дослідження спроековано модель упровадження організаційно-педагогічних умов реалізації ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів в Україні та експериментально перевірено її ефективність.

Авторську модель визначено як результат системного проектування цілей, засобів та очікуваних результатів перетворювальної педагогічної діяльності, спрямованої на підвищення результативності аксіологічного напрямку діяльності ЗНЗ. Обґрунтовано прямий і зворотний зв'язок п'яти основних компонентів моделювання – цільового, змістового, організаційного, методичного і результативного.

З'ясовано, що недостатність в освітньому процесі інноваційних навчальних закладів цілеспрямованої педагогічної діяльності з формування

ціннісних засад їх діяльності призводить до почасти декларованості загальнолюдських цінностей в освітньому середовищі та значне переважання прагматичних цінностей, пов'язаних з матеріальним становищем та соціальним статусом суб'єктів освіти. Визначено, що формування ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів здійснюється під комплексним впливом великої кількості факторів (зовнішніх і внутрішніх). Доведено, що їх урахування для цілеспрямованого впливу вимагає впровадження системи організаційно-педагогічних умов. Виявлено взаємозалежність між результатами дослідження на різних рівнях педагогічного експерименту. Так, цінності суспільства можуть підсилювати або нівелювати цінності сфери освіти, які, в свою чергу, визначають засади діяльності інноваційних навчальних закладів та особливості ціннісних орієнтацій учасників освітнього процесу – педагогів та учнів.

Виконана дисертаційна робота не вичерпує усіх питань, пов'язаних з реалізацією ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів. Нагальними залишаються проблеми: удосконалення форм і методів реалізації ціннісних засад діяльності ЗНЗ; подальшої розробки концептуальних засад вирішення проблеми; здійснення компаративного аналізу реалізації ціннісних засад діяльності навчальних закладів в Україні та за рубежом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Абульханова-Славская К. А. О путях построения типологии личности / К. А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1983. – №1. – Т.4. – С. 18-33.
2. Авдіянц Г. Виховання гуманістичних цінностей в учнів початкових класів: сучасний стан проблеми / Г. Авдіянц, В. Наливайко // Гуманізація навчально-виховного процесу. - Вип.ЛІІ. Ч.1. – Словянськ: СДПУ, 2010. – С. 208-217.
3. Айстраханов Д. Моделювання професійної компетентності випускників професійно-технічних навчальних закладів / Д. Айстраханов // Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання: матеріали Звітної науково-практичної конференції (м. Київ, 28 березня 2013 р.). – Т. 2. / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України / за заг. ред. В.О. Радкевич, Г.В. Єльнікової. – К. : ІПТО НАПН України, 2013. – 138 с.
4. Академічний тлумачний словник української мови – в 11 т. – К.: «Наукова думка», 1970—1980. – Т.4. – 452 с.
5. Александров Ю. В. Справедливость в системе ценностей российской правовой культуры / Юрий Васильевич Александров : дисс ... канд. филос. наук: 24.00.01 – теория и история культуры. – Великий Новгород, 2003. – 131 с.
6. Алексеев Н.Г. Инновации – Innovations / Н. Г. Алексеев // Новые ценности образования : [тезаурус для учителей и школьных психологов] / ред-сост. Н. Б. Крылова. – М.: Российский Фонд Фундаментальных исследований, 1995. – 110 с. – С. 33-34.
7. Алексеева В.О. Технології соціальної роботи з дезадаптованими дітьми та молоддю / Валентина Алексеева, Лілія Костриця. – К. : Шкільний світ, 2009. – 120 с.

8. Альтернативные модели воспитания в сравнительной педагогике / Под. ред. М. Н. Певзнера, С. А. Расчетиной. – Новгород: НовГУ, 1995. – Часть 2. – 232 с.
9. Ананьев Б. Г. Психология и проблемы человекознания / Б. Г. Ананьев. – М. : Институт практической психологии, Воронеж : НПО МОДСК, 1996. – 384 с.
10. Ангеловски К. Учителя и инновации / К. Ангеловски. – М. : Просвещение, 1991. – 159 с.
11. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития / В. А. Андреев. – Казань : АТО, 1996. – 586 с.
12. Андрущенко В. П. Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія / Андрущенко В. П., Губерський Л. В., Михальченко М. І. – К.: Генеза, 2006. – 656 с.
13. Анн Л. Ф. Психологический тренинг с подростками / Л.Ф.Анн. – СПб.: Питер, 2003. – 272 с.
14. Антонова О. Є. Теоретичні та методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів : [монографія] / Олена Євгеніївна Антонова. – Житомир : ЖДУ, 2007. – 472 с.
15. Антонова О.Є. Концептуальні підходи до виділення ознак креативності / О. Є. Антонова // Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал – 2014. – №8. – С. 59-67.
16. Апресян Р. Золотое правило / Р. Апресян // Этика : новые старые проблемы. К шестидесятилетию Абдусалама Абдулкеримовича Гусейнова / Отв. ред. Р. Г. Апресян. – М.: Гардарики, 1999. – С.25.
17. Артюхович Ю. В. Обучение ценностям: аксиологический подход к проблемам образования / Ю. В. Артюхович // Сборник научных трудов. Серия «гуманитарные науки». – Вып. № 10. – Ставрополь: Изд-во СевКавГТУ, 2003. – С. 18-22.

18. Асташова Н.А. Учитель: проблема выбора и формирование ценностей / Н. А. Асташова.–М.: Московский псих.-соц. ин-т; Воронеж: Изд-во НПО "МОДЕК", 2000.–272с.
19. Ахayan Т. К. Исследование аксиологических проблем воспитания учащихся / Т. К. Ахayan. – СПб. : Знание, 1996. - 98 с.
20. Бабинцев В.П. Самоорганизация и «атомизация» молодежи как актуальные формы социокультурной рефлексии / Бабинцев В.П., Реутов Е.В. // Социологические исследования. – 2010. – №1. – С.8-14.
21. Бадюл С. Професійно-педагогічні цінності як психолого–педагогічна основа процесу становлення майбутнього вчителя початкових класів / Світлана Бадюл // Рідна школа. – 2002.– №6. – С.14-15.
22. Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика: учебник для индустриально-педагог.техникумов и для студентов инженерно-педагогических специальностей / В. С. Безрукова. - Екатеринбург : Деловая книга, 1999. – 412 с.
23. Беликов В. А. Образование. Деятельность. Личность. / В. А. Беликов : монография. – М. : Академия Естествознания, 2010. – 310 с.
24. Беспалько В. П. Основы теории педагогических систем / В. П. Беспалько : монография. – Воронеж : ВГУ, 1997. – 186 с.
25. Бех І. Д. Особистісне орієнтоване виховання / І. Д. Бех : науково-методичний посібник. – К. : ІЗМН, 1998. – 204 с.
26. Бех І. Цінності як ядро особистості / І. Бех // Цінності освіти і виховання. – К. : Вища школа, 1997. – С.3-28.
27. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. - Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
28. Бех І.Д. Почуття цінності іншої людини як моральний пріоритет особистості / І. Д. Бех // Початкова школа. - 2001. - № 12. - С. 24-26.
29. Бим-Бад Б. В. Апперцепция как категория агоики / Б. В. Бим-Бад. – электронний ресурс: http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article_full.php?aid=110

30. Бітаєв В. А. Естетичне виховання і гуманізація особи / В. А. Бітаєв. – К.: ДАКККиМ, 2003. – 232 с.
31. Бобнева М. И. Ценностные приоритеты личности у группы / М. И. Бобнева. – М. : Прогресс, 1995. – 144 с.
32. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Знание, 1968. – 366 с.
33. Бойко О. П. Партнерство школи, сім'ї та органів самоорганізації населення у справі соціалізації молоді / О. П.Бойко // Педагогіка і психологія. – 2005. - №2. – С. 12-19.
34. Борытко Н. М. Методология и методы психолого-педагогических исследований : гуманитарно-целостный подход / Н. М. Борытко, А. В. Моложавенко, И. А. Соловцова : учебник для студентов и магистрантов. – Волгоград : ВГИПК РО, 2005. – Ч.2. – 132 с.
35. Братусь Б. С. Аномалии личности / Б. С. Братусь. – М. : Наука, 1988. – 301 с.
36. Будинайте Г. Л. Личностные ценности и личностные предпочтения субъекта / Г. Л. Будинайте, Т. В. Корнилова // Вопросы психологии. – 1993. – №5. – С.4-9.
37. Буркова Л. В. Класифікація інновацій в освіті / Л. В. Буркова. – електронний ресурс. – режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2010_4/10burcie.pdf.
38. Буценко Е.В. Применение исследовательского мониторинга и диагностики в использовании прогрессивных методов организации учебно-воспитательного процесса на основе средств информационных технологий / Е. В. Буценко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.stvcc.ru/prep/articles/monitoring/#>
39. Васильев В. П. Социологические проблемы современного этапа реформ: Отчет о третьих социологических чтениях МГСУ / В. П. Васильев // Социологические исследования. – 1997. –№ 3. – С. 122-128.

40. Васянович Г. П. Педагогіка вищої школи : навчально-методичний посібник / Г. П. Васянович. – Львів: Ліга-Прес, 2000. – 100 с.
41. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навчально-методичний посібник / Г. П. Васянович. – Львів : Норма, 2002. – 344 с.
42. Ващенко Л. М. Система управління інноваційним процесом в загальній середній освіті регіону / В. Л. Ващенко : дис. ... докт.пед.н.: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – К., 2006. – 455 с.
43. Вебер М. Теория ступеней и направлений религиозного неприятия мира / М. Вебер // Избранное. Образ общества. – М.: Юрист, 1994. – С.12-93.
44. Веретенко Т. Толерантність у професійній підготовці майбутніх учителів / Веретенко Т., Долгополова Я.// Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 4. – С.86-91.
45. Вершинина Е. М. Непрерывное воспитание и гуманизация в системе образования – суть социально-экономического и духовного возрождения общества: Концепция / Е. М. Вершинина. – Х.: Регион-информ, 2004. – 430 с.
46. Виндельбанд В. Философия в немецкой духовной жизни XIX столетия / В. Виндельбанд. – М.: Наука, 1993. – 224 с.
47. Виноградов Г. С. Народная педагогика / Г. С. Виноградов. – Иркутск: АТОЛ, 1926. – 88 с.
48. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : навчальний посібник / С. С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003.-316 с.
49. Власенко О.М. Проблема формування моральних цінностей майбутніх учителів / О. М. Власенко // Освіта Донбасу. – 2004. – № 3-4. – С. 87-93.
50. Волков Т. М. Этнопедагогика / Т. М. Волоков. – Чебоксары : АЛЕКС, 2004. – 86 с.

51. Вчимися самостійності: навч.-метод. посіб. / За заг. ред. Т.П. Спіріної; автор. Колектив: Ю.М. Галустян, А.В. Каравай, А.Б. Кочарян, Т.Д. Мельник. – К.: Вид-во ФОП Москаленко О.М., 2011. – 212 с
52. Гаврилова Т. П. Экспериментальное изучение эмпатии у детей младшего и среднего школьного возраста / Т. П. Гаврилова // Вопросы психологии. – 1974. – №2. – С. 107-114.
53. Газман О. Новые ценности в образовании / О.Газман. – электронный ресурс. – режим доступа : <http://setilab.ru/modules/article/view.article.php/117>.
54. Галецька І. Індивідуальні цінності в дискурсі психологічних теорій / Інна Галецька, Ірина Семків // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2006. - №2. – С.192-203.
55. Галкина О. В. Роль и место понятия «организационно-педагогические условия» в терминологическом аппарате педагогической науки / О. В. Галкина : дисс ...канд..пед.н. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. – Самара, 2009. – 187 с.
56. Герасимчук А. А. Соціологія / А. А. Герасимчук, Ю. І. Палеха, О. М. Шиян. – К. : УФІМБ, 1998. – 88 с.
57. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 608 с.
58. Гессен С. И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С. И. Гессен [Отв.ред. и сост. П. В. Алексеев]. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
59. Гивишвили Г. В. Феномен гуманизма / Г. В. Гигишвили. – М. : Наука, 2001. – 400 с.
60. Гильманов С.А. Экспертная оценка хода инновационных процессов в образовательных учреждениях / С. А. Гильманов. - Тюмень : ИПК ПК, 1995. - 36 с.

61. Гликман И. Школьный учитель и родители учеников: на чем строится их взаимодействие? / И. Гликман // Директор школы. – 2004. – №9. – С.22-28.
62. Голубенко М. К. Школа та батьки. Навчаємо співпраці / М. К. Голубенко. – К. : Шкільний світ, 2009. – 98 с.
63. Гончаренко С. У. Методологія / С. У. Гончаренко //Енциклопедія освіти / Акад. пед.. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. –С. 312-313.
64. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К, : Либідь, 2003. – 414 с.
65. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – К. : Знання, 1995. – 112 с.
66. Горбатенко В. Ціннісні аспекти реформування політичної системи України / В. Горбатенко // Політичний менеджмент – 2007. – №3 (24). – С.9-12.
67. Грабовська Т. О. Методика виховної роботи в контексті формування гуманістичних цінностей студентів ВНЗ / Т. О. Грабовська, О. М. Тепла : методичні рекомендації для кураторів академічних груп. – К. : Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2010. – 64 с.
68. Грачева Г.В. Формирование ценностных ориентации современной российской молодежи в сфере образования / Г. В. Грачева: Дисс. . канд. социол. наук. – М., 1999. – 286 с.
69. Гулевич О. А. Влияние обыденных представлений о справедливости на оценку партнера по общению / Ольга Александровна Гулевич // Вопросы психологии. – 2007. – №5. – С.66-76.
70. Гуменюк Т. Б. Моделювання в педагогічній діяльності // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія 13. Проблеми трудової та професійної підготовки. – http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nchnpu_13/2010_7/13.pdf

71. Гусев А. Н. Измерение в психологии / А. Н. Гусев, Ч. А. Измайлов, М. Б. Михалевская. — М. : Смысл, 1997. — 287 с.
72. Гусинский Э.Н. Введение в философию образования / Гусинский Э.Н., Турчанинова Ю.И.. — М.: Издательская корпорация «Логос», 2000. — 224 с.
73. Давыдов В. В. Младший школьник как субъект учебной деятельности / В. В. Давыдов, В. И. Слободчиков, Г. А. Цукерман // Вопросы психологии. — 1992. - №3. — С.14.
74. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения / Давыдов В.В. : монография. — М. : Просвещение, 1996. — 446 с.
75. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и ... неопределенность / А. Н. Дахин // Стандартный мониторинг. — № 4. — 2002. — С. 22-26.
76. Декарт Р. Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках / Рене Декарт. — электронный ресурс: <http://philosophy.ru/library/descartes/method/00.html>
77. Делор Ж. Образование:сокрытое сокровище / Ж. Делор. — ЮНЕСКО, 1996. — 46с.
78. Демидова Г. А. Организационно-педагогические условия формирования лидерского потенциала менеджера социально-трудовой сферы в рефлексивной среде дополнительного профессионального образования / Г. А. Демидова // Педагогические и психологические науки : актуальные вопросы : Материалы междунар. заоч. научн.-практ.конф. — С. 32-38.
79. Деркач А. А. Профессионализм деятельности в особых и экстремальных условиях : (Психол.–акмеол. основы) / А. А. Деркач, В. Г. Зазыкин. — Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. — М. : Изд-во РАГС (ОП ИЦ РАГС), 2003. — 153 с.

80. Десятов Т. М. Наука управління загальноосвітнім навчальним закладом / Т. М. Десятов, О. М. Коберник, Б.Л. Тевлін, Ю. М. Чепурна. – Х. : Основа, 2003. – 246 с.
81. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2012. – 352 с.
82. Дмитренко Л. В. Розвиток соціально-педагогічного партнерства школи та сім'ї у вихованні дітей / Л. В. Дмитренко [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2011_15/files/P1511_19.pdf
83. Дмитренко М. Інновація як універсальна цінність суспільства / Микола Дмитренко // Освіта регіону. – 2010. – №1. – С.17-22.
84. Добрынин Н. Ф. О теории и воспитании внимания / Н. Ф. Добрынин// Психология внимания. Хрестоматия по психологии / Под ред.. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – М. : Смысл, 2001. – С. 527-532.
85. Дубасенюк О. А. Теоретичні та методичні засади виховної діяльності педагога : дис. ... докт.пед.н./ Дубасенюк Олександра Антонівна : 13.00.04. – К., 1996. – 444 с.
86. Дунаева Е. Социальная неопределенность как характеристика образовательного пространства молодежи / Е. Дунаева // Знание. Понимание. Умение. – 2008. – №1 (2). - www.zpu-journal.ru .
87. Дьяченко В.К. Новая педагогическая технология и её звенья. : Демократическая система обучения по способностям / В. К. Дьяченко : Монография. – Красноярск: Красноярский университет, 1994. – 182 с.
88. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм [Пер с франц. / Сост.А. Б. Гофман]. – М. : Канон, 1995. – 443 с.
89. Елизарова Г. В. Новому образованию – новую систему образовательных ценностей / Г. В. Елизарова // Вестник Герценовского университета. – 2010. - №9. – С.14-17.
90. Ефимов В. О понятии «общечеловеческие ценности» / В.Ефимов, В. Таланов // Здравый смысл. – 2008. – №4 (49). – С.12-16.

91. Ефимов В.И. О типологии общечеловеческих ценностей / Ефимов В.И., Таланов В.М. // Современные наукоемкие технологии. – 2008. – № 4 – С. 122-125.
92. Євтух В. Б. Етнопедagogіка / В. Б. Євтух, А. А. Марушкевич, Н. М. Дем'яненко, В. В. Чепак : навчальний посібник. – К. : Навчальна книга, 2003. – 149 с.
93. Євтушенко Н.І. Основні етапи, принципи й засоби педагогічного моделювання як методу навчання.- електронний ресурс. – режим доступу : http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Pedagogica/73579.doc.htm.
94. Єфімова С. М. Налагодження партнерських стосунків з родинами / С. М. Єфімова // Інклюзивна освіта. – К. : ІЗМН, 2007. – 128 с.
95. Жеребньова Л.В. Соціально-психологічний театр / Автори-упорядники : Любов Жеребньова, Тетяна Артеменко. – К. : Шкільний світ, 2011. – 120 с.
96. Жуков В. І. Соціальне партнерство в Україні / В. І. Жуков : навчальний посібник. – К. : УАДУ, 2000. – 198 с.
97. Загальна психологія / За ред. С. Д. Максименка : навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 272 с.
98. Загвязинский В. И. Методология и методика дидактического исследования / В. И. Загвязинский - М.: Педагогика, 1982. – 160 с.
99. Закон України «Про загальну середню освіту» №65-XIV. – електронний ресурс. – режим доступу : http://www.osvita.org.ua/pravo/law_02/part_02.html.
100. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. О. Л. Музики. – Житомир : ЖДУ, 2006. – 320 с.
101. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. Актуальные проблемы исторического материализма / Здравомыслов А.Г. - М.: Политиздат, 1986. - 223 с.

102. Зинченко В. П. О целях и ценностях образования / В. П. Зинченко. – электронный ресурс. – режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/1999/0330-04.htm>
103. Зинченко В.П. Психологическая педагогика. Материалы к курсу лекций / В. П. Зинченко. – Ч. I. Живое знание. – Самара: СГУ, 1998. – 216 с.
104. Злобина О. Модернізація ціннісної системи та засобів до життя / О. Злобина, В. Тихонович // Суспільна криза і життєві стратегії особистості. – К. : Стилос, 2001. – С.56-72.
105. Зубрик А. Р. Психолого-педагогічні засади формування продуктивного педагогічного мислення майбутніх учителів іноземних мов / А. Р. Зубрик // электронный ресурс. – режим доступа : irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?
106. Иванцов Н. А. Франциск Бэкон и его историческое значение / Н. А. Иванцов // Вопросы философии и психологии. – Кн. 49. – С. 560—599.
107. Инновационная деятельность // Муниципальное образовательное учреждение дополнительного профессионального образования (повышения квалификации) специалистов / Методический центр «Раменский дом учителя» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mou-rdu.ru/innovacii.htm>
108. Ионов А. А. Социальное партнерство как социокультурный феномен / А. А. Ионов. – М.: Макс-Пресс, 2002. – 77 с.
109. Ігнатенко П. Виховання громадянина / П. Ігнатенко, В. Поплужний, Н. Косарева . – К. : Рідна школа, 1997. – 142 с.
110. Ігнатенко П. Р. Аксіологія виховання : від термінології до постановки проблеми / П. Р. Ігнатенко // Педагогіка і психологія. – 1996. – №1. – С.105-111.
111. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе : от действия к мысли : пособие для учителя [А. Г. Асмолов, Г. В. Бурменская, И. А. Володарская и др.]; Под ред. А. Г. Асмолова. – М. : Просвещение, 2008. – 151 с.

112. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении: Книга для учителя / В. А. Кан-Калик. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
113. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант // Кант И. : Собр. соч. - М. : Наука, 1966. - Т. 6. - С. 349—587.
114. Капшутарь М. А. Аксиологизация социально-гуманитарного образования старшеклассников на основе личностно-развивающего подхода / М. А. Капшутарь : дисс ... канд..пед.н. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. – Екатеринбург, 2006. – 204 с.
115. Караковский В.А. Моделирование воспитательной системы "школы общечеловеческих ценностей" / В. А. Караковский // Моделирование воспитательных систем: теория и практика: Сб. научных статей. – М. : МГУ, 1995. – С. 87-92.
116. Каспаржак А.Г. Инновационные школы, новые виды школ / А. Г. Каспаржак // Российская общеобразовательная школа : проблема и перспективы : Сборник статей / Под ред. В.А. Полякова, Л.Н. Боголюбова, Ю.И. Дика. – М.: ИО-СО РАО, 1997. – С. 51-58.
117. Кирилова К.В. Тренінгові технології з прав людини як засіб вдосконалення правової культури соціальних педагогів / К. В. Кирилова // Вісник Запорізького національного університету. – № 1(14). – 2011 – С.139-143.
118. Кирьякова А.В. Теория ориентации личности в мире ценностей: Монография / А. В. Кирьякова. – Оренбург : ОГУ, 1996. – 190 с.
119. Кияшко Д. Ю. Життєві цінності в юнацькому віці: результати емпіричного дослідження / Д. Ю. Кияшко // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПНУ. – Т. XIV. – Ч.2. – 2009. – С.158-167.
120. Кісіль М.В. Простір освіти з точки зору її основного суб'єкта / М. В. Кісіль // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки». – 2006. – Вип. 88. – С.138-141.

121. Князева М.М. Инновационный потенциал педагога – Innovatorypotentialoftheteacher / М. М. Князева // Новые ценности образования : [тезаурус для учителей и школьных психологов] / ред-сост. Н. Б. Крылова. – М.: Российский Фонд Фундаментальных исследований, 1995. – С. 34-35.
122. Козак Л. В. Структура та ознаки інноваційної професійної діяльності викладача вищого навчального закладу / Л. В. Козак // Педагогічний процес: теорія та практика. – 2012. – №2 – С. 50-60.
123. Компас [текст]: пособие по образованию в области прав человека с участием молодежи / [П. Брандер, Р. Гомес, Б. Оливейра та ін.]. – Council of Europe Publishing. – Страсбург. – 2002. – 478 с.
124. Кондратова Т. С. Развитие социальной компетентности подростков в общеобразовательной школе /Т. С. Кондратова, Н. С. Сажина // Синергетика образования. – Выпуск 12 [Электронный ресурс]. – Режим доступу до журналу : [http:// www/sinobr.ru/artcls/a12_2.html](http://www.sinobr.ru/artcls/a12_2.html).
125. Коновальчук І. Психологічні аспекти готовності учителів до інноваційної діяльності / Іван Коновальчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2011. – №4 (Ч.1). – С.155-161.
126. Коржуев А.В. Научное исследование по педагогике: теория, методология, практика : [учеб. пособ.] / А.В. Коржуев, В.А. Попков. – М.: Академический проект, Трикста, 2008. – 287 с.
127. Косило Е. Е. Структурний аналіз формування комунікативної компетентності у студентів вищих навчальних закладів / Е. Е. Косило // Інновації. – К., 2003. – № 3. – С. 75–85.
128. Котова И. Б. Философские основания современной педагогики / И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов. – Ростов-на-Дону,: Изд-во РГПУ, 1994. – 142 с.
129. Крохина Е.А. Роль общественной организации в формировании социальной активности учащейся молодежи / Е. А. Крохина // Формирование социальной активности у учащейся молодежи: опыт, проблемы,

перспективы: Сборник научных трудов (Отв. ред. Осокина Т.В., Павлов И.В.). – М.: МПА, 2005. – С.137 – 142.

130. Крошка О. І. Сучасна психологічна наука про життєво-ціннісні орієнтації молоді / О. І. Крошка // Дев'ята міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасність, наука, час. Взаємодія та взаємовплив». – електронний ресурс. – режим доступу до ресурсу : <http://intkonf.org/kroshka-oi-suchasna-psihologichna-nauka-pro-zhittevo-tsinnisni-orientatsiyi-molodi/>

131. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень : [навч. посіб.] / О. В. Крушельницька. – К. : Кондор, 2009. – 206 с.

132. Крылова Н. Б. Социокультурный контекст образования / Н. Б. Крылова // Новые ценности образования. – 1995. – №2. – С.76-103.

133. Крылова Н. Новые ценности образования : тезаурус для учителей и школьных психологов /Н. Крылова. – Вып.1. – М. : Наука,1995. – 110 с.

134. Кузьмина В. П. Формирование эмпатии у младших школьников к сверстникам в зависимости от детско-родительских отношений в семье: Дис....канд. психол. наук. – Н. Новгород, 1999. – 157 с.

135. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М.: Высшая школа, 1990. – 312 с.

136. Кулюткин Ю. Н. Ценностно-смысловые ориентиры современного образования.проблемные очерки / Ю. Н. Кулюткин. – СПб. : СпецЛит, 2002. – 96 с.

137. Культура педагогічного спілкування як фактор гуманітаризації сучасної освіти / М. Лазарев (відпов. ред.) та ін. – Суми, 1996. – 285 с

138. Курилів В. І. Навчання критичного мислення. Вісім шляхів, якими легко прийти до поразки, навіть не починаючи (за Робертом Стенбергом) / В. І. Курилів // Історія та правознавство. – 2004. – №1. – С.5-12.

139. Лакатос И. Избранные произведения по философии и методологии науки / И. Лакатос. – М. : Академический Проспект, 2008. – 423 с.
140. Лактіонов О. К. Структурно-динамічна організація індивідуального досвіду / А. К. Лактіонов : автореф. дис. ... докт. психол. н. : 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – К., 2000. – 36 с.
141. Левинтова Н.Е. Современные методы мониторинга уровня подготовки обучающихся / Наталия Евгеньевна Левинтова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://festival.1september.ru/articles/505414/>
142. Легун О. М. Роль цінностей і ціннісних орієнтацій у розвитку особистості / О. М. Легун. – Електронний ресурс. – режим доступу до ресурсу : <http://vuzlib.com/content/view/860/94/>.
143. Леонтьев А. А. Технология развивающего обучения: некоторые соображения / А. А. Леонтьев // «Школа 2000...». Концепции. Программы. Технологии. – Вып. 2. – 1998. – С. 43-49.
144. Леонтьев А. А. Что такое деятельностный подход в образовании? / А. А. Леонтьев // Начальная школа. – 2011. – №1. – С.3-6.
145. Леонтьев В. Г. Психологические механизмы мотивации учебной деятельности / В. Г. Леонтьев. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 1987. – 92 с.
146. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1992. – 17 с.
147. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15–26.
148. Лепейко Т. Оцінювання готовності персоналу до проведення організаційних змін / Тетяна Лепейко, Денис Нейпак. // Управлінські інновації. – 2012. – №1. – С. 156-166.
149. Лихачев Б. Т. Педагогика. Курс лекций / Лихачев Б.Т. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: МГУ, 2001. – 607 с.

150. Лодатко Є. О. Моделювання в педагогіці: точки відліку / Є. О. Лодатко // е-журнал «Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку» / Випуск №1 [2010] http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n1_2010_st_2/
151. Локшина О.І. Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / О.І. Локшина. – К. : Знання, 2004. – 486 с.
152. Лотце Г. Микрокосм: Мысли о естественной и бытовой истории человечества: Опыт антропологии / Г. Лотце. – М.: К. Солдатенков, 1866-1867. – 114 с.
153. Лукіна Т.О. Моніторинг якості освіти : теорія і практика / Лукіна Т.О., Патрикеева О.О. – К.: Плеяди, 2005. – 286 с.
154. Лукьянов В.Г. Изучение проблемы ценностей в современной философии / В. Г. Лукьянов // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана. Матер.международ.науч.конф. – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – С.221-224.
155. Максакова В. И. Педагогическая антропология / В. И. Максакова. – М.: Прогресс, 2001.- 244 с.
156. Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник / С. Д. Максименко. – К. : Нова книга, 2001. – 434 с.
157. Матушанский Г. У. Основные характеристики психолого-педагогической подготовки и переподготовки преподавателя высшей школы на современном этапе / Г. У. Матушанский // Психологическая наука и образование. – 2001. – № 2. – С. 24 – 30.
158. Мееровский Б. В. Гоббс / Б. В. Мееровский. – М. : Мысль, 1975. – 208 с.
159. Мелікова С. О. Психолого-педагогічні, соціальні та філософські засади організації інтерактивної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів / С. О. Мелікова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу

"Києво-Могилянська академія"]. Сер. : Педагогіка . - 2013. - Т. 215, Вип. 203. - С. 106-109.

160. Мертон Р. Социальная структура и аномия / Р. Мертон // Социология преступности (Современные буржуазные теории) [Пер. франц. Е. А. Самарской / Ред.перевода М. Н. Грецкий]. – М. : Прогресс, 1966. – С. 299-313.

161. Методологія та методи соціальних досліджень [навч. посіб.] / Ю.В.Борисова. – К. : ДЦССМ, 2003. – 216 с.

162. Митина О. В. Факторный анализ для психологов / О. В. Митина, И. Б. Михайловская. — М. : Учебно-методический коллектор Психология, 2001. — 169 с.

163. Михеев В. И. Моделирование и методы теории измерений в педагогике [текст]: – 3-е изд., стереотип. / В. И. Михеев. – М.: КомКнига, 2006. – 200 с.

164. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії /О. Мокрогуз . – Х. : Основа, 2005. – 188 с.

165. Москальова Л.Ю. Менеджмент якості в освітніх закладах // Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pspo/2005_8_1/doc_pdf/moskaleva.pdf.

166. Мотков О. И. Методика изучения внешних и внутренних ценностей личности / О. И. Мотков. – электронный ресурс. – режим доступа : <http://psychology.rsuh.ru/archive/motarticle15.doc>.

167. Музичко Л. Справедливість як цінність у структурі моральної сфери студента та регулятор його навчальної поведінки / Людмила Музичко // Проблеми гуманітарних наук. – 2012. – Вип.25. – С. 117-122.

168. Найн А. Я. Организация экспериментальной работы в образовательных учреждениях инновационного типа / А. Я. Найн, А. А. Найн. – Магнитогорск : МГПУ, 1998. – 150с.

169. Науково-методичні засади професійної підготовки кваліфікованих робітників в умовах євроінтеграції / автори: Л. Нестерова, П.

Лузан, В. Манько, Т. Герлянд, О. Слатвінська, М. Шимановський; за заг.ред. Л. Нестерової. – К. : ПІТО НАПН України, Педагогічна думка, 2012. – 159 с.

170. Нові ідеї сучасної школи Житомира [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : zt-rada.gov.ua/pages/p1855.

171. Новые ценности образования : [тезаурус для учителей и школьных психологов] / ред-сост. Н. Б. Крылова. – М.: Российский Фонд Фундаментальных исследований, 1995. – 110 с.

172. Общечеловеческие ценности [Електронний ресурс] Режим доступу до журн.: http://mirslovarei.com/content_pol/OBSHNECHELOVECHESKIE-CENNOSTI-673.html.

173. Оксенюк О. Формування національних цінностей в учнів на уроках історії як один із змістових аспектів сучасної інноваційної діяльності педагога / Оксана Оксенюк // Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал. – 2012. - №2 (70). – С.112-118.

174. Олпорт Г. Становление личности / Г. Олпорт : Избранные труды / Под общ.ред. П. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2002. – 554 с.

175. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи / В. Л. Ортинський : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

176. П'ятницька-Позднякова І.С. Онови наукових досліджень у вищій школі : [навч. посіб.] / І.С. П'ятницька-Позднякова. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 116 с.

177. Павлик Н.П. Методичні рекомендації з написання комплексних кваліфікаційних робіт / Авт.-укл. Н.П. Павлик. – Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2012. – 52 с.

178. Павлов В.Д. Толерантность в системе образования / В. Д. Павлов // Новые знания. – 2003. – № 1. –С. 20-22.

179. Павлова Л. М. Організація методичної роботи у позашкільних навчальних закладах: метод. рекомендації / Л. М. Павлова – К. : ІЗМН, 2005. – С. 3-4.
180. Павлютенков Є. М. Моделювання в системі освіти (у схемах і таблицях) / Є. М. Павлютенков. - Х.: Вид. група «Основа», 2008.— 128 с.
181. Паскаль Б. Мысли / Блез Паскаль [Пер. Ю.Гинзбург]. - М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1995. - 481 с.
182. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. - М.: Издательский центр "Академия", 2002. - 576 с.
183. Педагогічний словник / АПН; Інститут педагогіки / М.Д. Ярмаченко (відп.ред.), Н.Б. Копиленко (підгот.). — К. : Педагогічна думка, 2001. — 516с.
184. Пелех Ю. Цінності і смисл як інтерпретація педагогічного суцього / Юрій Пелех // Вища освіта України. – 2009. – №3. – С.21-30.
185. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности / В. А. Петровский. – Ростов н/Д. : МЕРА, 1996. – 96 с.
186. Пиаже Ж. Психология интеллекта / Жан Пиаже. – СПб. : Питер, 2003. – 192 с.
187. Пидкасистый П. И. Педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей / Под ред. П.И. Пидкасистого. — М.: Педагогическое общество России, 1998. – 448 с.
188. Плеханов Е. А. Приоритеты и ценности современного образования / Е. Плеханов. – электронный ресурс. – режим доступа: <http://philosophy.ru/library/plehanov/prioity.htm>.
189. Подласый И. П. Педагогика [Электронный учебник] / И. П. Подласый // Факторный анализ в дидактике. — Том. 1. — Режим доступа до журналу : <http://www.univer5.ru/pedagogika/pedagogika-tom1-podlasyiy-i.p.html>.

190. Подмазін С.І. Особистісно орієнтований освітній процес: принципи, технології / С. І. Подмазін // Педагогіка і психологія. – 1997. – №2. – С. 37–43.

191. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності : Затверджено Наказом Міністерства освіти і науки України 7 листопада 2000р. №522. – електронний ресурс. – режим доступу : <http://osvita.irpin.com/viddil/v5/d109.htm>.

192. Пономарев М.В. От реформ и экспериментов к инновационной модели – стратегия развития современного образовательного пространства / М. В. Пономарев // Центр мониторинга качества послевузовского и дополнительного образования : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : m100.narod2.ru/informatsiya_o_tsentre/polozhenie_o_tsentre/index.html

193. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних цінностей та розмірів плати за її проведення» (Порядок, п.2) від 26 серпня 2003 р. N 1343. – електронний ресурс. – режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-п>.

194. Постовий В. Сім'я і сімейне виховання. Концепція / В. Постовий // Рідна школа. – 1996. – №11-12. – С.12-18.

195. Поташник М. Качество образования в разных образовательных практиках / М. Поташник, А. Моисеев // Народное образование. – 1999. – №9. – С.139-144.

196. Пригожин А. И. Нововведения : стимулы и препятствия (Социальные проблемы инноватики) / А. И. Пригожин. – М. : Политиздат, 1989. – 271 с.

197. Пургина Е. И. Аксиологический аспект современного образования и философское учение С. И. Гессена о ценностях / Е. И. Пургина // Педагогическое образование в России. – 2011. – №1. – С.54-60.

198. Разбегаева Л. П. Ценностные основания гуманитарного образования / Л. П. Разбегаева. – Волгоград : Перемена, 2001. – 312 с.

199. Рибальченко І. М. Взаємодія з батьками / І.М. Рибальченко. – Х. : Основа, 2007. – 264 с.
200. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Г. Риккерт // Науки о природе и науки о культуре; пер. под ред. С. И. Гессена. – М. : Республика, 1998. – С.44-128.
201. Риккерт Г. Философия жизни / Г. Риккерт. – К. : Ника-Центр, 1998. – 512 с.
202. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс. – М. : Просвещение, 1994. – 186 с.
203. Рожнова Т. М. Організаційно-педагогічні засади використання інноваційних технологій в управлінні професійно-технічним навчальним закладом / Т. Рожнова // Імідж сучасного педагога: [Науково-практичний освітньо-популярний часопис] Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка; Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Островського (2(101)). – С. 67-70.
204. Розов Н.С. Ценности в проблемном мире: философские основания и социальные приложения конструктивной аксиологии / Н. С. Розов. – Новосибирск : НГУ, 1998. – 138 с.
205. Рокич М. Природа человеческих ценностей / М. Рокич. – М; Нью-Йорк, 1973. – 276 с.
206. Романова Н.В. Проблема цінності: перформативний аспект / Н. В. Романова // Філософські дослідження : зб.наук.пр. – 2012. – №16. – С. 86-94.
207. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 1999. – 720 с.
208. Савенкова Л. О. Комунікативні процеси у навчанні / Л. О. Савенкова // Елементи теорії і практики формування комунікативних умінь. – К., 1996. – 120 с.

209. Савченко О. Я. Особистісно орієнтоване навчання / О. Я. Савченко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 626-627.
210. Сапронов А.В. Социальная активность как конструктивная основа образа жизни молодежи в условиях социокультурных трансформаций / А. В. Сапронов: дисс. канд. социол. наук: 22.00.06. – Курск, 2007. – 174 с.
211. Светлова Н. В. К вопросу о нравственном развитии современных подростков / Н. В. Светлова // Объединенный научный журнал . – М. : Изд-во Тезаурус, 2003. – №4 (62). – С.36-41.
212. Семиченко В.А. Проблемы мотивации и деятельности человека / В. А. Семиченко : Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». – К. : Миллениум, 2004. – 521 с.
213. Семків І. І. Індивідуальні цінності як психологічні механізми формування соціального капіталу / І. І. Семків // Проблеми сучасної психології. – 2010. – Вип.10. – С.699-705.
214. Сергеева Т. Б. Аксиологические проблемы образования и воспитания в контексте теории социокультурной динамики / Т. С. Сергеева : дисс ...докт. филос.н. : 09.00.11 – социальная философия. – Ставрополь, 2001. – 351 с.
215. Сергеева Л.М. Моніторинг фахового успіху випускників професійних навчальних закладів / Л. М. Сергеева, Г. Г. Русанов, І. В. Ілько [За ред. Л. І. Даниленко, Л. М. Сергеевої]. – К.: ТОВ «Етіс Плюс», 2008. – 96 с.
216. Сисоева С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоева. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
217. Скородумова Т.В. Европейская цивилизация и общечеловеческие ценности / Т. В. Скородумова // Кантовские чтения в КРСУ (22 апреля 2004 г.); Общечеловеческое и национальное в философии: II международная научно-практическая конференция КРСУ (27-28 мая 2004 г.) : Материалы выступлений / Под общ.ред. И.И. Ивановой. - Бишкек, 2004. – С.183-187.

218. Сластенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию / В. А. Сластенин, Г. И. Чижакова : учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
219. Слободчиков В. И. Антропологический принцип в психологии развития / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев // Вопросы психологии. – 1998. – №6. – С.316-319.
220. Слободчиков В. И. Категория возраста в психологии и педагогике развития / В. И. Слободчиков // Вопросы психологии. – 1991. – №2. – С.37.
221. Сніцар Л. П. Філософія сучасної освіти / Л. П. Сніцар : навчально-методичний посібник. – К.: Міленіум, 2003. – 55 с.
222. Современный философский словарь / Кемеров В.Е. – М.: Издательство Панпринт, 1998 - 1065 с.
223. Соколова Л. Б. Становление культуры педагогической деятельности учителя / Л. В. Соколова : монография. – Оренбург : ОГПУ, 2003. – 352 с.
224. Соловйов С.М. Основи наукових досліджень : [навч. посіб.] / С. М. Соловйов. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 176 с.
225. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / Питирим Сорокин [Общ.ред., сост.и предисл. А. Ю. Согомонов. Пер с англ.]. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с
226. Социокультурные и психолого-педагогические проблемы инновационной деятельности учителя российской школы : Материалы Всероссийской научной конференции. – Комсомольск-на-Амуре, 1999. – 388 с.
227. Спиноза Б. Трактат об усовершенствовании разума и о пути, которым лучше всего направляться к истинному познанию вещей / Бенедикт Спиноза // Избранные произведения. – в 2-х т. – Т.1. – М. : Госполитиздат, 1957. – С.34-112.

228. Стародубцева К. В. Психолого-педагогічні умови актуалізації суб'єктного досвіду особистості молодших школярів / К. В. Стародубцева // Горизонты образования. – 2012. – №3 (36). – Т.2. – С. 233-239.

229. Стельмахович М. Г. Виховний ідеал української народної педагогіки / М. Г. Стельмахович // Початкова школа. – 1998. – №6. – С.1-5.

230. Стефановская Т. А. Технология обучения педагогики в вузе / Т. А. Стефановская : Методическое пособие. – Изд-е 2-е. – М. : Совершенство, 2000. – 272 с.

231. Структурна профілактика як метод запобігання новим випадкам ВІЛ-інфікування та покращення якості життя людей, які живуть із ВІЛ/СНІД: Методичні матеріали для тренера / Автори-упоряд.: В.В. Молочний, Т.П. Цюман, В.В. Лях; За заг. ред. І. Д. Зверєвої. – К. : Науковий світ, 2006. – 93 с.

232. Сумнительный К. Инновации в образовании. Вектор развития и основная реальная практика / Константин Сумнительный. – електронний ресурс. – режим доступу: http://www.mos-cons.ru/file.php/1/innov_v_obrazov/innov_v_obrazov.htm

233. Сухомлинська О.В. Виховання як соціальний процес: особливості сучасних трансформаційних змін / О.В. Сухомлинська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. – 2003. – № 6. – С. 178-184.

234. Технологія проведення тренінгів з формування здорового способу життя молоді / Г.М. Бевз, О.П. Главник. – К.: Український інститут соціальних досліджень, 2005. – Кн. 1. – 176 с.

235. Тимошук Н. С. Інноваційні форми та методи особистісно орієнтованого виховання старшокласників у процесі позакласної роботи. – електронний ресурс. – режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/3764/1/05tnspapr.pdf>

236. Титаренко Т. М. Домагання особистості у контексті ефективного життєздійснення / Т.М.Титаренко // Наукові студії з соціальної та політичної психології. – Київ. – 2008 –Вип. 20 – С.3–13.

237. Троценко О. Я. Педагогічне моделювання професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови початкової школи / Троценко Ольга Ярославівна : Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти – К., 2012. – 308 с.

238. Трухан О. В. Психологічний аналіз життєвих цінностей студентів різних професійних напрямків / О. В. Трухан // Проблеми сучасної психології: зб.наук.пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – 2010. – Вип.7. – С.713-726.

239. Трушникова Т. Г. Системный подход в педагогике как инновационная основа формирования образовательного пространства / Т. Г. Трушникова // Человек и образование. – 2006. – №7. – С.71-72.

240. Туріщева Л.В. Класні години з соціальним педагогом з елементами тренінгу / автор-укладач Л.В. Туріщева. – Х. : Вид. група «Основа», 2013. – 143 с.

241. Ушинский К. Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии // Ушинский К.Д. : Педагогические сочинения. – В 6 т. –Т.5. - М.:Педагогика, 1990. – 516 с.

242. Фомичева Т. В. Образовательные ценности молодежи в российском трансформирующемся обществе: социологический анализ / Татьяна Владимировна Фомичева : дисс ... канд.социол.н. : 22.00.04 – социальная структура, социальные институты и процессы. – М., 2001. – 206 с.

243. Фопель К. Эффективный воркшоп. Динамическое обучение / К. Фопель [Пер. с нем.] – М. : Генезис, 2003. – 368 с.

244. Франкл С.Л. Смысл жизни / С. Л.Франкл // Вопросы философии. – 1990. – № 6. – С. 68–131.

245. Фридман Л. М. Концепция личностноориентированного образования / Л. М. Фридман // Завуч. – 2000. – №8. – С.77-87.

246. Фролова Н. В. Организационно-педагогические условия формирования профессиональных компетенций у студентов управленческих

спеціальностей / Н. В. Фролова. – електронний ресурс. – режим доступу : http://vestnik.yspu.org/releases/pedagoka_i_psychologiy/32_3/

247. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М. : Знание, 1994. – 447 с.

248. Фромм Э. Человек для себя / Э. Фромм; [Пер. с англ. Л. Чернышевой]. – Мн.: Коллегиум, 1992. – 253 с.

249. Фукуяма Ф. Великий крах. Людська природа і відновлення соціального порядку / Ф. Фукуяма. — Львів : Кальварія, 2005. – 380 с.

250. Хазратова Н. В. Включення студента до соціально-психологічного простору ВНЗ : типи особистісних проблем та консультативна робота з студентами / Н. В. Хазратова // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. - №2. – С.5-8.

251. Ханс Й. Креативность действия / Й. Ханс /Пер с нем. – СПб. : Алтея, 2005.

252. Хатчинсон Г. Партнерство как метод управления : Управление образованием на местах в Великобритании / Г. Хатчинсон // Управление школой. – 1996. – №1. – С.52-55.

253. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность : в 2 т. / Хайнц Хекхаузен. – СПб. : Питер, 2003. – 860 с.

254. Хуторской А. В. Педагогическая инноватика : методология, теория, практика / А. В. Хуторской. – М. : Изд-во УНЦ ДО, 2005. – 222 с.

255. Цимбалару А.Д. Моделивання інноваційного освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу : наукові підходи / А. Д. Цимбалару [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em4/content/07cadast.htm>

256. Чеповецька М. Д. Шляхи формування толерантної свідомості серед молоді / М. Д. Чеповецька // Дев'ята Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Наука і життя: сучасні тенденції, інтеграція у світову наукову думку». – електронний ресурс. – режим доступу:

<http://intkonf.org/chepovetska-md-shlyahi-formuvannya-tolerantnoyi-svidomosti-sered-molodi/>

257. Чистякова І. А. Організаційно-педагогічні засади діяльності інноваційних шкільних мереж Великої Британії / Чистякова Ірина Анатоліївна: дис. ... канд..пед.н. : 13.00.01 – Суми, 2012. – 234 с

258. Чорна К. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України / К. Чорна // Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник / За заг.ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Вища школа, 1997. – С. 26-29.

259. Шайгородський Ю. Ціннісні трансформації в період суспільних змін / Ю. Шайгородський // Соціальна психологія. – 2009. – №3. – С.86-96.

260. Шайхутдинова Р. В. Антропологический подход в сфере образовательного знания : обеспечение перехода от традиционного образования к образованию инновационному, реализующему общий принцип развития человека / Р. В. Шайхутдинова // Успехи современного естествознания. – 2010. - №5. – С. 86-88.

261. Шалаев И. К. От образовательных сред к образовательному пространству: культурологический подход к проблеме / Шалаев И. К., Веряев А. А. – электронный ресурс. – режим доступа : http://www.informika.ru/text/magaz/pedagog/pedagog_5/a03.html

262. Шапран О.І. Педагогічні інновації в практиці роботи вищих закладів освіти / О.І.Шапран // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного інституту імені Г.С.Сковороди. – Вип. 1. – Переяслав-Хмельницький, 2000. – С. 40 – 48.

263. Шкіренко О. В. Психолого-педагогічні засади формування духовних цінностей майбутніх правознавців / О. В. Шкіренко // Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. – 2012. – Вип.5. – С.65-67.

264. Шохин В.К. Классическая философия ценностей: предыстория, проблемы, результаты / В. К. Шохин // Альфа и Омега. – 1998. – № 3 (17). – С. 295–315.
265. Шумило С. А. Формування гуманістичних цінностей у дітей як наукова проблема / С. В. Шумило // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : Зб.наук.пр. – 2001. – Вип.1. – Кн.1. – С.186-195.
266. Эйхельбаум де Бабини А.М. Сходства и различия в развитии современных моделей образования / Эйхельбаум де Бабини А.М.// Перспективы: вопросы образования. –. 1992. – №4. – С.51- 53.
267. Эльконин Б. Д. Введение в психологию развития (в традиции культурно-исторической теории Л. С. Выготского) / Б. Д. Эльконин. – М. : Тривола, 1994. – 168 с.
268. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности / Э. Г. Юдин. – М. : Просвещение, 1978. – 131 с.
269. Юсфин С. М. Партнерство / С. М. Юсфин // Новые ценности образования : тезаурус для учителей и школьных психологов / Ред. Н. Крылова. – Вып.1. – 1995. – 110 с.
270. Якиманская И.С. Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе [монография] / И. С. Якиманская. – М.: Сентябрь, 2000. – 176 с.
271. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю. В. Яковец. – М.: «Экономика», 2003. – 411с.
272. Ясвін В. Аналіз організаційно-освітньої моделі школи / В. Ясвін [Електронний ресурс] // Освіта.ua. – режим доступу <http://osvita.ua/school/theory/2024/>
273. Яценко С. Л. Педагогічні умови та чинники особистісно орієнтованого навчання (теоретичний аспект) / С. Л. Яценко // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2002. – №9. – С.195-197.

274. Ambrose M.L. Organization structure as a moderator of the relationship between procedural justice, interactional justice, perceived organizational support, and supervisory trust / Ambrose M.L., Schminke M. // J. Appl. Psychol. - 2003. - V. 88. - P. 295-305.

275. Dürkheim E. Sociologie et philosophic. - Paris: Alcan, 1925.

276. Hiatt J.M. ADKAR : Model for Change in Business, Government and our Community : How to Implement Successful Change in our Personal Lives and Professional Careers / J.M. Hiatt. – Colorado : Prosci Research, 2006. – 148 p.

277. Hofstede G. Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations / Hofstede G.. – 2001, London, ThousandOaks, New Delhi: Sage Publications. - P. 209-211.

278. Inglehart R. The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics. - Princeton (N. J.): Univ. press, 1977.

279. Kluckhohn, Florence R., & Fred L. Strodtbeck. (1961). Variations in Value Orientations. Evanston, IL: Row, Peterson. – Russo, Kurt W. 2000.

280. StatSoft, Inc. Электронный учебник по статистике [Електронний підручник]. — Москва, 2012. — Режим доступа до ресурсу : StatSoft. WEB: <http://www.statsoft.ru/home/textbook/default.htm>.

281. WeberJ. ManagerialValueOrientation. A Typology and Assessment // International Journal of Value Based Management. – 1990. – Vol.3(2). – Pp.37 – 54.

282. Будас Ю.О. Підготовка майбутніх вчителів до інноваційної педагогічної діяльності засобами ділової гри: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ю. О. Будас; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2010. – 20 с.

283. Гавриш І.В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності: автореф. дис... д-ра. пед. наук: 13.00.04 / І.В. Гавриш; Харків, 2006. – 46 с.

284. Козлова О.Г. Сутнісні складові інноваційної діяльності вчителя / О.Г. Козлова . – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 1999. – 92 с.

285. Максимов Ю.Г. Педагогические условия подготовки студентов к инновационной деятельности в школе: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Ю.Г. Максимов; Удмурдский госуд. ун-т. – Ижевск, 2001. – 19 с.

286. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості вчителя: Навчальний посібник / С. О. Сисоєва. – К.: ІСДОУ, 1994. – 112 с.

287. Яровенко Т. С. Види інновацій в освіті та їх класифікація / Т. С. Яровенко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія Економіка. – 2012. - №64. – С.12-16.

288. Рабочая книга социолога / Отв. ред. Г. В. Осипов. — М.: Наука, 1976. — 512 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Опитувальник
педагогічних працівників інноваційних навчальних закладів
щодо факторів впливу на формування цінностей
суб'єктів освітнього простору**

Шановна/шановний колего! Ми проводимо дослідження ціннісних засад діяльності інноваційних навчальних закладів в Україні. Ваші відверті анонімні відповіді дозволять сформуванню організаційно-педагогічних умов, спрямованих на оптимізацію аксіологічної сфери середньої освіти.

1. Будь ласка, зазначте дані про себе:

Назва Вашого навчального закладу _____

Ваша посада _____

Ваш вік _____ Ваша стать _____

Ваш педагогічний стаж _____

2. Оцініть зазначені у таблиці цінності з позиції їх поширеності у суспільстві, сфері освіти загалом та Вашому навчальному закладі зокрема. Шкала оцінювання: від 0 до 10, де 1 – цінність проявляється найменше; 10 – цінність яскраво виражена.

№	Цінність	Ваша оцінка		
		Суспільство	Сфера освіти	Ваш навчальний заклад
1.	Активність			
2.	Альтруїзм			
3.	Безпека			
4.	Визнання			
5.	Виховання			
6.	Відповідальність			
7.	Віра			
8.	Впевненість			
9.	Гармонія			
10.	Громадська активність			
11.	Гуманізм			
12.	Демократизм			
13.	Дитина			
14.	Добро			
15.	Довершеність			
16.	Друзі			
17.	Духовність			

18.	Емпатія			
19.	Життя			
20.	Задоволення			
21.	Звичай			
22.	Здоров'я			
23.	Знання			
24.	Зовнішня привабливість			
25.	Індивідуальність			
26.	Істина			
27.	Конструктивізм			
28.	Любов			
29.	Людство			
30.	Матеріальний добробут			
31.	Милосердя			
32.	Моральність			
33.	Навчання			
34.	Обов'язок			
35.	Оптимізм			
36.	Освіта			
37.	Особистість			
38.	Партнерство			
39.	Педагог			
40.	Пізнання			
41.	Повага			
42.	Порядок			
43.	Прагматизм			
44.	Престиж			
45.	Природа			
46.	Прогрес			
47.	Простота			
48.	Рівність			
49.	Розвиток			
50.	Розум			
51.	Самодостатність			
52.	Самоповага			
53.	Самореалізація			
54.	Свобода			
55.	Сила			
56.	Сім'я			
57.	Совість			
58.	Соціальний статус			
59.	Справедливість			
60.	Творчість			

61.	Успіх			
62.	Цілісність			
63.	Чесність			
64.	Чесць			
65.	Чуйність			
66.	Щастя			

3. На Вашу думку, впровадження якого педагогічного підходу в діяльність інноваційного навчального закладу дозволить ефективно формувати цінності учнів? Оцініть, будь ласка, за 10-ти бальною шкалою, де 1 – найнижчий бал, 10 – найвищий.

№	Підхід	Ваша оцінка	
		Сфера освіти	Ваш навчальний заклад
11.	Аксіологічний		
12.	Антропологічний		
13.	Гуманістичний		
14.	Діяльнісний		
15.	Задачний		
16.	Когнітивний		
17.	Компетентнісний		
18.	Комплексний		
19.	Особистісно орієнтований		
20.	Системний		

4. Що, на Вашу думку, є найбільш значимим при формуванні цінностей сучасних дітей і молоді? Оцініть, будь ласка, за 10-ти бальною шкалою, де 1 – найнижчий бал, 10 – найвищий.

№	Фактори	Ваша оцінка
1.	Використання діалогічних методів організації діяльності учнів	
2.	Використання інтерактивних методів організації діяльності учнів	
3.	Використання традиційних методів організації діяльності учнів	
4.	Виробничі колективи, до яких належать партнери навчального закладу	
5.	Впровадження національних традицій	
6.	Громадська активність учнів	
7.	Державна освітня політика	
8.	Екологічна ситуація в країні	
9.	Економічна ситуація в країні	
10.	Етнічна належність учнів	
11.	Загальна атмосфера навчального закладу	

12.	Засоби масової інформації (у т.ч. Інтернет і телебачення)	
13.	Зміст навчання і виховання учнів	
14.	Коло спілкування дитини (однолітки)	
15.	Наявність в учнівської молоді досвіду суспільно-корисної діяльності	
16.	Наявність суб'єкт-суб'єктних стосунків у системі «вчителі – учні – батьки учнів»	
17.	Організація навчально-виховного процесу на інноваційних підходах	
18.	Організація навчально-виховного процесу на традиційних підходах	
19.	Особистісні особливості дитини (характер, інтереси, тощо)	
20.	Особливості менеджменту й адміністрування у навчальному закладі	
21.	Особливості спілкування у навчальному закладі	
22.	Педагогічний колектив навчального закладу – структура та клімат	
23.	Правова ситуація в країні	
24.	Релігійність оточення дитини	
25.	Світові тенденції у формуванні цінностей	
26.	Сім'я дитини – її соціальний статус, психолого-педагогічна культура, тощо	
27.	Стан здоров'я суб'єктів освіти	
28.	Участь молоді у позашкільних закладах освіти	
29.	Ціннісна структура українського суспільства	
30.	Широка мережа соціальних контактів навчального закладу	
31.	Інше	

Дякуємо за участь в опитуванні!

Додаток Б

Методика вивчення зміни ціннісних орієнтацій

Дана методика (наводиться Столяренко Л.Д.) фактично базується на позиціях, запропонованих М. Рокичем, тобто представляє модифікацію відповідної методики. Її відмінна особливість – орієнтація використаних на виявлення тенденцій власного розвитку змін, що відбулися в мотиваційній сфері. Пропонується виконати два завдання:

1. Якщо вам запропонували в п'яти словах викласти своє розуміння особистого щастя, то які з наведених нижче відповідей ви використовуєте? Вкажіть цифрою 1 своє найважливіше для вас, цифрою 2 трохи менш важливе і т.д. до 5. А як би на це ж питання ви відповіли 2 роки назад (вкажіть 3-5 значущих для вас чинників щастя 2 роки тому):

- ☐ цікаве активне життя
- ☐ цікаве навчання
- ☐ матеріально забезпечене життя
- ☐ наявність вірних друзів
- ☐ щасливе сімейне життя
- ☐ життя, повне задоволень, розваг
- ☐ свобода, незалежність
- ☐ розширення своєї освіти, кругозору
- ☐ мирна обстановка в країні
- ☐ чиста совість, чесне життя
- ☐ громадська активність
- ☐ комфорт, спокій
- ☐ здоров'я
- ☐ любов
- ☐ наявність дітей
- ☐ досягнення влади
- ☐ повага оточуючих
- ☐ творчість
- ☐ рівність для всіх
- ☐ мистецтво

- ☐ гроші будь-якими способами
- ☐ успіх у кар'єрі
- ☐ спілкування з людьми
- ☐ віра
- ☐ щось інше (вказіть).

2. Уявіть собі, що перед вами сходинок життя, вершина сходів – 10 (найкраща для вашого життя), внизу найгірша сходинок життя. На якій сходинці ви: а) перебували 2 роки тому; б) знаходитесь зараз; в) будете перебувати через 2 роки.

Додаток В

Методика для визначення типу спрямованості особистості (Т. Данилова)

Тест призначений для діагностики структури спрямованості особистості, виявлення ступеню представленості в ній гуманістичної складової.

Інструкція. Перед вами ряд тверджень, що стосуються ваших життєвих устремлінь і деяких сторін вашого способу життя. Оцініть кожен з варіантів за шкалою: 5 - так, повністю згоден; 4 - мабуть, так, в цілому згоден; 3 - коли як, згоден певною мірою; 2 - ні, в цілому не згоден; 1 - ні, категорично не згоден; 0 - не знаю, не замислювався над цим.

1. Я думаю, що в житті важливіше всього:

- а) навчитися любити і розуміти людей;
- б) навчитися довіряти своїм раптовим імпульсам і бажанням;
- в) навчитися приймати розчарування і невдачі;
- г) навчитися реалізовувати поставлені цілі і завдання.

2. Мені здається, що справжня людина - це:

- а) терпима, толерантна людина;
- б) людина, що вміє приймати життя у всіх її проявах;
- в) людина, що вміє легко і невимушено реалізовувати свої потреби та бажання;
- г) людина, що вміє під що б то не стало домагатися поставленої нею мети.

3. Я думаю, що сенс життя, швидше за все, полягає:

- а) у коханні, дружбі, спілкуванні з людьми;
- б) в житті;
- в) у досягненні поставлених цілей і завдань;
- г) у тому, щоб збувалися всі мрії та бажання.

4. Найбільшу цінністю у моєму житті є:

- а) допомога іншим людям;
- б) пошук сенсу і істини;
- в) особисті успіхи і досягнення;
- г) вміння точно і правильно спрогнозувати результати власної діяльності.

5. Найбільше задоволення в житті я отримую від:

- а) спілкування з цікавими для мене людьми;
- б) роздумів щодо смисложиттєвих питань;
- в) усвідомлення того, що мої плани і проекти реалізуються;
- г) відчуття власної успішності.

6. Я думаю, що любов найчастіше проявляється:

- а) в умінні жертвувати власними інтересами заради інтересів іншої людини;
- б) в умінні повністю віддаватися почуттям, переживанням, стражданням;
- в) в умінні повністю насолодитись почуттями іншої людини;
- г) в умінні створити стабільні і надійні відносини з любимою людиною.

7. У важкій кризовій ситуації я найчастіше:

- а) шукаю людину, здатну мене вислухати, втішити, підбадьорити;
- б) повністю занурююся в власні переживання, намагаюсь зрозуміти їх природу;
- в) зважую ситуацію і продумую всі можливі наслідки для мене;
- г) приймаю відповідальність за те, що трапилося і сподіваюся на те, що проблема незабаром вирішиться.

8. Вільний час я найчастіше хотів би:

- а) присвятити спілкуванню з людьми, які звернулись до мене за допомогою (напишіть конкретно, що ви робите);
- б) займатися тим, що здатне принести мені матеріальний результат і просування в соціальному зростанні;
- в) присвятити собі (тому, що мене цікавить);
- г) присвятити роздумам про прочитані книги, прослухану музику.

9. Я волію розмовляти зі своїми друзями і знайомими на теми:

- а) про людські страждання, шукання, переживання;
- б) про кохання, взаєморозуміння між людьми;
- в) про результати моєї діяльності та діяльності моїх друзів і близьких;
- г) про мої останні успіхи та здобутки.

10. Мені хотілося б, щоб в житті мене оточували люди:

- а) яким я міг би чимось допомогти і посприяти;
- б) з якими цікаво поспілкуватися, поміркувати на цікаві для мене теми;
- в) які досягли певного соціального статусу та успіхів в реалізації своїх життєвих цілей і планів;
- г) які могли б допомогти в реалізації моїх планів і бажань.

11. В університеті (інституті) у мене багато вільного часу займає:

- а) підготовка до семінарів, написання рефератів, науково-дослідницька робота;
- б) спілкування та консультування однокурсників, друзів, що звернулися за допомогою;
- в) розмови, що стосуються мого особистого життя, моїх проблем і планів на майбутнє;
- г) освоєння психологічних дисциплін і напрямів, з допомогою яких можна буде щось більше зрозуміти в житті.

12. Моє життєве кредо:

- а) надавати допомогу слабким і нужденним;
- б) пошук радощів і задоволень;
- в) домагатися успіхів, уникати невдач;
- г) прийняття відповідальності за кожен свій вчинок.

13. Найбільше в житті я не люблю:

- а) коли на мене не звертають уваги;
- б) коли люди не замислюються над тим, для чого вони живуть і як вони живуть;
- в) коли я щось запланував, а у мене не виходить;
- г) коли люди залишаються індифферентними (байдужими) до оточуючих їх людей.

Ключ до методики:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Гуманізм	а	а	А	а	а	а	А	а	б	а	б	а	Г
Егоцентризм	б	в	Г	в	г	в	Г	в	г	б	в	б	А
Екзистенціалізм	в	б	Б	б	б	б	Б	г	а	в	г	г	Б
Прагматизм	г	г	В	г	б	г	Г	б	в	г	а	в	В

За кожен відповідь, що збіглася з ключем, нараховується 1 бал. Автор розглядає структуру спрямованості з позицій двох ортогональних осей «гуманізм-егоцентризм» і «екзистенціалізм-прагматизм».

Егоцентрична спрямованість - спрямованість, при якій цілі, інтереси, потреби особистості звернені на неї саму (носять егоїстичний характер, займають центральне місце в ієрархії цінностей. Спілкування з іншими людьми, як правило, манипулятивне, характеризується відсутністю правдивого, непідробного інтересу до співрозмовника.

Гуманістична - при якій цілі, інтереси та потреби інших людей набувають першорядного значення. У спілкуванні такі люди толерантні, автентичні, емпатійні.

Екзистенційна - за якої домінуючою потребою виступає потреба у внутрішній діяльності, що характеризується високим рівнем самоаналізу, рефлексії, прагнення до самовдосконалення і самореалізації.

Прагматична - при якій домінуючим мотивом є результати планування та успіхів виконуваної діяльності, тобто особистість орієнтується на конкретні результати своєї діяльності, які, в свою чергу, визначають її цінність і значимість. Переважання певного типу спрямованості визначається за найбільшою сумою виборів.

Додаток Г

Теми тренінгів для вихователів груп продовженого дня і батьків

1. Якою б ви хотіли бачити свою дитину?
 - 1.1. Цінності виховання дітей.
 - 1.2. Мета виховання і методи розвитку дитячої діяльності.
2. Організація дитячої діяльності.
 - 2.1. Проблеми планування.
 - 2.2. Як допомогти дитині зробити вибір.
 - 2.3. Якщо дитина відмовляється від діяльності.
 - 2.4. Процесуальна гра.
 - 2.5. Похвала й осудження.
 - 2.6. Труднощі режимних моментів.
3. Спілкування з ровесниками.
 - 3.1. Відмова від спілкування з ровесниками.
 - 3.2. Агресивна дитина.
 - 3.3. Дитячі конфлікти.
 - 3.4. Спільна гра.

Тема: «Якою ви хочете бачити свою дитину?»

Заняття 1. Цінності виховання**1-й етап. Виявлення цінностей**

На першому етапі заняття ведучий пропонує учасникам відповісти на запитання: «Якою ви хочете бачити дитину?»

На дошці або на плакаті виписуються всі якості дитини, які називають учасники:

- ☐ слухняна;
- ☐ добре їсть;
- ☐ вміє сама одягатися;
- ☐ не вередує;
- ☐ не б'ється;
- ☐ самостійно їсть;
- ☐ добре засинає;
- ☐ користується горщиком;
- ☐ добра, товариська;
- ☐ ласкава, смілива, розумна;
- ☐ вміє постояти за себе;
- ☐ добре говорить;
- ☐ любить малювати;
- ☐ любить ліпити;
- ☐ любить, коли ТИ читають;
- ☐ здорова;
- ☐ вміє знайти для себе заняття;
- ☐ допитлива;
- ☐ допомагає дорослим тощо.

Потім ведучий пропонує пояснити, для чого потрібно виховувати ці якості. Відповіді учасників тренінгу можуть бути різними, наприклад:

1. щоб дитина не заважала дорослому займатися своїми справами;
2. щоб навчалася враховувати інтереси інших людей;
3. щоб привчалася до порядку, дисципліни;
4. попереджувати можливі негативні наслідки неслухняності;
5. для особистої безпеки дитини;
6. щоб її можна було чогось навчити;
7. щоб вміла дотримуватися режиму;
8. щоб не конфліктувала з ровесниками;
9. щоб була керованою.

Склавши такий список, ведучий пропонує виділити формулювання, у яких вміщуються цінності розвитку дитини, і формулювання, які мають на увазі цінності «зручності» дорослих. обвівши їх фломастерами різних кольорів або розмістивши у дві колонки.

На замітку ведучому. Доцільно, щоб групуючи ці формулювання, учасники обговорювали кожну з них, спираючись на конкретні ситуації. Наприклад, розглядається така ситуація: мати сповиває немовля, а старша дитина проситься до неї на руки. Мати хоче, щоб малюк почекав і не заважав їй.

У цій ситуації від дитини потрібна слухняність. Однак сформулювати необхідність цієї якості в цій ситуації можна і «щоб вона не заважала дорослому», і «щоб вчилася враховувати інтереси інших людей».

За кожним із цих формулювань приховуються різні цінності. Очевидно, що аргумент «слухняність потрібна, щоб дитина не заважала дорослому» не має на увазі цінності розвитку дитини, й буде зарахований до формулювань, що припускають цінності «зручності» дорослого; а другий аргумент – до формулювань, у яких вміщуються цінності розвитку дитини.

Подібним чином обговорюються й інші якості дитини, поки учасники не навчаться вбачати й аналізувати цінності, що стоять за ними.

2-й етап. Аналіз методів виховання

Ведучий пропонує знову повернутися до якості «слухняність» і на конкретних прикладах обговорити, як зазвичай дорослі добиваються слухняності в різних ситуаціях.

При цьому він або хтось із учасників записує всі названі групою варіанти.

Наприклад: ставлять в куток, лякають, позбавляють розваг, солодощів, подарунків; сварять, лупцюють, читають нотації, намагаються вговорити, перемикають увагу, ображаються, застосовують ігрові прийоми тощо.

Після того як всі учасники тренінгу висловляться, ведучий пропонує проаналізувати виділені способи з погляду їхнього значення для розвитку особистості малюка.

Для цього спочатку він пропонує представити і розповісти, що переживає дитина у разі негативних впливів дорослого, таких як фізичне покарання, окрики, нотації, позбавлення задоволення тощо, записуючи всі висловлювання в лівій частині аркуша.

Це можуть бути: приниження, страх, провина, відчуття, що її не люблять, нехтують, горе. відповідна агресія, розгубленість тощо.

Потім ведучий пропонує провести таку саму роботу стосовно позитивних впливів дорослого. таких як «умовити, пояснити, домовитися, перемкнути увагу».

Висловлювання учасників записують у правій частині аркуша. Наприклад:

- ☐ не відчуває приниження, образи, страху, не втрачає контакту з дорослими;
- ☐ отримує позитивні зразки дій;
- ☐ проявляє власну ініціативу;
- ☐ зберігає позитивне самовідчуття тощо.

На замітку ведучому. Ведучий має враховувати, що опис переживань дитини може становити труднощі для багатьох педагогів і батьків.

Тому він за допомогою навідних запитань, підказок, звернень до власного досвіду учасників допомагає назвати якомога ширший спектр можливих станів і переживань дитини.

Таким чином ведучий поступово підводить учасників групи до думки, що такі прийоми. як покарання, окрики, позбавлення спілкування, спроби налякати дитину принижують її гідність, позбавляють довіри до дорослого, примушують відчути себе непотрібною, у занепаді і. врешті-решт, можуть стати джерелом невротичних реакцій.

3-й етап. Моделі особистісного розвитку дитини

Цей етап можна проводити у формі лекції, бесіди, дискусії залежно від рівня підготовки аудиторії.

Ведучий розповідає про те, як різні виховні стратегії спричиняють різні моделі особистісного розвитку дитини. Фундамент особистості закладається в ранньому віці й багато в чому визначає її особливості в наступні роки життя.

Реалізація принципів авторитарної педагогіки сприяє накопиченню у дитини негативного досвіду контактів з дорослими, формує недовіру до світу, низький рівень ініціативності, допитливості, невпевненість у собі. гальмує розвиток творчих здібностей.

Навпроти, наслідування принципам особистісно орієнтовної педагогіки сприяє накопиченню у дитини позитивного досвіду спілкування з дорослим, дає їй можливість розвинути ініціативність, активність, пізнавальні здібності» впевненість у собі, доброзичливе ставлення до навколишніх.

Далі, залежно від того. які проблеми були порушені на попередніх етапах тренінгу, ведучий обговорює їх з погляду спільних закономірностей психічного і особистісного розвитку дитини. У цьому випадку доречно обговорити проблему слухняності. Ведучий пояснює, що дитяча неслухняність часто має під собою важливий психологічний зміст.

У ранньому віці діти часто використовують неслухняність для визначення меж дозволеного. для залучення уваги дорослого до себе в тому випадку, коли його бракує.

Наприклад. Малюк підходить до мами. тримаючи в одній руці соску, а в другій черевик. Вже знаючи, що дорослий не дозволяє брати черевика до рота. малюк підносить його до рота і лукаво дивиться в очі дорослому.

Почувши «не треба», він посміхається і бере до рота соску. Так може продовжуватися кілька разів і з різними предметами. У подібних випадках дорослий має зрозуміти, що дитина не дражнить його, а з'ясовує межу дозволеного.

Покарання тут недоречні. Краще відвернути увагу дитини й запропонувати їй спільну гру.

Часто проблема неслухняності постає через недооцінку батьками й вихователями властивого дітям прагнення до пізнання навколишнього предметного світу. Багато батьків замість того, щоб забрати невідповідні предмети із зони досяжності дітей і заповнити її іграшками й безпечними предметами, вдаються до обмежень, заборон. Тим самим вони гальмують розвиток у дитини пізнавальної активності й провокують її на конфлікти.

Актуальними для обговорення є й такі проблеми, як упертість, негативізм, агресивність, невміння спілкуватися з однолітками, примхливість, розпещеність тощо. Якщо таких проблем у групі накопичиться дуже багато, вони можуть стати темами наступних тренінгів і бесід.

Заняття 2. Мета виховання і методи розвитку дитячої діяльності

На другому занятті доцільно розглянути традиційне для вітчизняної педагогіки раннього віку запитання про сенсорне виховання дітей.

Ведучий пропонує ще раз звернутися до тих якостей, які учасники групи виділили як бажані при вихованні дітей раннього віку, і обрати із них ті, які належать до формування умінь дитини в продуктивних видах діяльності.

Наприклад, «уміння малювати».

1-й етап. Аналіз заняття із зображувальної діяльності із використанням навчально-дисциплінарної моделі навчання

На замітку ведучому. Традиційним педагогічним завданням занять із зображувальної діяльності є розвиток навичок малювання і сенсорних здібностей дитини (уміння розрізняти колір, форму, величину). Найчастіше вони вирішуються за допомогою надання дітям зразка й корекції педагогом їхньої діяльності.

Завдання цього етапу – підвести групу до усвідомлення суперечностей між традиційними способами навчання і метою Програми, а також критеріями оцінки змісту і методів виховання й навчання в розділі «Розвиток дітей другого і третього року життя».

Ведучий дає опис заняття із зображувальної діяльності, побудованої за традиційною навчально-дисциплінарною моделлю й пропонує групі обговорити його.

Приклад

Педагог садить підгрупу дітей третього року життя за столики, де розташовані однакові набори олівців та альбоми для малювання. Він повідомляє дітям, що сонечко кругле і червоне. Показує, як його треба малювати.

Педагог говорить, що сонечко треба малювати червоним олівцем і пропонує дітям вибрати серед олівців червоний. У ході роботи вихователь поправляє дітей і робить їм зауваження на кшталт: «У тебе сонечко дуже маленьке»,

«Хіба сонечко буває синє?». «Подивися, інші діти вже намалювали, у них сонечко велике і червоне», «Краще за всіх намалював Петрик. Його роботу ми віддамо на виставку». Після закінчення заняття вихователь ставить запитання «Яке сонечко?», повторюючи пройдений матеріал.

Діти відповідають. «Кругле».

Вихователь. «Ще яке?».

Діти. «Червоне».

Вихователь. «Молодці!»

Під час обговорення заняття ведучий має звернути увагу групи на такі моменти:

- ☐ педагог посадив всіх дітей за столики, а не запропонував їм заняття на вибір;
- ☐ запропонував усім дітям один сюжет і однакові матеріали;
- ☐ педагог використовував переважно осудження, а не заохочення;
- ☐ педагог негативно оцінив нестандартний малюнок дитини (синє сонечко).

Підбиваючи підсумки обговорення, ведучий наголошує, що в ході заняття дотримувався змісту лише одного критерію «педагоги ознайомлюють дітей з основними властивостями предметів такими, як форма, колір, величина».

Ведучий підводить групу до висновку про те, що педагог навчає дітей навичок, знань для розвитку творчості, фантазії, винахідливості, уміння робити вибір, позитивного самовідчуття – якостей, розвиток яких закладений у меті Програми.

2-й етап. Аналіз заняття з образотворчої діяльності з використанням моделі особистісно орієнтованого навчання

На другому етапі ведучий пропонує розіграти сценарій заняття, що сприяє розвитку в дітей зазначених якостей, передбачених Програмою.

Доцільно обговорити в групі початок заняття. Ведучий запитує: «Як можна розпочати заняття, щоб уникнути примусу й створити у дітей мотивацію до малювання?». Учасникам групи пропонується придумати відповідні варіанти. У всіх варіантах дорослий відштовхується від ситуації в групі, яка створилася.

Наприклад:

- ☐ прочитавши дітям казку, дорослий запитує, чи не бажають вони намалювати когось з її персонажів;
- ☐ поговоривши на прогулянці з дітьми про погоду і розповівши про сонечко, запитує, чи не хочуть вони його намалювати;
- ☐ побачивши, що хтось із малюків почав малювати, педагог підтримує дитину і пропонує іншим дітям приєднатися;
- ☐ педагог сам починає малювати і чекає, коли хтось із дітей приєднається до нього.

Можливі й інші варіанти.

Ведучий бере на себе роль педагога, три інших учасники – ролі дітей. На столах розкладаються матеріали для малювання (аркуші паперу різних розмірів, олівці, фломастери, вугілля, крейда, фарби тощо), книжки, іграшки.

Учасникам групи, котрі виконують ролі дітей, пропонується поводитися безпосередньо. як це роблять малюки. Хтось може влаштуватися малювати на підлозі, хтось – відмовляється від пропозицій педагога розглядати книжку або гратися з лялькою. Подальший сценарій може мати такий вигляд. «Педагог запитує у дітей: «Хто хоче разом зі мною помалювати?» – і починає малювати: колобка, сонечко, квітку тощо. Дітям, котрі виявили бажання малювати, пропонується обрати матеріал з урахуванням інтересів кожної дитини.

У процесі малювання вихователь підтримує будь-яку ініціативу дитини, інтерпретуючи її малюнок, хвалить.

Приклад

«Що ти намалювала, Марійко? Може, сонечко? Ось яке воно у тебе красиве, велике, червоне», «А у тебе що вийшло, Миколко? Напевно. це дощик? Молодець, зараз ти, можливо, намалюєш травичку? Якого кольору буває травичка? Хто знає?»

Педагог ненав'язливе підказує дітям, що трава буває зеленою (показує зелений олівець або крейду), жовта, коричнева.

Будь-який вибір дитини заохочується і обіграється. Припустимо, хтось із дітей намалював синій кружечок і сказав, що це сонечко. У цьому разі педагог може сказати: «Яке чудове сонечко! А чому воно синє? Я такого ніколи не бачила, а ти, Марійко?» Марійка може відповісти, що бачила або їй так більше подобається. Педагог спокійно сприймає відповідь дитини і запитує: «А ще яким може бути сонечко? Воно може бути червоним або жовтим? Подивімося у віконце або на картинку в книжці. Тут сонечко жовте, але намалювати ти його можеш як тобі подобається».

На замітку ведучому. Педагог пояснює учасникам тренінгу, що на такому занятті так само відбувається ознайомлення дітей з кольором, формою, оволодіння прийомами роботи з різними матеріалами, як і на традиційному. Однак при цьому не нав'язується дітям діяльність, їй зразок, матеріали, а надається воля вибору, заохочується дитяча фантазія.

Замість наголошення на помилці на малюнку дитини їй пропонуються інші можливі варіанти вибору кольору.

Педагог звертає увагу дітей на малюнок кожної дитини й хвалить її: «Подивіться, якого красивого колобка намалював Петрик! Він круглий, жовтий, веселий!»

Якщо хтось поскаржився що в нього не виходить, педагог у м'якій формі пропонує свою допомогу: «Спробуймо разом намалювати» – і додавши до карлечок малюка яку-небудь деталь, говорить: «Дивися, у нас вийшла красива квіточка, тобі подобається?».

Педагог утримує в полі зору всіх дітей і прагне підтримати кожного з них. Наприклад, якщо хтось з дітей розглядає в цей час книжку, педагог може підійти й сказати: «Які красиві картинки, Петрику, хто тут намальований?» тощо.

Після закінчення малювання педагог запитує у кожної дитини: «Хочеш, ми поставимо твій малюнок на виставку?», або: «Ти хочеш забрати його додому?»

Після розігрування сюжету група переходить до обговорення роботи педагога.

Ведучий спрямовує обговорення, акцентує увагу на таких моментах: відсутність примусу, урахування бажань й інтересів дитини, надання права вибору сюжету і матеріалів, невимушена ігрова форма занять, підтримка кожної дитини, створення позитивної емоційної атмосфери. підтримка ініціативи і заохочення дитячої творчості.

Тема: «Труднощі режимних моментів»

Ця тема є актуальною для наших дитячих садків, бо все ще простежується тенденція до жорсткої регламентації поведінки дитини в такі режимні моменти, як годування, переодягання, вкладання спати, туалет. Особливо це стосується ще зовсім маленьких дітей, які ще не володіють навичками самообслуговування. Необхідність дотримання режиму часто спонукає педагогів до авторитарного стилю взаємодії з дітьми, нав'язування своєї волі. Як допомогти педагогу організувати особистісно орієнтовану взаємодію з дитиною під час проведення різних режимних моментів? Цій проблемі присвячено цей тренінг.

Організація тренінгу

Організатори тренінгу: завідувач, методист, психолог.

Учасники – педагоги груп немовлят і раннього віку, батьки.

Ведучим може бути методист або психолог.

У процесі підготовки тренінгу рекомендуємо ведучому ознайомитися з главами «Режим дня вашої дитини», «Навички самообслуговування», «Витоки особистості» у книжці «Психологія вашого немовляти».

Сценарій тренінгу

1-й етап. Виявлення труднощів в режимних моментах та їх причини

Ведучий пропонує учасникам групи визначити проблеми, з якими вони стикаються при проведенні режимних процедур з маленькими дітьми. Всі висловлювання він записує на дошці або на папері, групуючи їх за видами режимних моментів. Це можуть бути:

- ☐ у ситуації годування: дитина відмовляється від прийому їжі або будь-якого її виду; дитина не хоче користуватися прибором; дитина грається під час їди тощо;
- ☐ у ситуації сповивання, переодягання: дитина не любить переодягатися, плаче; дитина пручається, знімає шапку, відштовхує дорослого; дитина капризує, вимагає інший одяг тощо;
- ☐ у ситуації вкладання спати: дитина відмовляється лягати в ліжку, капризує, підводиться; дитина довго не засинає, кличе маму, вимагає гратися, читати; дитина важко засинає і важко просинається; дитина рано прокидається і заважає іншим дітям тощо;

□ при здійсненні туалету: дитина відмовляється сідати на горщик; дитина не проситься на горщик; дитина не любить вмиватися, зачісуватися, чистити зуби тощо.

На замітку ведучому. Якщо групі складно виявляти і формулювати проблемні ситуації, ведучий має доповнити перелік виділених труднощів так, щоб були охоплені всі режимні моменти.

Потім ведучий пропонує групі обрати кілька найтипівіших проблемних ситуацій з кожного режимного моменту (годування, переодягання тощо) і обговорити причини, з яких вони можуть виникнути. Як приклад розглянемо ситуацію «однорічна дитина не любить вмиватися». Ведучий ділить дошку (або аркуш паперу) на дві частини і ліворуч виписує інтерпретацію причини труднощів, які виникли.

У лівій колонці можуть опинитися такі висловлювання, як:

- дитина розпещена в сім'ї, її не привчили до дисципліни;
- у дитини непокірний характер;
- дитина «вередує»;
- дитина боїться води;
- ніхто з дітей не любить вмиватися, їх слід до цього привчати;
- дитина капризує і пручається, тому що хоче привернути до себе увагу дорослого тощо.

Потім ведучий пропонує групі описати почуття і переживання дитини під час проведення цього режимного моменту і записує висловлювання у правій колонці.

На замітку ведучому. Заповнення правої колонки може викликати утруднення в учасників тренінгу. Завдання ведучого – допомогти учасникам групи стати в позицію дитини і побачити психологічний смисл проблеми, яка виникла.

У результаті в правій колонці можуть опинитися такі висловлювання:

- дитині неприємно відчуття холодної води, потрапляння води за комір;
- дитині боляче від потрапляння мила в очі або в ніс;
- дитині важко дихати у процесі вмивання;
- дитину дратує неделікатне доторкання до обличчя, різкі рухи руки дорогого.

Ведучий підводить учасників групи до розуміння того, що небажання дитини умиватися мотивоване її негативними переживаннями, з якими їй важко впоратися і які вона не може висловити словами. Ці природні переживання не є наслідком «розпещеності», «шкідливості», недисциплінованості дитини, а служать сигналами дорослому про дискомфорт, емоційне неблагополуччя, яке дитина відчуває. Аналогічним способом аналізуються проблемні ситуації, які виникають під час проведення інших режимних процедур.

На замітку ведучому. Варто мати на увазі, що відмова дитини від виконання будь-яких режимних процедур найчастіше пов'язана із супутніми негативними відчуттями (холодний горщик, незручна поза, незвично тверда їжа, незручний одяг тощо) і переживаннями, викликаними неделікатним поведінням дорослого (придушенням прагнення до самостійності,

перериванням цікавих занять, не врахуванням індивідуального темпу діяльності тощо).

Потім перед групою ставиться завдання пошуку способів дозволу проблем, що постали.

2-й етап. Аналіз способів розв'язання проблем, які постали

Ведучий пропонує учасникам тренінгу перелічити можливі способи розв'язання складних ситуацій і при здійсненні режимних моментів, залучаючи не лише власний досвід, а й досвід своїх родичів, знайомих, приклади з літератури щодо виховання дітей дитячого й раннього віку, записує висловлювання на дошці.

Потім ведучий пропонує оцінити ефективність кожного із запропонованих способів з погляду зручності дорослого і з погляду переживань дитини.

На замітку ведучому. Серед способів, які не наводилися, можуть опинитися як авторитарні, так і особистісно орієнтовні. Якщо групі складно виділити особистісно орієнтовані способи розв'язання проблем, пов'язаних із режимними моментами, ведучий доповнює перелік так, щоб до нього були включені таю способи, як:

- ☐ включення режимної процедури в гру;
- ☐ перемикання уваги дитини;
- ☐ надання права вибору (їжі, одягу тощо);
- ☐ використання подібних пісень, віршів, розповідей;
- ☐ заохочення самостійності дитини;
- ☐ стеження за темпом її дій;
- ☐ ласкаві вмовляння тощо.

Варто підвести учасників групи до розуміння того, що такі способи, як примус, загроза, заборони, покарання, можуть виявитися ефективними з погляду дорослого, однак з погляду переживань дитини, всі вони викликають емоційний дискомфорт, образу, переляк, недовіру дорослому.

Такі способи, як включення режимної процедури до гри, перемикання уваги дитини, надання їй права вибору (їжі, одягу тощо), використання подібних пісеньок, віршиків, розповідей, заохочення самостійності дитини, стеження за темпом її дій, ласкаві вмовляння тощо вимагають від дорослого особливих зусиль, терпіння і творчого підходу.

Вони дозволяють дитині випробовувати позитивні емоції, почуття впевненості, довіри дорослому, сприяють розвитку її самостійності.

Потім ведучий ставить перед групою запитання: як організувати проведення режимної процедури, з огляду на переживання дитини, не викликаючи її пручання і не наносячи їй емоціонального збитку?

3-й етап. Навчання прийомів особистісно орієнтованої взаємодії

На цьому етапі ведучий, орієнтуючись на віковий склад вихованців дитячого садка, а також на рівень підготовки педагогів і батьків, організовує заняття, спрямовані на навчання прийомів особистісно орієнтованої взаємодії дорослого з дитиною в процесі проведення режимних моментів.

Вони можуть включати лекційну частину, спільне обговорення, розігрування заздалегідь розроблених сценаріїв з організації годування, сповивання,

переодягання, вкладання спати, привчання до навичок охайності і самообслуговування дітей різного віку.

На замітку ведучому. Важливо звернути увагу групи на те, що характер взаємодії з дитиною в процесі режимних моментів уже з перших днів життя впливають на особистісний розвиток та її психічне здоров'я.

У міру потреби ведучий розповідає про можливі негативні наслідки примусових способів годування, купання, міцного сповивання (порушення сну).

Тема: «Дитячі конфлікти»

Організація тренінгу

Організатори – завідувач, методист, психолог.

Учасники – співробітники дитячого садка.

Ведучий – методист, психолог.

Сценарій тренінгу

На замітку ведучому. Ведучий залучає учасників групи до проблеми дитячих конфліктів.

Як педагог може допомогти дітям у цій ситуації?

Завданням тренінгу є опрацювання оптимальних способів розв'язання дитячих конфліктів.

1-й етап. Виявлення причин дитячих конфліктів і пошук можливих способів їх розв'язання

Ведучий пропонує учасникам групи пригадати різні випадки дитячих конфліктів, з якими їм доводилося стикатися в роботі. Це можуть бути: дитина забирає у ровесника іграшку; дитина обмацує, лізе в очі. тягне за одяг другу дитину, дитина відштовхує ровесника від дорослого; дитина проявляє немотивовану агресивність (б'є, тягне за волосся, щипає); дитина відмовляється від конфліктів з ровесником (штовхає, відштовхує, плаче).

Потім ведучий пропонує визначити причини перелічених конфліктів. У випадку затруднення ведучий пояснює, що конфлікти з однолітками можуть бути обумовлені різними причинами, в основі яких покладено особливості ставлення дітей раннього віку до людей і предметів, які її оточують. Головними для них є прагнення до спілкування з дорослими й до обстеження предметів. Ровесник спочатку часто сприймається дитиною як «перешкода» у реалізації цих прагнень або розглядається як об'єкт, цікавий для дослідження. А в тих випадках, коли діти намагаються зробити щось разом, їм бракує навичок взаємодії з рівним партнером.

Виходячи із цього, наведені приклади можуть бути співвіднесені з виділеними причинами: дитина розглядає однолітка як перешкоду в спілкуванні з дорослим; дитина ставить до однолітка як до цікаво? іграшки; дитина хоче спілкуватися або гратися разом з однолітком, але не вміє взаємодіяти з ним.

Потім ведучий пропонує учасникам групи розповісти про свої удачі і невдачі у спробах налагодити дитячі конфлікти. Він записує на дошці всі запропоновані варіанти й обирає для аналізу конкретну ситуацію.

Приклад. Трирічний Миколка грається машиною. Його ровесник Іван спочатку спостерігає за його грою, потім підходить і намагається відібрати у Миколки іграшку. Миколка відштовхує від себе однолітка, сердито кричить на нього, але машину не віддає. Іван настирливо продовжує тягнути іграшку до себе.

Учасники групи обговорюють можливі варіанти розв'язання конфлікту.

Педагоги можуть запропонувати:

- ☐ відвернути увагу одного із дітей іншою іграшкою, цікавим заняттям;
- ☐ організувати спільну гру з машинкою, запропонувавши одній дитині бути шофером, а другій – завантажити машину кубиками для зведення будинку;
- ☐ відібрати іграшку і відвести дітей одне від одного;
- ☐ заборонити Івану забирати іграшку і віддати її Миколці;
- ☐ запропонувати Миколці віддати іграшку Івану;
- ☐ пояснити дітям, що сваритися через іграшку не можна;
- ☐ запропонувати дітям черговість гри з машинкою тощо.

Далі ведучий ставить перед групою завдання вибору оптимальних способів розв'язання цього конфлікту.

2-й етап. Аналіз способів розв'язання дитячих конфліктів

На цьому етапі тренінгу його учасники вибирають із запропонованих варіантів оптимальні, керуючись гуманістичними цінностями, закладеними в Програму й критеріями відповідних розділів державного стандарту.

Ведучий пропонує учасникам групи виділити ті критерії, якими варто керуватися в подібній ситуації. Серед них будуть такі, як: педагоги «привертають увагу дітей до емоційного стану одне одного, власним прикладом і пропозиціями спонукаючи дітей до вияву співчуття, жалю», «прагнуть розв'язувати конфлікти між дітьми в м'якій формі, без насильства і окриків, шляхом переведення їх у позитивні форми взаємодії або перемикають увагу дітей на інші види діяльності або предмети», «допомагають дітям формулювати свої бажання, прохання, домовлятися про черговість дій».

На замітку ведучому. Обираючи той чи інший варіант, педагоги мають обґрунтовувати його, враховуючи вікові й індивідуальні особливості дітей (уміння гратися, користуватися мовленням, приймати правила черговості), ступінь емоційної напруженості конфлікту. Наприклад, якщо конфлікт перейшов у бійку, діти навряд чи почують умовляння дорослого й буде доречніше перемкнути їхню увагу на інші заняття; у спокійнішій ситуації доцільно запропонувати дітям такі позитивні способи примирення, як спільна гра.

Після обговорення ведучий може запропонувати учасникам групи розіграти кілька сценаріїв розв'язання дитячих конфліктів.

3-й етап. Способи розв'язання дитячих конфліктів

Як приклад адекватного розв'язання дитячого конфлікту, пропонуємо сценарій (приклад узятий з книги Е. Рейнолдс «Керівництво маленькими дітьми»).

Приклад

Ситуація «Це моя лялька»

Учасники групи грають ролі дітей і педагога. Діти – Катя, 2,5 року і Наташа, 3 роки (вона старша і значно сильніша за Катю). Катя грається з лялькою. Наташа підходить і відбирає її. Катя плаче.

Педагог, побачивши дівчинку, яка плаче, запитує її: «Що трапилось?»

Катя. Наташа забрала мою ляльку.

Педагог. Ти хочеш сказати про це Наташі?

Катя зніяковіло мовчить.

Педагог бажаючи підтримати Катю, пропонує: – Хочеш, я підйду разом з тобою? Катя бере дорослого за руку і підходить до Наташі. Педагог присідає поруч з Катею навпроти Наташі (ніби підсилюючи позицію Каті) і звертається до Наташі: – Наташо! Катя хоче тобі щось сказати. Катя не наважується звернутися до Наташі й мовчить. Педагог звертається до Каті: – Катю, дуже важливо сказати Наташі, що ти відчуваєш.

Катя, як і раніше, мовчить. Наташа звертається до дорослого: – Вона не говорить.

Педагог. Я вважаю, Катя боїться, але, на мою думку, вона хоче сказати щось про ляльку. Правда, Катю?

Катя киває головою й промовляє: – Так!

Педагог знову звертається до Каті: – Катю, ти можеш сказати Наташі те, що хочеш ляльку?

Катя. Я хочу ляльку.

Педагог одразу ж підхоплює слова Каті, звертаючись до Наташі: «Катя каже, що хоче, щоб Ти повернули ляльку».

Наташа. Ні, я буду з нею гратися.

Педагог. Ви обидві хочете гратися однією лялькою. Як же бути?

Наташа продовжує наполягати на своєму, Катя збентежена й чекає, коли її повернуть ляльку.

Педагог, звертається до Наташі: – Я не дозволяю тобі гратися лялькою доти, доки ви не домовитесь.

Далі учасники інсценівки розігрують можливі варіанти поведінки дівчаток. Потім група аналізує поведінку і висловлювання педагога. Ведучий прагне зафіксувати увагу групи на таких найважливіших моментах:

- ☐ відсутність у вимові педагога директивних висловлювань, які вимагають від дитини дій за прямою вказівкою дорослого, на кшталт: «Віддай ляльку». «Не скривджуй Катю», «Грайтеся разом»;
- ☐ відсутність осуджень, що принижують дитину: «Жаднюга», «Ти чиниш погано»;
- ☐ тактовні прийоми підтримки слабкої й скривдженої дитини та впливи на більш сильного та агресивного (присідає поруч з дитиною, виступає посередником);
- ☐ використання непрямих способів для побудження дитини самій висловити свої переживання і бажання (звертання на кшталт: «Ти хочеш сказати..?». «Дуже важливо сказати...»);

- тактовна інтерпретація переживань скривдженої дитини, яка дозволяє дітям краще збагнути їх;
- використання заборони лише після вичерпання інших способів розв'язання конфлікту;

□ заборона сформулювала таким чином, що відкриває можливості дітям домовитися самим «Я не дозволяю... поки ви не домовитеся»).

Аналогічним чином можуть бути розіграні й інші конфліктні ситуації щодо обговорення різних прийомів взаємодії педагогів з дітьми.

За запропонованими зразками можна організувати тренінги й на інші теми.

Тема: «Якщо дитина відмовляється від діяльності»

Завданням цього тренінгу є вибір стратегії психолого-педагогічної взаємодії педагога з дитиною в ситуації, коли дитина відмовляється приєднуватися до групи дітей і воліє гратися наодинці.

Організація тренінгу

Тренінг може бути організований методистом або психологом ДНЗ, котрий виконує функцію ведучого.

Учасники тренінгу – вихователі й помічники вихователів.

1-й етап

Ведучий пропонує обговорити різні варіанти поведінки вихователя у випадку, якщо дитина воліє грати осторонь від інших дітей і не включається в групову роботу по центрах. Зазначимо, що цей тренінг варто проводити тільки в тих дитячих садках, що працюють за програмою «Співтовариство», де у групах раннього віку апробується робота по Центрах активності.

Ведучий пропонує обговорити різні моделі поведінки дорослого в такій ситуації:

- наполягає на тому, щоб дитина приєдналася до дітей, котрі займаються в якому-не-будь Центрі (ліпили «пиріжки» в Центрі води й піску; робили малюнок за допомогою «печатки» в Центрі мистецтв);
- дає дитині спокій, надаючи право займатися тим, що їй до вподоби;
- проявляє індивідуальний підхід, організовує середовище розвитку для дитини, постійно залучає її до нових видів діяльності й розвиває відповідні інтереси.

Ведучий говорить: «Тепер подумайте і скажіть, як би ви вчинили? Який варіант поведінки обрали б і чому?».

2-й етап

Ведучий пропонує учасникам перевірити себе, зіставивши свої відповіді з психологічним аналізом кожного варіанта.

Потім ведучий послідовно обговорює кожну із трьох медалей поведінки педагога в ситуації, що розглядається з погляду створення умов для психічного розвитку дитини.

1-й варіант

Наполягає на тому, щоб дитина зробила свій вибір і пішла разом з іншими дітьми в будь-який Центр, педагог нібито переслідує благі цілі: хоче, щоб малюк набув нових знань, оволодів новими способами дій, щоб у нього

сформувалися нові уміння. Однак при цьому не забезпечуються умови для особистісного розвитку дитини.

Діяльність, в якій малюк бере участь за вказівкою дорослого, часто виявляється нецікавою для дитини, тому він бере участь в ній формально і справжнього психічного розвитку не відбувається, тобто не формуються нові мотиви, інтереси, не розвивається компетентність стосовно довкілля, самостійність і творчість дитини.

2-й варіант

Часто така поведінка педагога, коли він надає дитині можливість займатися тим, що їй більше подобається, і не брати участь у заняттях, називають Індивідуальним підходом у вихованні. Однак справді індивідуальний підхід має на увазі створення таких умов, які б гарантували максимально ефективний розвиток кожної дитини й насамперед – розвиток її особистості, індивідуальності. Виходячи з цього ситуація, коли педагог просто «дає дитині спокій», не створює умов для розвитку й може бути використана лише як тимчасовий захід.

Так педагог поступово створює умови для розвитку компетентності дитини, нових видів дитячої діяльності, нових інтересів і мотивів поведінки, тобто організовує повноцінне середовище розвитку дитини.

Додаток Г

Тренінг «Цінність життя. Цінності у житті»

для старшокласників

Автор: Чебоненко В.Ф.

Основна мета тренінгу є розвиток пізнавального інтересу підлітків до унікальності людини як живої істоти, до унікальності ресурсів організму людини, можливостей власного організму; визначення цінностей сучасних молодих людей, створення умов для усвідомлення ними цінності життя, важливості репродуктивного потенціалу; формування позитивної самооцінки на основі знань про особливості психосексуального розвитку; формування відповідальності за власне існування.

Цільова група: учнівська молодь 15-17 років**Час:** 1,5 години

Структура заняття

№ п/п	Види роботи	Орієнтовна тривалість, хв..	Ресурсне забезпечення
1	Привітання. Знайомство. Вправа «Мій портрет»	10	Аркуш А-4, маркери, фломастери
2	Прийняття правил роботи групи Вправа «Давайте дружити»	15	Плакат «Правила нашої групи»
3	Вступ. Очікування	5	Плакат «Наші очікування»
4	Вправа «Людина це - ...»	20	Аркуш А-1, А-3, маркери, фломастери
5	Інформаційне повідомлення «Феномен людини»	10	
6	Групове обговорення «Що є цінного в житті молодої людини»	15	Аркуш А-1, А-3, маркери,
7	Вправа «Мої цінності»	10	Аркуш А-1, А-3, маркери,
8	Підсумки	5	

План-конспект проведення заняття

1. Привітання. Знайомство. Вправа «Мій портрет» (10 хв.)

Мета: Познайти учасників, створити в групі доброзичливу атмосферу.

Педагог-тренер роздає кожному учаснику аркуш А-4 і пропонує створити свій портрет у вигляді зірки, на променях якої коротко написати:

- *ім'я, яке подобається, коли вас ним називають;*
- *кредо або вислів, який вам подобається;*
- *образ або графічний символ, з яким ви себе асоціюєте.*

На виконання завдання дається 5 хв. Далі педагог-тренер пропонує кожному коротко презентувати свій портрет. Після цього учасники прикріплюють їх на плакат «Наша група».

2. Прийняття правил роботи групи.

Вправа «Давайте дружити» (15 хв.)

Педагог-тренер об'єднує учасників у п'ять підгруп і пропонує скласти невеликий список побажань до групи, які б відповідали на запитання:

- Якими мають бути учасники групи, як поводитись, що робити для того, щоб можна було створити атмосферу дружби?

На виконання 5 хв.

Далі кожна підгрупа виносить на загальне обговорення і приймаються загальні правила.

3. Очікування.

Педагог-тренер зазначає, що сьогодні на занятті буде йти розмова про людину, про те, що вона собою являє, у чому полягає феномен її природи, чому існує таке поняття, як «феномен людини».

Далі пропонує визначити, що кожен із учасників очікує від заняття, і записати свої очікування на стікерах. Після цього учасники зачитують свої очікування і прикріплюють їх на плакат «Наші очікування».

4. Вправа «Людина – це... » (20 хв.)

Мета: надати учасникам можливість замислитися над особливостями і унікальністю сутності «Людини».

Хід вправи

Педагог-тренер запитує в учасників, як вони розуміють значення слова «феномен»?

Після короткого обговорення педагог-тренер дає визначення цього поняття. Феномен (грецьке сл. - являється) – незвичайне явище, рідкісний факт, який важко збагнути.

Далі педагог-тренер об'єднує учасників у чотири підгрупи і пропонує створити інформаційний плакат «Людина це - ...»

На виконання дається 10 хв.

На наступному етапі підгрупи презентують свої напрацювання.

Запитання для обговорення:

- *Чи легко було виконувати це завдання? Чому?*
- *Як ви гадаєте для чого вчені і спеціалісти різних галузей, психологи, соціологи, медики та ін. вивчають особливості людської натури?*

5. Інформаційне повідомлення «Феномен людини» 10 хв.

Філософська думка завжди проявляла особливий інтерес до вивчення проблеми людини і людського. Яка своєрідність людської істоти? Як в ній пов'язані природне і соціальне, індивідуальне і родове? На що націлені думки і дії людини? Чого вона бажає, у що вірить, на що сподівається? До усвідомлення цих та інших питань людського буття незмінно звертається кожне покоління людей, прагнучи виробити нові шляхи, цілісний підхід до досягнення людини. Відомий західний мислитель XX ст. Е.Кассіер писав про три розуміння людини, які не стикаються між собою: релігійне, філософське і наукове. В релігії людина представлена як деяка недосконала подоба Бога, яка усвідомлює і переживає свою недосконалість, і тому здатна пробачити недоліки та гріхи інших людей. Вихідним пунктом філософського досягнення людини стає пізнаюче “Я”, яке завдяки власній автономії, свободі та розумності, оволодіває світом в свідомості і практиці. Наука характеризує людину як вершину еволюції живих істот. Філософія відмічає серйозні вади, притаманні науково-природничому розумінню людини:

- а) як біологічна істота вона значно слабша у порівнянні з багатьма тваринами і, разом з тим, стала сильнішою за них;
- б) немає природжених інстинктів, які забезпечують виживання, однак володіє здатністю гнучкої адаптації;
- в) не народжується завершеною людською істотою, а змушена ставати нею в процесі культурного розвитку.

Філософія вбачає в ній духовну, розумну, діяльну істоту. Людині притаманні релігійна віра, ціннісні орієнтації, пам'ять про минуле і надія на майбутнє, почуття гумору, переживання своєї смертності. Завдяки розуму вона здатна контролювати свої інстинкти і потяги. Створюючи науку і техніку людина не тільки досягає закони дійсності, але й перетворює її. Багатоманітність, різноманітність, суперечливість людського одночасно стимулює і утруднює усвідомлення його цілісної визначеності.

Кожна людина періодично стикається з необхідністю вирішувати життєво важливі для себе завдання.

Поняття “феномена людини” звичайно фіксує зовнішню відмінність людини як живої істоти від решти живого, від інших живих істот. Природа людини дуже суперечлива. Людина — цілісна істота, і тому підкоряється природнім закономірностям. Своєрідність тілесної організації обумовлює її інстинкти, потяги, пристрасті. Разом з тим, людині притаманні моральність і свідомість. Вона здатна розрізнявати прояви добра і зла, прекрасного і потворного, що і визначає скерованість вільного вибору її дій. Людина може пізнавати і розуміти оточуючу дійсність, себе, інших людей. Поняття “сутності людини” характеризує її глибинні, специфічні, суто людські якості, які зовні проявляються в її природі.

Однозначної відповіді на питання про походження людини (антропогенез) немає. Тому існують різні варіанти його розгляду.

Людина виникає, коли стає творцем символів, створюючи свій символічний світ: світ міфів, мови, мистецтва, науки. Вона живе і

розвивається не просто у фізичному, природному середовищі, а перш за все у світі цих символічних феноменів, які належать до сфери культури.

Концепції, які аналізують положення людини у світі, розрізняються розумінням вищого пріоритету світу (Бог, природа, суспільство тощо). Положення людини характеризується специфікою її взаємовідношення з таким пріоритетом.

Космоцентризм абсолютизує значущість Космосу, природи. Антична натурфілософія всю увагу приділяла Космосу — світовому ладу, характеризуючи його як живе, тілесне, матеріальне ціле. Людина — це мікрокосм, частина макрокосмосу, яка має певні особливості. Пізніше, в епоху Відродження, на перший план виходить пантеїстичний природоцентризм, який оцінював людину як своєрідну піщинку Всесвіту. Характер вибору, дій, відповідальності особи багато в чому залежить від стану її внутрішнього, духовного світу, від її ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації — це світоглядні, моральні, політичні переконання, принципи поведінки, глибокі і постійні прихильності людини. Сукупність склавшихся, сталих ціннісних орієнтацій утворює своєрідний стрижень свідомості, який забезпечує стійкість особи, наслідування певного типу поведінки і діяльності. Саме тому ціннісні орієнтації є дуже важливими регуляторами поведінки індивідів. І тому в будь-якому суспільстві різними шляхами здійснюється цілеспрямований вплив на ціннісні орієнтації особи. Криза особи в сучасному світі тісно пов'язана з необхідністю перегляду старих і наробки нових ціннісних орієнтацій. Людина повинна зберегти свою самобутність, індивідуальність і разом з тим змінювати свій внутрішній світ, постійно нарощувати особистісний потенціал.

6. Групове обговорення «Що є цінного в житті людини» (15 хв)

Педагог-тренер записує на плакаті «Цінності життя людини» усі висловлювання учасників щодо їхнього розуміння життєвих цінностей. Всі названі цінності обговорюються. Особливо звернути увагу на цінність особистого здоров'я.

- Чому здоров'я є індивідуальною життєвою цінністю кожної людини, але разом з цим і суспільною цінністю?

7. Вправа «Мої цінності» (10 хв.)

Мета: підвести учасників до усвідомлення особистих життєвих цінностей. Формувати відповідальне ставлення до власного здоров'я та життя.

Хід вправи:

Педагог-тренер роздає кожному учаснику аркуш А-4 і запитує:

- Як ви гадаєте, де або в чому зберігають цінності (сейф, скриня тощо) і пропонує кожному намалювати цей предмет на аркуші. Далі треба на малюнку записати або зобразити в малюнках перелік власних, важливих цінностей.

Запитання для обговорення:

- *Про що видумали коли виконували це завдання?*

- *Подивіться на зображення своїх цінностей. Чи можете ви сказати, які для вас більш важливі, а які мені? Чому? Що це за цінності?*
- *Чому здоров'я є цінністю?*

Висновок:

Цінності формуються протягом усього нашого життя – це своєрідний фундамент, на якому ми стоїмо і живемо. Вони відіграють визначальну роль смислів і символів, становлять основу індивідуальних і колективних суджень і вчинків. Вони є сенсом життя. Саме тому одна з найважливіших цінностей – це здоров'я.

8. Підсумки (5 хв)

Педагог-тренер пропонує кожному учаснику відповісти на запитання:

- *Що найбільше мені сподобалось на занятті?*

Відповіді записати на маленьких аркушах. Далі всі учасники по колу озвучують свої записи і прикріплюють їх на плакат із зображенням сонця.

На завершення всі стають у коло і висловлюють один одному свої побажання.

Висновок:

Хочеться зазначити, що проведення тренінгів сприяє формуванню навичок здорового способу життя підлітків у період становлення їх репродуктивної поведінки з метою покращення їх репродуктивного здоров'я через підвищення загальних адаптаційних можливостей та оптимізації життєдіяльності.

Безперечно, проблеми збереження репродуктивного здоров'я далеко виходять за межі сфери освіти та охорони здоров'я. На нашу думку, тільки системний підхід може дати цілісне уявлення про загальні проблеми репродуктивного потенціалу у сфері збереження здоров'я нації, забезпечити взаємодію між окремими ланками і фахівцями та надати нові можливості щодо реалізації профілактичних заходів та корекції порушень репродуктивного здоров'я.

Актуальним та доцільним, на нашу думку, є подальше втілення у практику тренінгових занять з профілактики та корекції виявлених порушень репродуктивної поведінки молоді, що допоможе їм зберегти власне здоров'я, реалізувати свій репродуктивний потенціал та стати повноцінним членом суспільства.

Додаток Д

Тренінг «Життєві цінності»

Мета: ознайомити учасників з поняттям «цінність» і виявити специфіку життєвих цінностей, сформулювати ставлення учасників тренінгу до цінностей як дуже важливою складової особистості, які визначають наше ставлення до життя взагалі; підвести учасників до висновку, що здоров'я є однією з головних цінностей у житті;

Час проведення: 3 - 3,5 години.

План заняття:

1. Введення;
2. Очікування «Закриті двері»
3. Правила групи
4. Вправа на знайомство «Снігова куля»
5. Вправа «Ромашка»
6. Вправа-розминка «Ті, хто...»
7. Вправа «Конфлікт цінностей»
8. Вправа «Страва»
9. Вправа «Цінності»
10. Вправа «Клініка по пересадці органів»
11. Дискусія «Людина як цінність»
12. Гра «Гідність як цінність»
13. Рефлексія всього заняття
14. Очікування «Закриті двері»
15. Ритуал прощання - вправа «Побажання»

1. Вступне слово. (5 хв)**2. Очікування (10 хв.)**

Але, перш ніж ми перейдемо до теми, давайте звернемо увагу на ватман з намальованими дверима. Як бачимо ці двері зачинені, а за нею знаходяться всі необхідні знань з нашої теми, в ході заняття ми спробуємо її відкрити. Але сперш я пропоную повісити на неї «замок» (намальований замок і вирізаний з паперу), на якому ви напишете свої очікування від нашої зустрічі.

3. Правила. (10 хв.)

Для комфортної і продуктивної роботи ми виробимо з вами правила за якими будемо жити всі 5 занять. Правила ви самі пропонуєте і самі їх дотримуетесь.

Правила групи (орієнтовний список):

- 1) Правило руки: хочеш щось запитати, підними руку.
- 2) Говорити від свого імені: не узагальнюючи і не від імені всіх.
- 3) Тут і тепер: аналізувати і обговорювати те, що передбачається на даній зустрічі.
- 4) Три НЕ: не бурчати під ніс, не шепотіти на вухо, не говорити одночасно.
- 5) Активність: участь в роботі і обговореннях

6) Конфіденційність: вся інформація щодо конкретних учасників повинна зберігатися в групі - це умова психологічної безпеки і саморозкриття.

7) Щирість і відкритість: не лицемірити і не брехати, бути самим собою, отримати та надати чесний зворотний зв'язок.

8) Кожна думка має право на існування: обговорювати і критикувати висловлювання, думки, а не особистість.

4. Вправа на знайомство, згуртування колективу, створення довірчої атмосфери «Снігова куля» (5 хв.)

Методика: *Кожен учасник називає своє ім'я і придумує прикметник, що починається на ту ж букву, що і його ім'я. Дуже важливо сказати той епітет, який підкреслює індивідуальність учасника. Необхідно стежити за тим, щоб визначення не повторювалися і щоб учасники не підказували один одному епітети. Вправа проходить наступним чином: учасник спочатку називає ім'я та прикметник того учасника, який представився перед ним, потім своє. Завдання наступного повторити вже 2 імені та 2 прикметників, потім назвати своє. і т.д. Останньому учаснику доводиться повторювати імена і прикметники всіх учасників у колі.*

5. Вправа «Ромашка» (45 хв.)

Пояснення: Ця вправа направлена на усвідомлення учасниками всього, що для них цінно, вона допомагає дітям відповісти на питання: без чого ми не можемо себе помислити? Що для нас по-справжньому важливо і значимо? Для цієї вправи необхідний спеціальний реквізит: кожному учаснику видати лист А4 із зображенням ромашки, по одному набору фломастерів (по 6-12 кольорів) і ножиці.

Коментарій: Додаток можна роздрукувати на різній кольоровому папері і дати ці листи всій групі.

Інструкція-1: *Зараз кожному з вас належить зробити ромашку. Але це буде не проста ромашка. Роздайте аркуші з ромашками і фломастери (ножиці поки не давайте), попросіть учасників розміститися за столами зручніше, так, щоб їм ніхто не заважав.*

Ведучий теж повинен буде зробити свою ромашку.

Коментар: Далі ведучий може скористатися дошкою, щоб показати, як і де писати. У центрі цієї ромашки, прямо на серцевині напишіть «Я». Зачекайте, поки учасники це зроблять. Добре, підемо далі. *Основне завдання - зробити написи на пелюстках. На кожному з пелюсток ви повинні б раз відповісти на такі ось питання (скільки пелюстків, стільки і відповідей):*

Бажано ці питання записати на дошці після прочитання.

- «Без чого я не був би я?»,

- «Що мені особливо дорого, цінно і важливо в житті?»

- «Без чого я себе не уявляю?».

Напишіть кожен свою відповідь на окремій пелюстці.

Ведучий може допомогти учасникам, трохи спрямувавши їх думку:

На пелюстках, наприклад, можуть бути написані:

- *Якісь важливі вам люди: батьки, друзі;*

- *Важливі почуття: любов, розуміння;*

- *Ваше хобі, навчання;*

- *Якісь дуже важливі для вас речі: плеєр, чийсь подарунок.*

Загалом, пишіть все, що завгодно, все, що для вас дійсно значимо і без чого ви себе не уявляєте. Також ви можете прикрасити свою ромашку, але тільки після того, як підпишете всі пелюстки. Чи всі зрозуміли? Які є питання?

Дайте на цю роботу час близько 5-7 хв. (В цей час можна включити спокійну музику, бажано без слів). А після того як всі підписали пелюстки ромашки, роздайте ножиці.

А зараз виріжте квітку так, щоб пелюстки були приєднані до серцевини.

Покажіть на своєму прикладі, для цього заздалегідь виріжте одну ромашку самі.

Готово? Відмінно.

Інструкція-2: Давайте тепер сядемо в коло.

Подивіться, будь ласка, все на свої ромашки. Які вони у вас вийшли гарні і несхожі один на одного! Зараз нам усім доведеться зробити ось що. Ведучий теж має бути зі своєю ромашкою.

Ви повинні будете акуратно відірвати від своєї ромашки пелюстка зі словами: «Я самодостатня особистість, тому зможу втратити і / або обійтися без ...», і ви вимовляєте те, що написано на одному з пелюсток.

Потім відриваєте його. Наприклад,

«Я самодостатня особистість, тому зможу обійтися без Інтернету».

Відриваючи пелюстку, ви повинні уявляти собі, як ви насправді втрачаєте те, що написано на пелюстці. Поставтеся до цієї справи серйозно, з повною відповідальністю і віддачею. Пелюстка, який ви відірвали, ми кидаємо в центр нашого кола.

Далі ведучий починає і відриває одна пелюстка від своєї ромашки. Все це виконується по колу. Спочатку всі по черзі відривають одну пелюстку від своїх ромашок, потім другий і так далі, поки в учасників не залишилося по 2 пелюстки або самі учасники не задали питання: «А якщо я не хочу розлучатися з моїми пелюстками»? Ви говорите: «Ви можете залишити 1-2 пелюстки, які ви точно не можете втратити або без яких ви стовідсотково не зможете обійтися в своєму житті».

Важливо! Як показує практика, учасники з легкістю і, можливо, навіть з деяким сарказмом починають відривати пелюстки. Тут важлива роль ведучого: він повинен закликати до серйозності і просити слухати один одного. Людина, яка відриває пелюстку, повинна бути в центрі уваги. Однак ближче до кінця, підлітки самі стають серйозними. Їм все важче і важче відмовлятися від того, що вони написали на пелюстках.

Ведучий повинен наполягати, коли дійде черга до конкретної людини, щоб та обов'язково відірвала пелюстку. Однак відомі випадки, коли діти відривали пелюстки з написом «любов», викидали себе (серцевину ромашки «Я»), а любов залишали. Один підліток не зміг відірвати останню пелюстку з написом «батьки», сказавши при цьому: «Без них я ніхто». Ведучий зазвичай наполягає, щоб учасники відривали пелюстки, але коли самі діти

висловлюють подібні думки або навідріз відмовляються відривати останню пелюстку (а таке часто буває), ведучий повинен поступитися.

Аналіз вправи:

- *Як вам було раз за разом, відриваючи від ромашки пелюстки, розлучатися з тим, що для вас цінне?*

- *Що ви зараз відчуваєте?*

- *Як вам без усього того, що вам дорого?*

- *Як ви думаєте, що за пелюсточки були на ваших ромашках?*

- *Що ж вам так не хотілося від себе відривати?* Ведучий повинен прислухатися до відповідей учасників, щоб почути відповідь - «цінності».

Якщо учасники такої відповіді не дали, назвіть його самі.

Ми з вами за допомогою цієї вправи не тільки дізналися, що для нас цінне, але і як би проранжували наші цінності. Проранжували - значить, розташували в порядку значимості: від менш цінного - до більш цінного. Те, в якій послідовності ми відривали пелюстки, говорить про те, що для нас менш значуще, а що - більше. Ті пелюстки, які найдовше протрималися, для нас найважливіше (точніше, найважливіше те, що на них написано). Подивіться на центр нашого кола, тут - наші цінності.

Коментар: Іноді підлітки пропонують не відривати пелюстки від ромашки, а просто загинати їх. Це значно знижує психологічний ефект вправи. Підлітки ще не повною мірою відчувають можливість втрати того, що їм дорого, або того, що вони ще не зовсім усвідомлюють як цінність (це стосується в першу чергу здоров'я). Саме відриваючи пелюстки, ми моделюємо ситуацію втрати. Вправа дає підліткам можливість пережити ці важкі емоції в грі. І таким чином, у житті вчитися берегти і цінувати те, що вони можуть втратити. І вже, звичайно, у своєму власному житті ні в якому разі не «відривати своїми руками» свої цінності як пелюстки від ромашки. Це важливо підкреслити саме щодо здоров'я.

Обговорення цінностей.

Давайте випишемо ті цінності, які вже були вами написані на пелюстках ромашки.

Учасники кажуть, а ведучий записує їх на дошці.

Коментар: На дошці цінності виписуються в узагальненому вигляді.

Наприклад, учасники називають «мама», «тато», «брат», а ви записуєте «сім'я». Якщо називаються матеріальні предмети, наприклад, мобільний телефон, то потрібно спочатку обговорити, чому він є цінністю. Можливо, він допомагає спілкуватися з друзями (цінність - дружба), або телефон потрібен для того, щоб привернути до себе увагу (цінність - визнання), або людині просто подобатися закачувати мелодії та ігри (цінність - розвага, відпочинок) і т.д.

- *Які ще цінності є у людей, але ви їх не назвали?*

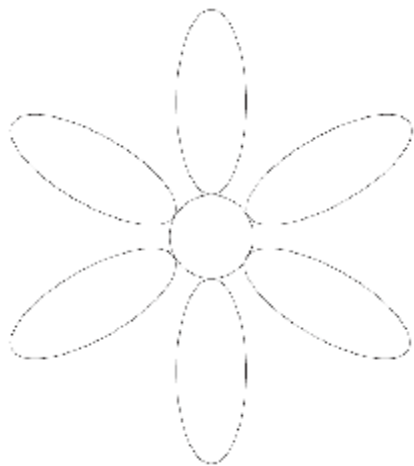
Вислухайте відповіді і запишіть їх на дошці. Якщо названі не всі цінності, ведучий повинен сам доповнити їх список:

- Свобода (самостійність, незалежність)

- Любов

- Дружба
- Здоров'я
- Матеріальна забезпеченість
- Визнання (повага оточуючих, популярність)
- Сім'я
- Благополуччя близьких
- Цікава робота
- Якісна освіта
- Розваги, відпочинок, хобі
- Творчість

Взагалі цінність - це дуже широке поняття. Цінністю можна назвати і якийсь дорогий предмет, і будь-які взаємини. На нашому сьогоднішньому занятті ми з вами розглянемо саме життєві цінності, тобто ті, які важливі не тільки нам конкретно, але і багатьом людям, всьому суспільству. Однак багато суспільних цінностей стають індивідуальними, нашими особистими

цінностями, тому що ми в цьому суспільстві живемо.

6-Вправа розминка «Ті, хто» (10 хв.)

Коментар: розминка дуже важлива після вправи «Ромашка» - вона знімає напругу, відволікає учасників від стресової ситуації, що склалась на попередній вправі.

Пояснення: Вибирається один доброволець. Решта сідають в коло на стільці. Всі сидять в колі, крім одного учасника, який стоїть в центрі. Для нього стільця немає.

Інструкція: *Зараз наш доброволець, що стоїть в центрі, повинен буде сказати фразу: «Поміняйтеся, будь ласка, місцями ті, хто ...» і додасть будь-яку ознаку, наприклад, «... хто прийшов сьогодні в джинсах». Ті діти, у кого ця ознака є, повинні будуть помінятися місцями, а наш доброволець повинен зайняти будь-який зі стільців, що звільнилися, поки ті будуть мінятися місцями. Відповідно, той, хто залишиться без стільця, стає новим ведучим. Ознаки можуть бути різними: як зовнішніми («у кого є червоний колір в одязі», «у кого є домашні тварини»), так і відбивати риси особистості («хто любить математику») або ваші дії («хто сьогодні не снідав»). Загалом, можна називати все, на що вистачить вашій фантазії. Дуже важливо, щоб ознака була як мінімум у 2 осіб в колі, інакше це буде «підставою» для сидячого учасника. (Ведучий повинен за цим стежити). Рекомендую кожному заздалегідь подумати, що він скаже, коли опиниться в центрі кола. Це зробить гру більш динамічною і цікавою. Ну що, все зрозуміло? Тоді почнемо.*

7 Вправа «Конфлікт цінностей» (15 хв.)

Пояснення: У цій вправі учасники готують і розігрують сценки малими групами. Необхідно розбити групу на 2-4 підгрупи. Кожна підгрупа отримує завдання-розіграти конфлікт між цінностями в різних вікових групах

(підлітки, дорослі).

Інструкція: *Ви розбилися на команди. Зараз кожна команда отримає завдання.*

Ваше завдання - придумати і розіграти коротеньку сценку про те, як виявляється конфлікт цінностей дорослих і підлітків. На обдумування сценки вам дається 2 хвилини, на підготовку сценки - 3 хвилини, а на її програвання - 3 хвилини. Якщо запитань більше немає, підходьте до мене за картками (картки потрібно заздалегідь роздрукувати). У кожній картці є опис конкретної ситуації.

Картки для підгруп:

Після показу сценки (якою б вона не була), обов'язково треба подякувати групі оплесками.

Коментар: Якщо у вас мало часу для розігрування сценок, можна обмежитися просто обговоренням кожної ситуації.

Аналіз вправи : Обговорення проводиться після показу кожної сценки з наступних питань.

Питання підгрупі, яка дивилася сценку:

- *Яка цінність лежала в основі поведінки дорослих?*

- *А яка - в основі поведінки підлітків?*

Для відповіді на ці питання можна звернутися до списку цінностей (на дошці).

- *У чому виражався конфлікт цінностей у сценці, яку ви побачили?*

Ситуація 1

Батько хоче, щоб син приділяв більше часу навчанню, тому що в наступному році йому вступати до ВУЗу. А син, між тим, витрачає багато часу на спілкування з друзями: ходить гуляти, призводить друзів додому.

Ситуація 2

Батьки вважають, що «дівчину прикрашає скромність», а їх дочка одягається «сексуально» і користується косметикою.

Ситуація 3

Батьки й дідуся-бабусі хочуть, щоб їхній син і внук вступав до юридичного факультету. Син хоче бути музикантом, всі вечори він проводить на репетиціях своєї молоді рок-групи.

Ситуація 4

Сусіди скаржаться батькам підлітків на те, що ті шумлять пізно ввечері під їх вікнами. Підлітки не вважають, що вони в чомусь винні.

Питання підгрупі, яка показувала сценку (задається тільки тоді, коли все з першої підгрупи відповіли на питання):

- *Що ви хотіли показати цій сценкою?*

- *Чи згодні ви з думками «глядачів»?*

- *Конфлікт яких цінностей ви хотіли зобразити?*

Питання до всіх: *Чи стикалися ви з подібними ситуаціями у вашому житті? Наведіть свої приклади ситуацій, в яких конфліктують цінності підлітків і дорослих.*

Зазвичай люди з різними системами цінностей важко уживаються один з одним. Відмовитися від того, що для нас значимо - такий варіант нас не влаштовує. Адже це наша цінність (згадайте ромашку, яку ми робили на самому початку нашого заняття). Єдиним виходом з подібного протиріччя є пошук якогось третього, нейтрального для обох конфліктуючих сторін варіанту. Це може бути компроміс або рішення, побудоване на взаємоповазі цінностей один одного.

8 Вправа «Блюдо» (15 хв.)

Пояснення: Ця вправа дозволяє учасникам тренінгу замислитися над тим, що вони мають на увазі під різними словами, в тому числі і під словом «здоров'я». Ця інформація також корисна і для ведучого.

Розділіть групу на 3 підгрупи і роздайте кожній по чистому аркушу і ручці (учасникам може знадобитися більше аркушів і, можливо, кольорові олівці чи фломастери).

Інструкція: *Зараз кожна з підгруп повинна буде відчувати себе кухарями і скласти рецепти 3-х різних страв. Перша підгрупа буде складати рецепт дружби, друга - рецепт успіху, третя - рецепт здоров'я. Інгредієнтами цих страв будуть не продукти харчування, а те, що ви самі придумаете. На все це у вас є 7 хвилин. Постарайтеся зробити свою страву оригінальною і незвичайною. В кінці ми підведемо підсумок і познайомимося з усіма трьома рецептами. Перед тим, як ви приступите до завдання, я прочитаю вам один рецепт, який, я думаю, розбудить вашу творчу думку:*

Рецепт любові: 500 гр. пристрасті, 300 гр. закоханості, 100 гр. дружби і поваги, додати 50 поцілунків і 10 обіймів за смаком. Все це приправити терпінням і залишити в теплому куточку вашого серця. Блюдо повинно настоятися. Подавати гарячим!

Після того, як рецепти написані, кожна група представляє свій рецепт.

Аналіз вправи: Обговоріть питання:

- Що ви вважаєте головним інгредієнтом у страві «Дружба»? Чому?
- А у страві «Успіх»? Чому?
- А у страві «Здоров'я»? Чому?
- Який рецепт, як ви думаєте, було складати найважче? Чому?
- Чий рецепт вам сподобався найбільше?

Вислухайте відповіді учасників. Після обговорення Поаплодуйте один одному.

9 Вправа «Цінності» (10 хв.)

Мета: дати уявлення про різні групи цінностей.

Ведучий розповідає що існують загальнолюдські цінності, які визнають більшість людей: життя, любов, здоров'я, сім'я і т.д. У кожної людини є свої цінності. Це особисті цінності, вони залежать від віку, статі, особистого досвіду, освіти конкретної людини.

Цінності бувають:

1. Матеріальні (гроші, речі, меблі і т.д.)
2. Духовні (любов, повага, дружба і т.д.)

Ведучий пропонує розподілити в таблиці які з названих уже цінностей

відносяться до духовних, які до матеріальних, а які і в ту і в іншу:

Духовні	Матеріальні	Загальні

Потім ведучий просить прокоментувати чому вони віднесли ту чи іншу цінність в ту чи іншу категорію. Загальне обговорення.

10 Вправа «Клініка по пересадці органів» (15 хв.)

Пояснення: Вправа може виконуватися як в мікрогрупах, якщо кількість учасників тренінгу досить велика, так і в одній групі, якщо група досить маленька (до 15 осіб). Суть вправи полягає в тому, що діти повинні домовитися, кому з «пацієнтів» клініки необхідно пересадити нирку. Умова: нирка одна, і кожному пацієнтові вона життєво необхідна. Вправа виявляє цінності, що існують в учасників тренінгу.

У цій вправі немає правильних або неправильних відповідей. У ньому важливий сам процес пошуку рішення, рефлексія учасників з приводу цінностей - індивідуальних та існуючих в суспільстві.

Інструкція: *Уявіть собі, що всі ви є хірургами медичної клініки. У вас в лікарняному відділенні лежать чотири пацієнта:*

- *Старий професор, який розробляє вакцину проти раку. Його робота вже близька до завершення;*
- *Шістнадцятирічна вагітна дівчина-сирота;*
- *Мати двох дітей, чоловік якої недавно загинув в автомобільній катастрофі;*
- *Відомий актор.*

Усім їм необхідна пересадка нирки. Без цієї операції вони загинуть. Але зараз в клініку була доставлена тільки одна нирка, і невідомо, коли з'явиться можливість отримати наступну. Вам потрібно за 10 хв. вирішити - кому з пацієнтів операція необхідна в першу чергу, інакше нирка зіпсуватиметься і до пересадки буде не придатна. Тоді її не отримає ніхто.

Важливі правила:

- 1. Не можна приймати рішення голосуванням;*
- 2. З груповим рішенням повинен погодитися кожен з учасників;*
- 3. Не можна залишатися осторонь від обговорення;*
- 4. Кожен повинен в ході дискусії висловити свою думку.*

Коментар: Можливо, хтось залишиться при своїй думці, і до нього навіть приєднуватися інші учасники. Тим самим, може стихійно утворитися друга група зі своєю думкою. Спочатку ведучий, якщо є час, повинен спробувати зробити так, щоб групи змогли знайти спільне рішення, але якщо це не виходить, то залишити, як є: 2 групи зі своїми рішеннями.

Зрозуміло?

Можна додати 1 хв., Сказавши про це всій групі.

Аналіз вправи: Питання необхідно ставити поступово, а не все відразу.

Чому ви віддали перевагу саме цьому пацієнту?

Яка колективна вами цінність стоїть за цим вибором?

Які цінності стояли за відкинутими вами варіантами?

Як вам здається, кому б лікарі віддали нирку в нашому суспільстві?

Швидше за все, ви зіткнетеся з тим, що підлітки у відповіді на останнє питання будуть засуджувати суспільство, скажуть, що для нього зараз основною цінністю є гроші і лікарі віддали б нирку відомому акторові або тому, хто більше заплатить. Не поспішайте їх переконувати.

Просто впевнено і чітко дотримуйтеся своєї точки зору.

Після того, як усі висловляться з приводу вправи, запитаєте:

- Ви помітили такий факт, що більшість наших цінностей є соціально схвалюваними. Чому, як вам здається? Вислухайте всі відповіді.

- А чи не тому, що вони утворилися з суспільних цінностей? Може, суспільство насправді не таке погане, як вам здається?

Вислухайте відповіді.

Так, я бачу, що попитати нам довелося сильно, перебуваючи в ролі хірургів і приймаючи доленосні рішення. Головне, що ми дізналися з цієї вправи - наші власні цінності часто розходяться з громадськими, а, точніше, суспільні цінності втручаються в наші і тим самим створюють всередині нас протиріччя і конфлікти.

На жаль, з цим ми будемо стикатися майже все своє життя. А особливо часто це відбувається в вашому віці, так як ви саме зараз намагаємося приміряти на себе суспільні цінності, і деякі з них вам не подобаються. І тут дилема: якщо виходиш тільки з власних цінностей - ти приречений на самотність. Якщо хочеш бути з людьми - треба поважати їх цінності, адже суспільні цінності складаються десятиліттями, а іноді й століттями.

11 Дискусія «Людина як цінність» (15 хв.)

Мета: дати уявлення про цінність кожної людини.

Питання для обговорення:

- Як ви думаєте чи є сама людина цінністю?*
- Якщо так, то чому залежить його цінність:*
- Від її вмінь і навичок?*
- Від думки про неї її друзів?*
- Від її поведінки і вчинків?*
- Від того красива вона чи ні?*
- Від віку?*
- Від посади?*
- Від зарплати?*
- І ін..*

Висновок: кожна людина унікальний, у кожного є слабкі і сильні сторін, і все це робить її неповторною і однаково цінною.

Завдання: напишіть у зошиті, чому ви особливі. Наприклад: Я особлива тому, що люблю допомагати іншим, я весела, я ввічлива і т.д.

Після виконання ведучий пропонує учасникам побажання зачитати ті

особливості, які вони відзначили. Висновок: в кожній людині є щось особливе.

12. Гра «Гідність як цінність» (20 хв.)

Інструкція. Утворіть 4 групи. На столах, за якими розташовуються учасники гри, знаходяться таблички: «Філософи», «Слідчі», «Спортсмени», «Фінансисти».

Кожна група отримує картку із завданням: знайдіть вихід із ситуації, не зачіпаючи гідності інших людей.

«Філософи». Поясніть слова давньокитайського філософа Конфуція: «Гідна людина не може не володіти широтою пізнання і твердістю духу. Її ноша важка, а шлях довгий. Людяність - ось ноша, яку вона несе ».

«Слідчі». З сумки вчительки пропали гроші і телефон. Підозра лягла на порушників дисципліни: Олега і Сашка.

«Спортсмени». Ваша група довго готувався до поїздки в ліс. Там планувалися плавання в річці, гра у волейбол, збір ягід. Але у Галі болить нога, а у Васі хворе серце. Однак вони хочуть бути разом з вами.

«Фінансисти». Ваш клас виграв 5 000 грн.. Діти вирішили, що можна поїхати на екскурсію в Київ. Але потрібно доплатити по 200 грн. з людини. Руслан і Емма з дитячого будинку. У них немає грошей.

Що ж таке честь і гідність?

В Преамбулі Загальної Декларації прав людини говориться: *«Визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру».*

Поняття «гідність» лежить в основі міжнародних та українських правових норм.

ГІДНІСТЬ - ЦЕ ЦІННІСТЬ кожної людини як особистості.

13. Рефлексія всього заняття (15 хв.)

Що запам'яталося на занятті? Що нового ви дізналися? Що було для вас найбільш актуальним, а що ви вже знали і раніше?

14 Очікування «Закриті двері» (10 хв.)

Повертаємося до очікувань. Всім учасникам дають «Ключі» (двері врізані з паперу) на яких вони пишуть свої враження від проведеного тренінгу. Потім, коментуючи, вони вішають їх на свої замки, як би відкриваючи закриті двері.

15. Ритуал прощання. Вправа «Побажання». (10 хв.)

Інструкція: кожен учасник отримує аркуш, олівець. На цьому аркуші кожен пише своє ім'я та прізвище. Далі всі ходять по колу і пишуть під чужим ім'ям свої побажання. На це дається 5 хв. До кінця вправи у всіх має бути не менше 5-10 і більше побажань від різних учасників. Побажання можна підписувати, а можуть бути анонімними.

Додаток Ж

Тренінг «Здоров'я – цінність нашого життя».

Мета: дати учням поняття щодо здорового способу життя, довести пріоритети здоров'я серед інших цінностей людини та негативний вплив шкідливих звичок на самопочуття підлітка; формувати у підлітків прагнення займати активну життєву позицію, сприяти визначенню власних духовних цінностей та орієнтації на здоровий спосіб життя.

Обладнання: плакати з правилами, папір, бейджики, ручки, маркери, дерево (очікування), дошка, скотч, моделі здоров'я, плакати: „Шкідливі звички”, „Шкала здоров'я”, роздатковий матеріал.

Зміст заняття:**I. Організаційна частина****1. Представлення тренера.****2. Оголошення теми та мети тренінгу.**

Вступ. Тренер повідомляє тему заняття і ставить учасникам тренінгу питання, які спрямовані на актуалізацію знань.

Тренер: Тема сьогоднішнього заняття: „Здоров'я – цінність нашого життя” і поговоримо ми про здоров'я, про активну життєву позицію, спробуємо визначити власні духовні цінності та їх вплив на наше життя.

II. Основна частина**1. Вправа „Знайомство”.**

Мета: знайомство з учасниками, презентація себе, налагодження контакту між учасниками, розширення відомостей про присутніх, позитивні емоції.

- Учасники сидять у колі. По черзі кожен називає своє ім'я і супроводжує це якимось рухом. Наступний учасник повторює ім'я і рухи попереднього учасника і представляє себе і т. д., останній учасник повторює імена і рухи усіх учасників тренінгу.

- По черзі кожен розповідає про себе: „Я цікавий тим, що...”

До уваги тренера! Заохочуйте учасників! Якщо якийсь учасник не зможе зразу включитись у гру, слід надати йому можливість поміркувати і натомість передати слово наступному учаснику.

2. Обговорення правил групи.

Правила – це закони групи, за якими вона живе, під час проведення тренінгу. Тренер з учасниками обговорює правила спілкування в групі. Орієнтовні правила можуть бути:

- дотримуватись регламенту (пунктуальність);
- слухати і чути;
- бути активним;
- говорити тільки за темою і тільки від свого імені;
- не критикувати: кожен має право на власну думку;
- конфіденційність;
- взаємоповага;
- говорити коротко, по черзі;

- правило піднятої руки;
- право ведучого тощо.

3. Очікування учасників.

Мета: визначити сподівання й очікування учасників щодо проблематики заняття.

Хід справи: Учасникам роздаються невеликі стікери (кольорові папірці) вирізані у формі листочків. Тренер просить написати на них, чого саме підлітки чекають від заняття. Потім всі по черзі промовляють свої очікування та прикріплюють на плакаті із зображенням великого дерева.

2. Інформаційне повідомлення „Що таке здоров’я?”

Тренер: Здоров’я – спосіб життя людини. Це той стиль, що людина вибирає для себе, і саме він визначає, досягне людина благополуччя чи ні. Давно доведено що усе, що робить людина, відбивається на стані її здоров’я. Добре здоров’я – це постійний процес. До доброго здоров’я людина може йти, будучи зовсім здоровою чи навіть інвалідом. Добре здоров’я містить всі цілі життя людини, її інтереси і звички. Людина в житті може йти двома шляхами: один веде її до здоров’я, інший – від здоров’я.

Отже, сьогодні ми спробуємо скласти свій шлях до здоров’я, а от в якому напрямку до нього йти – обирати вам!

Що таке здоров’я?

- Здоров’я – це нічого, але все без здоров’я ніщо.
- Здоров’я – це стан повного фізичного, соціального і психічного благополуччя, а не лише відсутність хвороби чи немічності.
- Здоров’я – це утримування від уживання спиртних напоїв і паління. (ВООЗ: статут, 1948 р.)
- Концепція здоров’я означає ступінь, в якому особистість чи група осіб здатна, з одного боку реалізувати свої потреби, а з іншого, змінювати середовище і справлятися з ним. Отже, здоров’я можна розглядати як ресурс повсякденного життя, а не як ціль життя. Це позитивна концепція, у якій на перший погляд висувуються суспільні й особистісні ресурси, а також фізичні здібності.
- Фізичний чи психічний стан, коли відсутній дискомфорт чи біль, що дозволяє конкретній людині найефективніше і найдовше функціонувати в середовищі, в якому вона опинилася внаслідок випадку чи вибору, найбільш наближений до поняття „здоров’я”. (Дюбуа).
- Здоров’я – це стан, при якому люди здатні контролювати своє життя завдяки справедливому розподілу можливостей і ресурсів. Таким чином, здоров’я – це сукупна цінність. Я не можу бути здоровим за рахунок інших чи надмірного використання природних ресурсів.
- Здоров’я значить бути щасливим.
- Здорова людина – це така людина, яка життєрадісно й охоче виконує обов’язки, які покладає на неї життя та повністю реалізує свої фізичні й розумові здібності.
- Здоров’я – це відчуття радості від того, як ти виглядаєш. (Бутс).
- Здоровий спосіб життя – це такий спосіб життя, який зберігає і поліпшує

здоров'я.

3. Гра – розминка „Масаж”.

Мета: релаксувати учасників, підвищити рівень групової згуртованості.

Хід вправи: Всі учасники встають у коло. Тренер пропонує повернутися праворуч і покласти руки на плечі учаснику, який стоїть попереду. Далі всі йдуть по колу і роблять масаж під час слів тренера: „Масажуємо плечі, потім руки до ліктів, вертаємось до плечей, масажуємо шию, хребет, талію, вертаємось по хребту до плечей. Зупинилися, зробили оберт на 180°С. А тепер „віддячимо” за завзятість своїх партнерів.

4. Вправа „Модель здоров'я”.

Хід вправи: Учні розбиваються на групи й усім групам пропонується зобразити модель здоров'я, в яку можуть входити всі складові здоров'я.

Групи представляють свою модель.

Після представлення групам пропонується обмінятися своїми моделями. Далі група, якій дісталася чужа модель, „руйнує” її, тобто, імпровізує чинники, що руйнують здоров'я.

Тренер: Що ви відчували, коли руйнували чужу модель здоров'я? Чи легко відновити зруйноване?

Висновок: відновити зруйноване дуже важко, тому треба берегти те, що маємо.

Тренер: Це завдання проведене не випадково, одним із чинників здоров'я, що руйнує його є шкідливі звички.

Шкідливі звички:

- Вживання алкоголю;
- Тютюнопаління;
- Вживання наркотичних речовин;
- Переїдання;
- Надмірне захоплення будь-чим (комп'ютерні ігри, перегляд телепередач та ін.);

5. Вправа „Перетворення”.

Мета: Розділитися по групам, поглибити знайомство.

Хід вправи: Учасники сідають у коло. Ведучий говорить про те, що знайомство продовжується і пропонує закінчити речення.

- Якби я був книжкою, то я був би (словником, детективом, романом тощо).
- Якби я був явищем природи, то я був би (вітром, сонцем, буревієм тощо).
- Якби я був музикою, то я був би (романсом, класикою, джазом тощо).
- Якби я був би лікарем, то я був би (терапевтом, лором, хірургом тощо).

Тренер розподіляє по групам – спеціальностям лікаря.\

6. Вправа „Як розпорядитися своїм життям?”

Мета: навчити учасників визначати власні духовні цінності, вплив духовних цінностей на своє життя.

Хід вправи: На початку тренер пояснює правила, за якими буде відбуватися рольова гра під назвою „Як розпорядитися своїм життям?”, і наголошує, що вона допоможе кожному з учасників знайти відповідь на це запитання.

Пояснюючи правила гри, тренер роздає учасникам папірці.\

Інформація для тренера:

Чим реалістичніше буде організовано гру, тим краще буде результат. До початку гри тренер переглядає список „товарів” на продаж і пише назву кожного на аркуші або надає аркушу форму „товару”.

Правила гри „Як розпорядитися своїм життям?”

На початку гри прошу кожного написати своє ім'я на 10 папірцях, які вам було роздано. Кожен папірець репрезентує якусь частку учня: його енергію, інтереси, час, ресурси, ідентичність тощо. Протягом кількох хвилин ці 10 папірців будуть уособлювати конкретну людину, отже **КОЖЕН МАЄ ЗБЕРЕГТИ СВОЇ ПАПІРЦІ!**

Через хвилину перед кожним постане вибір „витратити” чи „заощадити” свої папірці. На продаж будуть виставлені різноманітні „товари” по парі.

Правила гри не дозволяють купити обидва товари, тільки щось одне або нічого. Зрозуміло, що, коли закінчатся папірці, вже нічого не можна буде купити.

Примітка: Усі покупки можна робити лише тоді, коли „товари” пропонуються на продаж. Не можна повернутися до попередньої пари, якщо на продаж вже виставлено наступну пару.

Потім тренер дає час для того, щоб кожен учасник написав своє ім'я на 10 папірцях, а після пропонує першу пару на продаж. Після цього він збирає у тих, хто бажає зробити покупку. Видає кожному покупцю картку, що засвідчує його покупку.

Тренер зачитує першу пару „товарів”:

Варіант А

Чудова квартира або будинок (1 папірець)

Варіант Б

Новий автомобіль на вибір (1 папірець)

Наступна пара „ товарів” на продаж:

Варіант А

Повністю оплачена поїздка на канікули терміном 1 місяць у будь-яку країну світу разом з другом (2 папірці).

Варіант Б

Повна гарантія того, що людина, з якою тобі хотілося б одружитися прямо сьогодні, обов'язково одружиться з тобою у недалекому майбутньому (2 папірці).

Наступна пара:

Варіант А:

Стати найпопулярнішою людиною серед своїх товаришів терміном на 2 роки (1 папірець).

Варіант Б:

Мати одного справжнього друга (2 папірці).

Наступна пара:

Варіант А:

Закінчити престижний університет (2 папірці)

Варіант Б:

Заснувати прибуткову компанію (2 папірці).

Наступна пара:

Варіант А:

Мати здорову сім'ю (3 папірці).

Варіант Б:

Здобути всесвітню славу (3 папірці).

Після того, як усі учасники зробили свій вибір з цієї пари, оголосіть, що тим, хто вибрали щасливу сім'ю, повертають два папірці як винагорода.

Наступна пара:

Варіант А:

Можливість змінити якусь одну рису зовнішності (1 папірець).

Варіант Б:

Відчуття задоволення протягом усього життя (2 папірці).

Наступна пара:

Варіант А:

П'ять років безмежної фізичної насолоди (2 папірці).

Варіант Б:

Любов та повага тих людей, що для тебе є найдорожчими (2 папірці).

Ті, хто вибрали п'ять років насолоди, повинні додатково сплатити один папірець (якщо він залишився), оскільки за певні речі ми маємо платити більше, ніж здається спочатку.

Наступна пара:

Варіант А:

Чиста совість (2 папірці).

Варіант Б:

Здатність досягти успіху у тій сфері, де найбільше цього прагнеш (2 папірці).

Наступна пара:

Варіант А:

Створити диво для того, кого любиш (2 папірці).

Варіант Б:

Можливість прожити заново (або повторити) одну подію з власного минулого життя (2 папірці)

Наступна пара:

Варіант А:

Сім додаткових років життя (3 папірці).

Варіант Б:

Безболісна смерть, коли настане час (3 папірці).

Більше не дозволяється робити покупки, ті, папірці, що не були використані, вважаються знеціненими.

Запитання для обговорення:

- Яка покупка подобається вам понад усе? Чому?
- Чи шкодуєте, що зробили якусь покупку? Чому?
- Чи хотілося б вам змінити правила гри? Чому?
- Чому ви навчилися, виконуючи цю вправу?

Коментар тренера:

Наші духовні цінності впливають на те, як ми витрачаємо власний час та ресурси. В обговоренні необхідно звернути увагу учасників на такий висновок: правила гри можна змінити, але життя - це не гра. Не можна повторити вже зроблений вибір чи скасувати прийняте у минулому рішення. Не можна охопити абсолютно все чи скористатися кожною можливістю. Не можна передбачити, які можливості залишаться відкритими для тебе через тиждень або рік. Тобі завжди бракуватиме часу, варіантів вибору грошей, можливостей тощо. Ти повинен будеш платити за кожен свій вибір у житті – і часто ця плата буде перевищувати твої сподівання.

7. Гра-розминка „Емоція по колу”.

Мета: зняти емоційну напругу, пожвавити роботу.

Хід вправи: Всі учасники сідають у коло, кожен по черзі за допомогою міміки передає якусь емоцію, всі інші один за одним її повторюють. Вправа закінчується, коли всі учасники передадуть свої емоції.

8. Вправа „10 заповідей здоров’я”.

Мета: звернути увагу учасників на власні звички та необхідність здорового способу життя, закріплення знань, отриманих на занятті.

Хід вправи:

1. Тренер запитує в учасників: „Що таке заповідь?” Учням пропонується уявити себе мудрецами, які жили в давнину і дати 10 настанов – заповідей для зміцнення здоров’я. Після закінчення тренер пропонує одній групі учасників назвати свої заповіді і записати їх на дошці, інші учасники груп доповнюють цей перелік.

Потім учні роблять висновок, які заповіді найважливіші (акцент робиться на ті, що найбільше повторюються).

2. Інший спосіб проведення вправи: Підгрупи протягом 10 хвилин складають 10 заповідей здоров’я. Далі групи презентують свої розробки.

Запитання для обговорення:

- З чим можна порівняти заповіді?
- Як ви розумієте давній латинський вислів: „Якщо є сумнів – утримайся”.
- Чи важко було виконувати цю вправу? Що дає робота над цією вправою?

9. Вправа „Запитання – відповіді”

Мета: Підведення підсумків тренінгу, перевірка набутих знань.

Хід вправи: Учасники розподіляються по групах. Тренер розподіляє запитання:

Група 1. Для чого нам здоров’я?

Група 2. Що заважає людям бути здоровими?

Група 3. Що шкодить здоров’ю?

Група 4. Від чого чи від кого залежить стан здоров’я?

Підведення підсумків заняття.

Мета: отримати від кожного учасника інформацію про враження від проведеного тренінгу.

Хід вправи: На столі лежать два види паперу різного кольору (наприклад: жовтого і червоного) вирізані у формі яблук.

Тренер дає інструкцію:

Ви бачите на столі аркуші. Вони знадобляться нам для підведення підсумку заняття. На аркушах червоного кольору ви напишете свої позитивні враження від тренінгу, а на аркушах жовтого кольору – побажання щодо поліпшення нашої роботи або те, що сьогодні вам не сподобалось і чому. Не обов'язково брати і червоний, і жовтий аркуші. Ви можете скористатися (при бажанні) тільки одним кольором. Після того, як ви опишете власні враження, підійдіть, будь ласка, до малюнка „дерево” і наклейте свої „яблука” біля своїх листочків.

10. Прикінцеве слово „Все залежить від тебе”.

Тренер: Колись давно у стародавньому Китаї жив дуже розумний, але дуже пихатий мандарин. Весь день його складався з примірок багатого вбрання та розмов з підданими про власний розум і спогадів про минулу зустріч з імператором. Так ішли дні за днями, роки за роками...

Аж ось пройшов усією країною розголос, що неподалік від кордону з'явився чернець, розумніший за усіх на світі. Дійшов той поголос і до нашого мандарина. Дуже розлютився він: хто може називати якогось там ченця найрозумнішою людиною на світі? Але вигляду нікому про своє обурення не подав, а запросив ченця до себе у палац. Сам же задумав обдурити його: „Я візьму в руки метелика, схочу його за спиною і запитам, що у мене в руках – живе чи мертве. І якщо чернець скаже, що живе – я роздушу метелика, а якщо мертве – випущу його...” І ось настав день зустрічі. У пишній залі зібралося багато людей, усім хотілося подивитися двобій найрозумніших людей на світі. Мандарин сидів на високому троні, тримав за спиною метелика і з нетерпінням чекав приходу ченця. Аж ось двері відчинилися, і до зали ввійшов маленький невеличкий, худорлявий чоловік. Він підійшов до мандарина, привітався і сказав, що готовий відповісти на будь-яке його запитання. І тоді, зло всміхаючись, мандарин проказав: „Скажи-но мені, що я тримаю в руках – живе чи мертве?” Мудрець трохи подумав, усміхнувся і відповів: „ВСЕ В ТВОЇХ РУКАХ!”

Збентежений мандарин випустив метелика з рук, і той полетів на волю, радісно тріпочучи своїми яскравими крильцями.

Отже, лише від вас залежить, чи будете ви піклуватись про своє здоров'я і чи буде ваше майбутнє щасливим і безтурботним.

11. Вправа „Кроки до здоров'я”.

Тренер: Щоб прийняти в житті правильне рішення, потрібно спочатку продумати всі „за” і „проти”, задачі і цілі в житті, що стоять перед тобою, вирішити, що важливіше і лише потім робити вибір. Зважаючи на те, що ви сьогодні почули, і про що дізналися, пропоную розробити вам власний шлях до здоров'я. Сьогодні я пропоную зробити вам перші кроки і стати на цей шлях і пройти його, а от який шлях виберете ви – покаже саме життя. (роздаються сліди, на яких учасники пишуть власні кроки до здоров'я і йдуть по ним). Тож все в ваших силах. Бажаю удачі!

III. Заключна частина

12. Підсумки заняття

Учасникам пропонується підбити підсумки заняття. Тренер дає можливість

кожному учасникові висловитись за особистим бажанням і відповісти на запитання:

- Які повідомлення, вправи, ігри Вам сподобались?
- Чи відчували Ви дискомфорт, негативні почуття? Під час яких видів роботи це було?

Додаток 3

ЛЮДИНА ТА ЇЇ ЖИТТЄВІ ЦІЛІ

ЗАНЯТТЯ 1.

Мета в житті людини

Завдання:

обґрунтувати значення мети в житті людини;

сприяти формуванню у старшокласників потреби в цільовій настанові;

сформувати відповідну мотивацію для наступних занять.

Зміст заняття: сутність понять: «життєва мета», «мета життя», «сенс життя».

Актуальність цільової настанови в житті сучасної людини. Талан і людина як господар своєї долі. Життєва мета як складова людського щастя.

Думки з приводу:

Визначення життєвих цілей – нудна повинність або цікаве й корисне заняття?

Чи варто в 16–17 років заглядати у віддалене майбутнє? Народна мудрість каже: «Людина без мети, що безкрилий птах», «Людина гадає – Бог розставляє», «Коли не знаєш куди плисти, не один з вітрів не буває попутнім». Яка Ваша особиста позиція?

У школі Ви вивчаєте багато різних і потрібних дисциплін. Чи варто вчитись ставити цілі, чи це вміння приходять само собою. Яка Ваша думка з цього приводу?

ЗАНЯТТЯ 2.

Людина та її духовні цінності

Завдання:

допомогти старшокласникам усвідомити та проаналізувати поняття про сенс життя, цінності людського буття й порівняти їх із загальнолюдськими вартостями;

сприяти формуванню в учнів ціннісних орієнтацій.

Зміст заняття: порівняння понять «ціна» й «цінність», їхня подібність і відмінність. Висловлення старшокласниками своїх міркувань за методикою незакінчених речень:

для мене має ціну те, що...

цінністю для мене є...

є такі речі, явища, що не мають ціни. Це...

Бесіда

Особиста й загальновизнана шкала цінностей. Зіставлення цих понять.

Значущість особистих цінностей для впевненості в прийнятті життєво важливих рішень. Необхідність поєднання в реальній життєвій поведінці власних цілей і цінностей з цілями та очікуваннями оточення.

Формування сенсу свого життя. Ознайомлення з поняттям «сенс життя», функціями цього утворення в житті людини, у розвитку особистості.

На підґрунті цінностей, що актуалізувалися, відображається формування особистих цілей і перспектив. Визначення ступеня узгодженості між

ідеалами, які проголошувалися на початку занять, і життєвими цінностями юнаків і дівчат. У багатьох вони суперечили один одному: високі ідеали та суто матеріальні цілі. Використовуючи цю суперечність, учням пропонувалось ознайомитися з іншими системами цінностей у процесі групової дискусії.

ЗАНЯТТЯ 3.

Життєві цілі. Як їх визначити?

Основне завдання – ознайомити старшокласників з прийомами визначення життєвих цілей, виокремленням головного й другорядного в життєвій перспективі.

Зміст заняття: бесіда за питаннями:

Що поєднує й розрізняє мрію та мету?

Чого Ви хотіли б досягти в житті?

Як Ви вважаєте, чи можливо навчитися визначати життєві цілі, життєві перспективи ?

Виконання вправ

1. Спробуйте скласти перелік того, про що мрієте, ким прагнете стати, де хотіли б жити, чим займатись, що мати. При цьому відкиньте всі обмеження, а стежте тільки за правилами:

формулюйте свої мрії в позитивних ракурсах (не пишть, чого б Ви не хотіли, а лише те, до чого прагнете);

будьте напроцуд конкретними: намагайтеся уявити собі те, про що пишете.

Це допоможе Вам налаштуватися на досягнення мети;

намагайтеся скласти більш-менш чітке уявлення про результат, що саме станеться, коли Ви досягнете своєї мети, що будете відчувати, хто Вас буде оточувати тощо;

важливо формулювати такі цілі, досягнення яких буде залежати від Вас, не треба розраховувати на те, що хтось повинен це зробити. Те, до чого Ви пориваєтесь, має належити Вам, походити від Вас і бути Вашим; спровокувавши у майбутнє наслідки сьогоденних цілей, подумайте, чи не зашкодять вони іншим людям, адже Ваші особисті цілі й життєві перспективи мають принести користь та добро і Вам, й іншим людям.

Ці правила належить пам'ятати й урахувувати в подальшій діяльності.

2. Оцініть той часовий простір, за якого Ви розраховуєте досягти своєї мети.

3. Далі з усього, про що ви написали, оберіть 3–4 пункти, які є для Вас найважливішими на цей рік, зробіть вибір того, що у випадку досягнення мети дасть Вам найбільше задоволення. Водночас намагайтеся дати відповідь на питання: «Чому для мене це так важливо?»

4. Проаналізуйте особисті цілі й власні життєві перспективи з урахуванням сформульованих вище правил, інакше кажучи, уточніть:

Чи сформульована кожна мета в позитивному ракурсі?

Чи конкретне Ваше формулювання?

Чи має місце чітке уявлення про результати ?

Чи підконтрольне Вам досягнення цих цілей?

Чи є Ваша мета етичною ?

За необхідності можна внести корективи.

ЗАНЯТТЯ 4.

Мета й шляхи її досягнення

Основне завдання – надати учням допомогу у виробленні навичок відбору засобів досягнення життєвих перспектив, мети життя. Співвіднести найближчу й найвіддаленішу перспективи.

Виконання вправ

Старшокласники закінчують фрази:

Щоб досягти своєї мети, мені необхідно ...

Після школи я збираюсь ...

Років через 5 я сподіваюсь ...

Через 10 років я уявляю себе ...

Учасники тренінгового курсу поділяються на групи по 4–5 осіб у кожній.

Завдання групам:

обговорити й назвати можливі шляхи «післяшкільного» майбутнього: піти до армії, вступити до вищого навчального закладу, піти працювати у комерційні структури тощо (на дошці без повторів виписуються всі варіанти й обираються найбільш популярні з погляду старшокласників); узяти участь в обговоренні зазначених варіантів за наступними питаннями – критеріями відбору:

Чим приваблива мета, перспектива?

Наскільки вона реальна?

Які засоби необхідні для її реалізації?

Яка послідовність, який проміжок часу та які дії необхідно здійснити для її реалізації?

Чия допомога Вам знадобиться ?

Які якості та професійні вміння необхідні для досягнення мети ?

На що Ви маєте розраховувати для досягнення своєї мети, перспективи: риси характеру, уміння, друзі, які підтримають, фінансові ресурси тощо.

ЗАНЯТТЯ 5.

Пізнай самого себе

Основне завдання – привернути увагу старшокласників до перспектив самовдосконалення. Сформувані навички самоаналізу, створення програми самовдосконалення власного «Я».

Завдання старшокласникам:

Розділіть папір навпіл. З правого боку занотуйте всі власні позитивні якості, котрі допоможуть Вам у досягненні мети, а з лівого – усі свої недоліки, які заважають у реалізації життєвих перспектив. Проаналізуйте можливі способи усунення останніх.

Опишіть, якою людиною Ви повинні стати, щоб досягти своїх життєвих цілей (можливо, належить бути більш зібраним або, навпаки, більш розкутим; навчитися краще розподіляти свій вільний час або підвищити власну самооцінку, більше відпочивати тощо). Спробуйте письмово зафіксувати свої думки з цього приводу.

Складіть автопортрет, використовуючи раніше занотовані характеристики

(підкреслити в переліку ті аспекти, які розкривають Ваші риси, особливості, якості).

Після заняття старшокласникам рекомендується знайти людину, з думкою якої вони рахуються. Хай ця людина складе їхній портрет, підкресливши характерні риси особистості старшокласника. За зіставленням, можливо, самооцінка й зовнішнє оцінювання не збіжаться, але як результат – кожен старшокласник пізнає, як оточення його сприймає, що у власному характері й поведінці варто змінити.

ЗАНЯТТЯ 6.

Успіх у Вашому житті

Основне завдання – сприяти становленню позитивного ставлення старшокласників до свого майбутнього, формуванню впевненості в собі, у власних силах, потреби активної участі в організації власної життєдіяльної перспективи.

Зміст заняття

1. Лист приятельських відповідей з теми заняття:

Успіх це...

Для мене успіх...

Щоб досягти успіху, потрібно...

Мають успіх ті, хто...

Успіх супроводжує тих, хто...

Я відчув справжній успіх, коли...

2. Бесіда про прагнення людини до успіху. Ознайомлення курсантів з ідеями У.Джемса й М.Мольца про значення успіху» житті людини.

«Постулат Уільяма Джемса. У розвинутому суспільстві людина має можливість вибору цілей. Ми можемо самі встановлювати собі цілі, пов'язані з різноманітними компонентами власного «Я», й оцінювати успішність наших життєвих виявів щодо цих цілей. З цього і виходить «постулат Джемса»: наша самооцінка залежить від того, ким ми хотіли б стати, яке місце хотіли б зайняти в цьому світі; це слугує точкою відліку в оцінці нами власних успіхів або невдач. Напевно, усім людям властиве прагнення максимально розвивати всі можливі грані свого «Я», проте обмеженість здатностей людини, обмеженість її існування в просторі й у часі (у принципі) змушує кожен підходити реалістично – обирати лише певні аспекти особистого розвитку й ставити стосовно їх кінцеві цілі, із досягненням яких особа пов'язує свій життєвий успіх. Якщо ж такий вибір зроблено, то самооцінка відліковується вже від домагань: вона підвищується, якщо вони реалізуються, і знижується, якщо людині не вдається їх реалізувати...

«У кінцевому підсумку, ми самі створюємо свої претензії та пов'язуємо їх із визначеним рівнем особистого розвитку. Те, що для однієї людини є безумовним успіхом, інша сприймає як невдачу». Наведене положення Р.Бернса містить у собі основний зміст педагогіки, що націлена на досягнення успіху вихованцем – педагогіки успіху. Виходячи з вищевикладеного, можна розглядати педагогіку успіху як таку теорію і практику, де:

педагог прагне формувати у вихованця орієнтацію на успіх за рахунок його особистих досягнень (визнання й усвідомлення особистісної й суспільної значущості досягнень);

педагог у своїй діяльності вибирає такі методи, які уможливлюють забезпечити зростання особистих досягнень вихованців.

3. Напрацювання в мікрогрупах правил успішної діяльності, обговорення досягнутого.

ЗАНЯТТЯ 7.

Підбиваємо підсумки

Основне завдання – провести само- і взаємоаналіз (у позитивному ракурсі) результатів занять курсу.

Зміст заняття

Вправи, які сприяють розвитку і вдосконаленню механізму «автоматичного наведення на мету» (М.Мольц):

Уявіть собі відомих Вам людей, які спромоглися досягти мети, котра аналогічна Вашій. Запишіть їхні імена, опишіть особисті якості, дії та вчинки, що привели цих людей до успіху. Спробуйте сформулювати поради, які вони могли Вам надати.

Намалюйте у своїй уяві вдалий для Вас день. Хто Вас оточував? Чим Ви займалися? Що Ви відчували? Де Ви перебували?

Робота з групами. Одна група називає життєву мету, а інша перераховує «послідовні кроки» її досягнення; третя група припускає можливі наслідки її реалізації для конкретної особи та людей, що її оточують. При цьому враховуються правила висування життєвих цілей, з якими старшокласники були ознайомлені на попередніх заняттях.

(Література для занять: Биркенбиль В.Ф. Как добиться успеха в жизни. – М.: Академия, 1992. – 138с; Кариков Е., Крушельницкий Е. Для тебя и о тебе. – М.: Прогресс, 1991. – 233 с.; Мольц М. Это я, или как стать счастливым. – СПб.: Петрополис, 1992. – 192 с.; Рейнуотер Д. Это в наших силах. Как стать собственным психотерапевтом. – М.: Мир, 1992. – 147 с.)

Додаток Е

Цінність родини**Тривалість**

90 хвилин

Мета

Пропаганда родинних цінностей.

Очікувані результати

Після цього тренінгу учасники:

- Називають приклади життєвих цінностей;
- Пояснюють значення родини для задоволення матеріальних і духовних потреб людини;
- Називають чинники міцної родини;
- Оцінюють рівень готовності до сімейного життя.

Обладнання і матеріали

- Посібник для учнів.
- Папір форматів А2, А3, А4.
- Маркери, фломастери.
- Заготовка для плаката: «Щаслива родина». В центрі намалюйте усміхнене сонце, очі у формі двох сердець. Від кола намалюйте рисочки у вигляді променів за кількістю учасників.
- Заготовки для завдання 11.3: «Герб моєї майбутньої родини» або використайте той, що в Посібнику для учнів.

Орієнтовний план:

Тренінгові активності	Час
Привітання, зворотний зв'язок	10 хв.
Стартове завдання.	10 хв.
Індивідуальне завдання: «Аналізуємо найважливіші цінності»	15 хв.
Мозковий штурм: «Складові родинного щастя»	5 хв.
Мозковий штурм + рольова гра: «Родинні обов'язки»	25 хв.
Індивідуальне завдання: «Герб моєї майбутньої родини»	20 хв.
Зворотний зв'язок, завершення тренінгу	5 хв.
<i>Всього:</i>	<i>90 хв.</i>

Привітання, зворотний зв'язок

Виконайте ритуал привітання.

Запитайте учасників, що вони робили на минулому тренінгу (нагадайте про правило «Піднятої руки»).

Стартові завдання

Вступне слово вчителя: «Юність — чудова пора життя, сповнена відкриттями, надіями і планами. Це важливий етап духовного розвитку

людини, час пошуку самого себе, свого місця у світі, усвідомлення життєвої місії, формування базових принципів і життєвих цінностей».

Напишіть на дошці слово «цінності» та проведіть мозковий штурм: «Які ви знаєте цінності». Зверніть увагу учнів на с. 93 посібника, де наведено перелік цінностей, які найчастіше називають підлітки.

Повідомлення: «Що таке цінності. Цінності і здоров'я» (Посібник для учнів, с. 95).

Індивідуальне завдання: «Аналізуємо життєві цінності» (Посібник для учнів, завдання 11.1, с. 96—97)

Прочитайте східну притчу «Найважливіші речі» (Посібник для учнів, с. 97).

Запропонуйте учням виконати завдання (Посібник для учнів, с. 96).

Підсумуйте: «Якщо людина надає перевагу справжнім цінностям, вона, як правило, виграє».

Мозковий штурм: «Складові родинного щастя» (Посібник для учнів, с. 98)

Розкажіть, як родина допомагає забезпечити матеріальні і духовні потреби людини (Посібник для учнів, с. 98).

Використайте заготовку плаката: «Щаслива родина».

Роздайте учням стікери (клеякі папірці) і запропонуйте кожному написати одну рису щасливої родини.

Учні по черзі зачитують те, що написали, і прикріплюють до плаката.

Мозковий штурм: «Домашні обов'язки» (Посібник для учнів, завдання 11.2, с. 99)

Слово тренера: «Колись сім'ї створювали з матеріального розрахунку, з огляду на престижність і навіть з політичних мотивів. Іноді наречені не були знайомі до весілля, за них усе вирішували батьки. Нині головною підставою укладання шлюбу є кохання. Однак для створення міцної сім'ї замало лише кохання, зокрема коли подружжя не усвідомлює відповідальності своєї нової ролі. «Човен кохання розбився об побут», — сказав поет. Таке нерідко трапляється через те, що подружжя не має важливих побутових і життєвих навичок».

Запишіть на дошці: «Домашні обов'язки» та запропонуйте групам записати на стікерах 5-10 домашніх обов'язків.

Групи по черзі презентують і розподіляють обов'язки по категоріях: «Жіночі», «Чоловічі», «Спільні».

Рольова гра: «Домашні обов'язки»

Об'єднайте учнів у дві групи та запропонуйте їм розіграти сценки:

група 1: про родину, в якій мати і батько сперечаються щодо домашніх обов'язків;

група 2: про родину, в якій всі домашні обов'язки розподілено справедливо.

Запитання для обговорення:

У якій родині краща психологічна атмосфера?

Як ви думаєте, чому?

У якій родині краще виховані діти?

Як ви думаєте, чому?

Завдання 11.3: *«Герб моєї майбутньої родини»* (Посібник для учнів, с. 100-101)

Запропонуйте учням заповнити герб своєї майбутньої родини згідно з планом:

у першому віконці — девіз вашої майбутньої сім'ї;

у другому віконці — три головні правила вашої сім'ї;

у третьому віконці — три найважливіші якості вашого майбутнього чоловіка або дружини.

У загальному колі учасники по черзі «відкривають» одне (на їхній вибір) віконце свого герба та розказують про нього групі.

Домашнє завдання — завершити створення герба.

Зворотний зв'язок

Запропонуйте учасникам пригадати, що вони робили на цьому тренінгу (учасники відповідають, дотримуючись правила «Піднятої руки»).

Слово тренера: «Існують закони, які обмежують мінімальний вік укладення шлюбу. В Україні він становить 18 років для хлопців і 17 років для дівчат. Однак далеко не всі юнаки і дівчата готові до сімейного життя в такому молодому віці. Більшість молодих людей ще не досягають біологічної, психологічної і соціальної зрілості».

Учні по черзі продовжують фразу: «Я думаю, що вже готовий створити родину на ... відсотків, тому що...»

Ритуал прощання